

15. заседание

Понеделникъ, 31 декемврий 1923 г.

(Открито отъ председателя д-ръ Т. Кулевъ, въ 15 ч. 45 м.)

Председателъ: (Звъни) Моля г. секретаря да прочете списъка на народнитѣ представители.

Секретарь А. Сталийски (д. ст): (Прочита списъка. Отъ заседанието сж отжтствували следнитѣ народни представители: Алексневъ Никола, Баевъ Христо, Балтовъ Никола, Батоловъ Константинъ, Возвелневъ Константинъ, Бошняковъ Димитъръ, Бурмовъ Никола, Василевъ Ради, Василевъ Славейко, Волевъ Борисъ, Георговъ Илия, Гоговъ Дѣлчо Тодоровъ, Грозевъ Иванъ, Дамяновъ Владимиръ, Деневъ Панайотъ, Джидровъ д-ръ Петъръ, Домузчиевъ Василь, Дяковъ д-ръ Цвѣтанъ, Желѣзковъ Петъръ, Живковъ Георги, Илиевъ Иванъ, Йоловъ Прокопи, Йордановъ Сава, Кабакчиевъ Христо, Киселовъ Христо, Костурковъ Стоянъ, Кръстевъ Захари, Куцаровъ Янко, Кънчевъ Кънчо, Лулчевъ Коста, Маждраковъ Тодоръ, Майеръ Хинекъ, Максимовъ д-ръ Никола, Марковъ Никола, Милковски Александъръ, Минковъ Атанасъ, Найденовъ Петко, Недѣлковъ Лачо, п. Николовъ Маринъ, Парасковъ Василь, Петровъ Борисъ, Пиронковъ Александъръ, Поповъ Проданъ, Пждаревъ Никола, Силянговъ Христо, Симеоновъ Иванъ, Стайновъ Петко, Станковъ Ангелъ, Стефановъ Величко, Такевъ д-ръ Владимиръ, Тотковъ Бончо, Търпановъ Петко, Фаленхехтъ д-ръ Йосифъ, Черневъ Христо, Чепмеджиевъ Григоръ, Шивачевъ Георги и Юртовъ Георги)

Председателъ: (Звъни) Г. г. народни представители! Отъ 247 души народни представители отжтствуватъ 85. Значи има нужното споредъ правилника число присѣтствуващи за откриване на заседанието.

Обявявамъ заседанието за открито.

Преди да пристъпимъ къмъ дневния редъ, имамъ да ви направя съобщение за отпуски, които съмъ далъ на нѣкои народни представители по важни домашни причини, а именно:

- На г. Петъръ Миновъ — 4 дни;
- На г. Никола Атанасовъ — 4 дни;
- На г. Стефанъ Гочевъ — 5 дни;
- На г. Велико Стефановъ — 2 дни;
- На г. Петко Търпановъ — 3 дни;
- На г. Върбанъ Николовъ — 5 дни;
- На г. Владимиръ Такевъ — 1 день;
- На г. Йосифъ Марулевъ — 5 дни и
- На г. Александъръ Цаневъ — 4 дни.

Пристъпваме къмъ първата точка отъ дневния редъ, а именно: първо четене на предложението за измѣнение чл. 83, алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на обикновеното Народно събрание.

Моля г. секретаря да прочете мотивитѣ къмъ предложението и самото предложение.

Секретарь А. Сталийски (д. ст): (Чете)

„МОТИВИ

къмъ предложението за измѣнение чл. 83, алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на обикновеното Народно събрание.

Г. г. народни представители! Следъ войнитѣ и следъ преживѣнитѣ събития въ нашата страна, интересътъ въ общественитѣ срѣди изобщо къмъ дейността на Парламента се значително засили. Поради това нуждата, да се дава на обществото своевременно пълненъ и точенъ отчетъ за парламентарната дейность, е повече отъ очевидна. Стенографскитѣ дневници на Народното събрание, които съдържатъ дума на дума всичко, що се говори и решава въ

пленума на Събранието, безспорно, могатъ да допринесатъ твърде много за задоволяването на тази обществена нужда. Това обаче би могло да стане само при условието, ако тѣ се печататъ скоро следъ заседанията на Събранието, докато не сж изгубили актуелното си значение, и ако се разпространяватъ не като притурка къмъ „Държавенъ вестникъ“, както гласи чл. 83 алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на Народното събрание, а като отдѣлно държавно издание, и то на общедостъпна цена, за да може да ги четатъ и гражданитѣ, които не получаватъ „Държавенъ вестникъ“.

Очевидно е, че така ако се организира печатането и разпространението на стенографскитѣ дневници на Народното събрание, чрезъ тѣхъ би могло да се издига гражданското и политическо възпитание на гражданина, безъ за това отъ страна на държавата, да се правятъ нѣкакви разходи. Съ това, отъ друга страна, ще се съкратятъ всички разходи по афиширането на нѣкои речи, понеже фактически ще става афиширане на всички речи, и ще се намалатъ значително разходите за напечатване на стенографскитѣ дневници за народнитѣ представители, понеже, поради увеличението на тиража, и то на по-евтина хартия отъ сегашната, ще се намали значително и цената на печатна кола.

Нека добавимъ за сведение, че за афиширането само на една речъ на бившия министъръ Омарчевски, произнесена въ 65-то заседание на XIX-то обикновено Народно събрание, втора извъредна сесия, отъ 8 мартъ т. г., по съденето на бившитѣ министри, сж изразходвани 40,992 л.; а известно ви е, че освенъ тази речъ сж афиширани и много други речи на държавна смѣтка. Отъ друга страна само за 1 книга отъ стенографскитѣ дневници на втората извъредна сесия отъ XIX-то обикновено Народно събрание, напечатана въ 500 екземпляра, по 67 коли въ екземпляръ, е платено 156,574 л. т. е. по 5 л. кръгло за кола; а известно ви е, че стенографскитѣ дневници на една редовна сесия на Народното събрание излизатъ по 3—4 книги срѣдно, т. е. около 350—400 коли. Всички тѣзи разходи трѣбва да се съкратятъ; това се налага отъ тежкото финансово положение на страната.

Ето защо, следъ като председателството на Народното събрание е вземало нужнитѣ отъ своя страна мѣрки за бързото отпечатване на стенографскитѣ дневници на сегашната първа редовна сесия на XXI-то обикновено Народно събрание, за да може да се даде на тия дневници опова значение, каквото тѣ иматъ въ западноевропейскитѣ парламентарни страни, като автентиченъ отчетъ за парламентарната дейность, безъ съ това да се ощетява фискътъ, молимъ ви да обсъдите и гласувате следното предложение.

София, 26 декемврий 1923 г.

„ПРЕДЛОЖЕНИЕ

за измѣнение чл. 83, алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на обикновеното Народно събрание.

Въ чл. 83, алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на обикновеното Народно събрание думитѣ: „Подиръ което дневникътъ, подписанъ отъ председателствущия, дежурнитѣ секретари и началника на Стенографското отдѣление, се изпраща за напечатване незабавно въ „Държавенъ вестникъ“ като притурка“ се замѣнятъ съ думитѣ: „Подиръ което дневникътъ, подписанъ отъ председателствущия, дежурнитѣ секретари и началника на Стенографското отдѣление, се изпраща въ „Държавната печатница“ за незабавно напечатване и разпространение на общедостъпна цена“.

Вносител: д-ръ Т. Кулевъ, Н. Найденовъ, д-ръ В. Вазовъ, П. Палиевъ, Г. Василевъ, д-ръ Кормановъ, В. Молловъ, А. Милковски, А. Сталийски Х. Манасовъ, Б. Мончевъ, С. Савовъ, Д. Яневъ, В. Еминовъ, И. Симеоновъ, С. Ангеловъ, Ц. Бръшляновъ, А. Поповъ, Д. Беровъ, Ц. Пупешковъ, Т. Думановъ, Иванъ Петровъ, Г. Семерджиевъ, Ив. Лѣкарски, Т. Велиновъ, Н. Сапунджиевъ, д-ръ В. Тарковъ, Й. Робевъ, С. Чакарговъ, А. Николовъ, Н. Балтовъ, Г. Пѣвѣ, Я. Стоенчевъ, А. Минковъ, И. Хрелопановъ, П. Бѣлковъ, М. Маджаровъ, Т. Страшимировъ, А. Урумовъ, Д. Кандудловъ, Н. Тарашмановъ, Д. Митовъ, Л. Стояновъ, д-ръ Ц. Дяковъ, К. Георгиевъ, Д. Георгиевъ, А. Христовъ, П. Дичевъ, Н. Кемилевъ, Т. Теодоровъ, д-ръ Н. Чирпапиевъ, Р. Гургутски, Х. Михайловъ, С. п. Петровъ, К. Кънчевъ, И. Грозевъ, П. Найденовъ, Д. Гоговъ, Г. Шивачевъ, В. Тотковъ, П. Миновъ, П. Петковъ, д-ръ Б. Геровъ, В. Мочуровъ, д-ръ Н. Сакаровъ, К. Бозвелиевъ, И. Руневски, Г. Пенчевъ, А. Господиновъ, М. Донсузовъ, Н. Атанасовъ, В. Дамяновъ, С. Стояновъ, А. Христовъ и Я. Купаровъ.

Председателъ: Има думата г. д-ръ Борисъ Вазовъ.

Д-ръ Б. Вазовъ (д. сг): (Отъ трибулата) Г. г. народни представители! Въпросътъ е ясенъ и може-би че нѣма нужда да се говори много. Азъ вземамъ думата, защото после на второ четене ще искамъ да се внесе едно малко измѣнение.

Въпросътъ е въ следното. Споредъ правилника за вътрешния редъ на обикновеното Народно събрание, дневниците на обикновеното Народно събрание се отпечатватъ като безплатна притурка и се пращатъ на всички, който получава „Държавенъ вестникъ“ — не само на народнитѣ представители, но и на всички общини, окръжия и частни лица, които получаватъ, споредъ закона, задължително „Държавенъ вестникъ“. Това положение за въ бъдеще не може да се поддържа по следната причина. Презъ време на войната пѣмаше хартия, а нѣкъ сега скъпотията на хартията е толкова голѣма, че е невъзможно да се посятъ тѣзи разходи, които биха възлѣзли на 20 милиона лева, ако речемъ да даваме безплатно дневниците, като притурка на „Държавенъ вестникъ“, на всички абонати. Следователно, става нужда да се направи нѣщо друго, нѣщо, съ което да може да се дава гласностъ на онова, което се говори въ Народното събрание. Ето защо това предложение, както е направено, би трѣбвало да се приеме, за да могатъ дебатитѣ въ Народното събрание да се печататъ въ повече екземпляри и за да може да се разпродаватъ тѣ на ония лица, които се интересуватъ и желаятъ да ги иматъ. Сега засега дневниците се печататъ само въ 400 екземпляра — колкото за нуждитѣ на Народното събрание — отъ които се раздаватъ на народнитѣ представители 250—300 екземпляра и оставатъ излишни само нѣколко екземпляра. Тѣзи дневници, понеже се печататъ въ 400 екземпляра, струватъ извънредно скъпо. Споредъ сметката, която имамъ, за четиритѣ книги отъ първа редовна сесия на XIX-то обикновено Народно събрание, които тази година сѣ печатани, за 400 екземпляра сѣ похарчени 648.108 л. а нѣкъ за три книги отъ втората редовна сесия на XIX-то обикновено Народно събрание сѣ похарчени 480.000 л. Така че за тѣзи дневници презъ 1922—1923 г. сѣ изразходвани 1.185.158 л. Както виждате, тѣзи 400 екземпляра струватъ извънредно скъпо. Те ще струватъ много по-евтино, ако дневниците се печататъ въ повече екземпляри и се задоволява нуждата не само на Народното събрание, но и на обществото.

Азъ моля да приемете по начало това предложение, а после при второто четене ще предлага една прибавка, която опредѣля начина за разпространяването на това печатно издание, и същевременно ще поискамъ съ тази прибавка да се задължатъ общинскитѣ, окръжнитѣ и държавнитѣ учреждения да получаватъ тѣзи дневници, като плащатъ опредѣлена цена.

Моля, следователно, да приемете по принципъ това измѣнение на правилника.

Председателъ: Искат ли нѣкои думата? (Никой не иска думата)

Ще поставя на гласуване предложението за измѣнение на чл. 83, алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на обикновеното Народно събрание. Моля ония г. г. народни представители, които приематъ по принципъ това предложение, както се прочете отъ г. секретаря, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Има думата г. д-ръ Борисъ Вазовъ.

Д-ръ Б. Вазовъ (д. сг): Г. г. народни представители! Предлагамъ спешностъ: нѣма защо да се изпраща това предложение въ комисията.

Председателъ: Има предложение за спешностъ. Моля ония г. г. народни представители, които приематъ да се даде спешностъ на гласуването вече на първо четене предложението за измѣнение на чл. 83, алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на обикновеното Народно събрание, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Моля г. секретаря да прочете предложението на второ четене.

Секретарь А. Сталийски (д. сг): (Чете)

„ПРЕДЛОЖЕНИЕ

за измѣнение чл. 83, алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на обикновеното Народно събрание.“

Председателъ: Моля ония г. г. народни представители, които приематъ заглавието на предложението, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Секретарь А. Сталийски (д. сг): (Чете)

„Въ чл. 83, алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на обикновеното Народно събрание думитѣ: „Подиръ което дневникътъ, подписанъ отъ председателствувания, дежурнитѣ секретари и началника на Стенографското отделение, се изпраща за напечатване незабавно въ „Държавенъ вестникъ“ като притурка“ се замѣнятъ съ думитѣ: „Подиръ което дневникътъ, подписанъ отъ председателствувания, дежурнитѣ секретари и началника на Стенографското отделение, се изпраща въ „Държавната печатница“ за незабавно напечатване и разпространение на общедостѣпна цена.“

Председателъ: Има думата г. д-ръ Борисъ Вазовъ.

Д-ръ Б. Вазовъ (д. сг): Къмъ предложението, което сѣ прочете, правя следната прибавка. Следъ последнитѣ думи „и разпространение на общедостѣпна цена“ да се каже: „опредѣлена отъ председателството на Народното събрание, което сѣщо влиза въ споразумение съ разпространителитѣ, като опредѣля и отстъпката имъ на печатна кола. Дневниците на Народното събрание се получаватъ задължително отъ всички държавни, окръжни и общински учреждения“.

Т. Влайковъ (д. сг): Подъ държавни учреждения кои разбирате?

Д-ръ Б. Вазовъ (д. сг): Пенсионното управление, финансовото управление и пр.

Р. Маджаровъ (д. сг): Има села съ 10.000 л. бюджетъ, отъ които 5.000 л. ще имъ вземете за дневниците!

А. Буровъ (д. сг): Това е единъ новъ данъкъ.

Д-ръ Б. Вазовъ (д. сг): Г. г. народни представители! Не могатъ да се оставятъ жителитѣ отъ селото, ако щете, и отъ окръга да не бѣдатъ въ течение на онова, което става въ Народното събрание. Това задължение, което вмѣняваме на общинитѣ, на окръжитѣ и на държавнитѣ учреждения, е вледствие на това, че не може населението да се остави безъ сведения за това: какво става въ Народното събрание, какво се работи тукъ. Безплатно дневникътъ не може да се даватъ, защото съ това ще се причиняватъ голѣми разходи и може-би това ще стане причина да не се издаватъ никога дневниците. Отъ друга страна това сѣдни малки разходи защото печатната кола надали ще струва 2 л.

Председателъ: Има думата г. Никола Мушановъ.

Н. Мушановъ (д. сг): Г. г. народни представители! Мене не ми харесва начина, по който се законодателствува. Защото тѣмо що гласувахме сега на първо четене едно законопроектъ и въ сѣното време правимъ добавка къмъ него. Не можете ли този, който е изготвилъ това предложение, да прибавише и тази прибавка и да не ни изненадва изведнажъ?

Д-ръ Б. Вазовъ (д. сг): Нѣма нищо отъ това.

Н. Мушановъ (д. сг): Г. Вазовъ! Нали сме сега въ началото на парламентарната дейностъ и на създаването на

парламентарна практика? Би било отъ значение, особено отъ началото, да се определят такива правила и такава практика, които да могат да гарантират парламентарния режимъ.

По същността на работата. Тази алинея, която измѣняваме, не е случайна въ правилника. Като говоримъ все за парламентаризмъ, трѣбва да имаме предъ видъ, че парламентаризмътъ има още едно условие — което е много важно — непосредствениятъ контролъ на народа върху дейността на народния представител. Отдавна съществува задължението, постоянно и навременно да се публикуватъ всички речи и дебати, които ставатъ въ Народното събрание, преднолагайки се, че народътъ всекдневно може да следи деятелността на Парламента. Това е то и значението на тази добавка, която сега правимъ. По какви съображения? Азъ разбирамъ, че я правимъ по финансови съображения, защото скъпо коштува на държавата печатането на дневниците. Нима скъпото печатане на дневниците е единственото съображение, което може да ни накара да приемемъ предложеното измѣнение? Преди всичко това е контролтътъ, който трѣбва да има народътъ върху речитъ на народнитѣ представители, върху деятелността на Парламента въобще. Най-после, приехме това измѣнение. Сега, азъ бихъ желалъ да се установи едно разграничение поне, което е много важно — дневниците, както и да се печататъ, въ свитъкъ или отдѣлно, непременно да се печататъ много скоро, за да има възможностъ напълнѣть избирателъ да следи деятелността на Парламента.

Секретарь А. Сталийски (д. ст): Това е и същията на предложението.

Н. Мушановъ (д. ст): Досега, макаръ че съществуваха това постановление въ правилника, какво бѣше въ същностъ положението? Следъ една или две години ние имаме печатани дневници, даже и много по-късно ги печатаха като притурка на „Държавенъ вестникъ“.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Отъ 1914—1918 г. още нѣмаме напечатани дневниците.

Н. Мушановъ (д. ст): Даже дневниците отъ 1914 до 1918 г. ги нѣмаме. Значението на този членъ отъ правилника падна поради неупражнение; така и много други работи въ България сѣ паднали все поради неупражнение.

Та, да завърша. Първото нѣщо, което трѣбва да имате предъ видъ, като правите тази добавка е, щото дневниците, печатани въ Държавната печатница отдѣлно отъ „Държавенъ вестникъ“, непременно да се напечатватъ по-скоро.

Председателъ: Сега на четвъртия денъ отъ всеко заседание на Събранието сѣ готови, г. Мушановъ.

Н. Мушановъ (д. ст): Азъ казвамъ за въ бждще, г. председателю. Тѣй като ние правимъ измѣнение въ правилника, то трѣбва да установимъ едно задължение въ правилника, въ закона — защото това е единъ законъ.

Второто нѣщо е следното: защо задължавате общинитѣ и окръжитѣ да плащатъ тѣзи дневници? Вие знаете много добре какъ въ вкъ имаше спрѣмо бившия режимъ, когато задължи всички, занаятчи и др., да получаватъ „Държавенъ вестникъ“. Ако ние сме се замислили за икономия на държавата, пима общинитѣ и окръжитѣ нѣматъ смисълъ тѣзи съображения да не харчатъ пари току тѣй? Защо ще задължавате общинитѣ и окръжитѣ да плащатъ дневниците?

Председателъ: Но защо да имъ се даватъ даромъ?

Н. Мушановъ (д. ст): Нима държавата нѣма толкова средства да си плати своитѣ издания?

Председателъ: Печатанитѣ дневници ще струватъ около 400—500 лева за цѣла редовна сесия.

Н. Мушановъ (д. ст): Моля, г. председателю, потърпете, не се отклонявайте отъ председателската си обязаность.

Председателъ: Азъ съмъ длъженъ да съобща това за сведение на г. г. народнитѣ представители.

Н. Мушановъ (д. ст): Та, смѣтамъ, че ще е добре, че ще е полезно, държавата да не се смѣни отъ това, че ще похарчи 100—200 хиляди лева.

Секретарь А. Сталийски (д. ст): 20 милиона.

Н. Мушановъ (д. ст): Нѣма защо да задължавате общинитѣ, които сѣ много по-бедни, и окръжията да плащатъ намѣсто държавата.

Ето защо ще направя предложение въ смисълъ, първо, да има задължение въ правилника, щото приложенията отъ дневниците да се издаватъ колкото е възможно по-скоро отъ Държавната печатница и, второ, да не задължаваме общинитѣ и окръжията да внасятъ пари за печатането имъ, а държавата, сама да плаща.

Председателъ: Има думата г. д-ръ Борисъ Вазовъ.

Д-ръ Б. Вазовъ (д. ст): Явно е отъ мотивитѣ къмъ предложението, че целта е да можемъ да постигнемъ следното нѣщо, което иска и г. Мушановъ, а именно на втория или третия денъ отъ заседанието на Народното събрание да имаме напечатани дневниците, и действително тѣ сега се напечатватъ. Но необходимо е да се гласува това предложение, за да може да се тури въ ходъ тѣхното разпращане. А колкото за безплатното имъ раздаване на общинитѣ, окръжитѣ и учрежденията, мисля, че това не може да стане, защото ще бждатъ изразходвани около 20 милиона лева и това ще стане причина да не се издаватъ дневниците въобще или да се ограничи тѣхното издание само въ 400 екземпляра, съвършено недостатъчни.

Председателъ: Има думата народниятъ представителъ г. Цою Бръшляновъ.

Ц. Бръшляновъ (д. ст): Г. г. народни представители! Като приемамъ напълно по начало предложението, азъ намирамъ, че е умѣстна само първата частъ отъ допълнението на г. Вазова, а именно подробното указание какъ ще се разпространяватъ тѣзи печатни издания — дневниците. Но, г-да, решително съмъ противъ това, съ измѣнението на правилника за вътрешния редъ на Народното събрание да налагаме задължение на частни лица, на общини, окръжия и пр.

Д-ръ Б. Вазовъ (д. ст): За частни лица нѣма предвидено задължение.

Ц. Бръшляновъ (д. ст): Моля, не на частни лица, а на общини. — Имало ли е прецедентъ и трѣбва ли да го създаваме съ правилника за нашия вътрешенъ редъ да се създава единъ видъ законъ, който да задължава общинитѣ да си купуватъ нѣкакви книги? Ако е нужно общинитѣ да получаватъ и четатъ тѣзи издания, Министерството на вътрешнитѣ работи може много лесно по административенъ редъ да задължи общинитѣ въ своитѣ бюджети да предвидятъ по 100—200—300 л. за тѣзи издания; но недейте туря подобно нѣщо въ правилника и недейте създава една практика, която е крайно лоша.

Ето защо азъ моля, допълнението на г. Вазова да се раздѣли на две и да се гласува само първата му частъ за която азъ съмтамъ, че и други господа може да я одобрятъ, а втората частъ, която задължава общинитѣ и пр., да се гласува отдѣлно.

Председателъ: Има думата г. Христо Мирски.

Х. Мирски (д. ст): Г. г. народни представители! Измѣнението, което се прави на чл. 83, цели, както се каза отъ г. докладчика, икономии на държавата. Но тѣзи икономии на държавата, както каза и г. Мушановъ, не могатъ да отидатъ дотамъ, щото тѣзи дневници да не бждатъ задължително четени отъ ония учреждения, които трѣбва да се справятъ съ онова, което е ставало въ Камарата. За съдилищата, за държавнитѣ учреждения, като финансови, акционни и т. н., каждего често пъти трѣбва да ставатъ справки, да се търсятъ съображенията на законодателя по измѣненията на нѣкой законъ, необходимо е да се изпращатъ задължително, но при условие да не се плаща нищо отъ надлежитѣ държавни, окръжни и общински учреждения. Защото отъ практика знаемъ, че често пъти кредититѣ на едно учреждение, напр. изборно, сѣ изчерпани и за да се набави този кредитъ, трѣбватъ редъ формалности и въ същностъ нѣма да може да се набавятъ тѣзи дневници тамъ, каждего трѣбва да стигнатъ. Затова правя предложение, щото за държавнитѣ, окръжнитѣ и общинскитѣ учреждения получаването да бжде задължително, но да се изпращатъ безплатно.

Председателъ: Има думата народният представител г. д-ръ Борисъ Вазовъ.

Д-ръ Б. Вазовъ (д. ст): Г-да! Азъ обяснихъ, че това значи да не се издаватъ дневниците. Тъ затуи не сж издавани досега, защото нѣма пари за тази целъ. Никой финансовъ министъръ не иска да харчи тѣзи 15—20 милиона лева. Трѣбва да се разбере това. И после, отъ друга страна, не може да се остави, г. г. народни представители, българскиятъ народъ въ съвършено, пълно неведение по това, какво става въ Народното събрание. И затова, туй, което г. Бръшляновъ предлага, што министърътъ на вътрешнитѣ работи да задължи общинитѣ да получаватъ дневниците — а той ще ги задължи само тогава, когато въ нѣкой текстъ на закона — правилникътъ за вътрешни работи на Народното събрание е все таки законъ — бжде предвидено, че е задължително получаването имъ. Въз основа на този текстъ министърътъ на вътрешнитѣ работи може да направи такова разпореджане.

Председателъ: Има думата народният представител г. Андрей Ляпчевъ.

А. Ляпчевъ (д. ст): Г. г. народни представители! Този дребенъ нагледъ въпросъ е много голѣмъ и по него сж се новдигали прения и други явля. Въпросътъ въ сжщность е какво трѣбва да се печати отъ това, което се говори тукъ. Безспорно, ние имаме Стенографско отдѣление и стенографски протоколи; но да смѣтнемъ ние, че тѣзи стенографски протоколи ще бждатъ отъ полза, ако се пренатъ въ цѣлата страна, и то съ задължение да ги получаватъ всички общини и т. н., защото трѣбвало да се упражнява контролъ върху народното представителство, това е една работа много погрѣшна, тъй като очевидно е, че тя предизвиква грамадни разходи, които нѣма да оправдаятъ своя резултатъ. Но желателно е този контролъ да се упражнява. Азъ мисля, че въпросътъ би трѣбвало да се раздѣли на две: едното е, стенографскитѣ протоколи, такива, каквито се държатъ тукъ, да се печататъ въ ограничено количество екземпляри и за смѣтка, разбира се, на държавата и другото е, ако може да се нареди една служба при председателството, въ свръзка съ Стенографското отдѣление, откъдето да излизатъ едни събратени извлечения отъ тѣзи стенографски протоколи, . . .

Н. Мушановъ (д. ст): На другия денъ.

А. Ляпчевъ (д. ст): . . . на другия денъ и да се изпращатъ — а тѣ ще бждатъ много евтина — навсѣкжде. Тогава съмъ дълбоко убеденъ, че тѣ ще се четатъ, а голѣмитѣ ще се търсятъ само отъ рѣдди хора, които искатъ да правятъ справки, иначе тѣ нѣма да се четатъ, защото е невъзможно да се четатъ.

Ето защо, азъ още когато се побърза съ спешността искахъ да взема думата и да кажа тази работа да отиде въ комисията, за да се пообмисли. Сега моля да се съгласи г. докладчикътъ, той въпросъ, приетъ по принципъ, да отиде въ комисията и, ако може, да добие едно поправилно разрешение. Защото тъй нѣма да му дадемъ едно решение, което да удовлетвори и желанието ни да бждемъ контролирани, и възможността да ни четатъ, и още повече възможността да оправдаемъ разходите, които иначе ще бждатъ грамадни и безъ полза.

Председателъ: Има думата народният представител г. Хараламби Христовъ.

Х. Христовъ (с. д): Г. г. народни представители! И азъ се присъединявамъ къмъ мнението на г. Ляпчевъ, че не трѣбва току-така бързо да манемъ този въпросъ тукъ, защото е свързанъ съ разходи, които ще се правятъ за отпечатване на дневниците, а тѣ сж отъ значение. Вѣрно е, че като се печататъ 400 екземпляра за Народното събрание, разносикитѣ, които ще има да се правятъ за отпечатване на по-голямто количество отъ тия дневници, нѣма да бждатъ голѣми, защото тогава разносикитѣ ще бждатъ само за хартия; и добре е тѣзи дневници да отиватъ на повече мѣста, а не само да ги получаватъ народнитѣ представители, или нѣкои отдѣлни лица, или само отдѣлни учреждения, които се интересуватъ. Но получаването на тия дневници да се разшири тъй, както г. Вазовъ иска, мене ми се вижда неумѣстно; не само неумѣстно, но тъй, както предлага г. Вазовъ, мене ми се чини, че въпросътъ е недостатъчно обмисленъ. Споредъ

предложението на г. Вазова, дневницитѣ трѣбва да се изпращатъ на общини, на окръжии и учреждения — то е една такава широка работа, въ която можешъ да вмъкнешъ каквото щепш. Какво е окръжие? Ако съ това иска да се каже окръженъ съветъ, окръжнитѣ съвети сж само нѣколкото, а, доколкото зная, и работата въ окръжнитѣ съвети — ако въ тия учреждения се изпращатъ дневницитѣ — о такава, че последнитѣ ще стоятъ тамъ и никой нѣма да ги чете. Държавни учреждения. Кжде ще се изпращатъ въ окръжни управления, въ околийски управления, въ акцизни управления, мене ми се чини, че тия дневници и гамъ ще стоятъ повече по рафтоветѣ, отколкото да ги чете нѣкой. Има повече смисълъ тия дневници да се изпращатъ въ общини; тамъ, вижъ, се четатъ. И азъ смѣтамъ, че туй предложение — разбира се при второто четене на законопроекта — трѣбва да се приеме въ тази смисълъ: дневницитѣ да се печататъ въ по-големо количество, защото масрафътъ ще бжде малъкъ, нѣма да бжде голѣмъ — само за хартията ще се плаща. И тия дневници да се изпращатъ на общинитѣ — и то при една по-ниска цена — и на всички читалища и библиотеки, дето ще бждатъ полезни и кждето вече народътъ, обществото ще има възможность да ги прочете. Съ това ще се постигне оная целъ, за която се застъпва тукъ г. Вазовъ. Но добре е да приемемъ това, което г. Ляпчевъ каза: да не бързаме така, следъ като се приеме предложението на първо четене, да искаме по спешностъ да прокараме единъ необмисленъ въпросъ и на второ четене. Сега да приемемъ това предложение по принципъ, но да се изпрати въ комисията, да се проучи тамъ и да се докладва на Камарата въ едно отъ идущитѣ заседания.

Председателъ: Г. г. народни представители! Има предложение прибавката къмъ чл. 83 отъ правилника за вътрешни работи на Народното събрание, както е предложена отъ г. Вазова, да се изпрати въ комисията.

А. Буровъ (д. ст): Въ коя комисия?

Председателъ: Въ комисията по Министерството на правосъдието.

А. Буровъ (д. ст): Да се изпрати въ финансовата комисия.

Председателъ: Въ финансовата комисия, или въ комисията по Министерството на правосъдието, това нѣма особено значение.

Ц. Бръшляновъ (д. ст): По-добре въ финансовата.

Г. Данаиловъ (д. ст): Понеже задължавате общинитѣ да получаватъ тия дневници, предложението би трѣбвало да се изпрати въ комисията по Министерството на вътрешнитѣ работи.

Председателъ: Г. г. народни представители! Най-правилно ще бжде предлаганата прибавка да се изпрати въ комисията по Министерството на вътрешнитѣ работи, понеже, както г. Данаиловъ много право заболѣза, тя засѣга общинитѣ.

И така, които отъ васъ сж съгласни, што прибавката, както се предложи отъ г. Вазовъ, да се изпрати въ комисията по Министерството на вътрешнитѣ работи, моля, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Преминаваме къмъ втората точка отъ дневния редъ — разглеждане на първо четене законопроекта за земеделскитѣ опитни и контролни институти

Г. г. народни представители! Понеже законопроектътъ е съ доста обширенъ текстъ, съгласно правилника, прави предложение да се прочетатъ само мотивитѣ на законопроекта, а самиятъ текстъ на законопроекта да се не чете. Който отъ васъ приематъ това предложение, моля, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Моля г. секретаря да прочете само мотивитѣ и заглавието на законопроекта.

Секретаръ А. Сталийски (д. ст): (Прочита мотивитѣ къмъ законопроекта — вж. приложение № 2, Т 1)

Председателъ: Прочетете и заглавието на законопроекта.

Секретарь А. Сталийски (д. сг): (Чете)

„ЗАКОНОПРОЕКТЪ

за земеделските опитни и контролни институти.“

(Вж. съдържанието на законопроекта — приложение № 2, Т. I)

Председателъ: Има думата народният представителъ г. Петко Дичевъ.

П. Дичевъ (д. сг): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Всеобща е думата колко много е необходимо да се увеличи нашето производство. На първо място въ това производство стои това на селското стопанство. Ще ми позволите да ви кажа и като човекъ, който пръв път вижда въ Народното събрание, и като членъ и председателъ на комисията по Министерството на земеделството, колко много чувствавамъ отговорността, която винаги имаме и която и азъ, следователно, имамъ, когато се касае да се определят най-после конкретно въ какво се състои тия въпроси за увеличаване на производството. Защото, съ рискъ да се сметне това за единъ упрѣкъ въобще къмъ това, що се говори въ цялата страна и специално къмъ това, което е говорено въ предизборните обиколки, ще кажа, че ние сме вече преуморени да слушаме общата дума, общата фраза, че трѣбва да се увеличи производството. И когато се повдигнатъ въпроси, какъ това трѣбва да стане, като че ли мнозина мимоходомъ минаватъ тия въпроси, малко се спиратъ конкретно на определени задачи и остава едно общо впечатление въ цялата страна: говори се за увеличаване на производството, но малко или нищо определено не се прави за това увеличаване; и като че ли, ако и да съществува специално Министерство на земеделството, туй, което самиятъ селски народъ направи за разработване на земи или за въвеждане на култури, въобще за увеличаване на производството, то е главно, ако не изключително напразното; всичко друго, което хората приказватъ, сж само приказки, или това, което често въ разговоритъ се нарича политическо или книжно земеделие.

Д-ръ Н. Сакаровъ (к): То не храни.

П. Дичевъ (д. сг): Да, за съжаление, то не храни. — Чухъ тукъ при дебатитъ по отговора на тронното слово нѣкои оратори да се спиратъ мимоходомъ и да лансиратъ мисълта, че въ България нѣма аграренъ въпросъ; тия оратори искатъ да ни кажатъ, както ги разбирамъ, че ние нѣмаме поземеленъ въпросъ. Това, ако и да не е свързано прѣко съ този проектъ, но понеже той ни открива една нова страница не на книжно земеделие, не на политическа проповѣдь, а за фактическо извършване на една практическа работа, позволете ми да ви кажа откровенно, че азъ не сподѣлямъ този възгледъ, дълбоченъ или повърхностенъ, че въ България нѣма аграренъ въпросъ, даже ако вземемъ въ тѣсна смисълъ на думата поземеленъ въпросъ. Това е вѣрно, че презъ течение на вѣкове нашиятъ народъ, на когото отдавна е признато правото на частно землевладѣние и на частно земеползуване, спонтанно, съ рало, съ трудъ, е създадъ трудовата поземелна собственост. И още отсега трѣбва да ви кажа, че въкога съмъ билъ при едно силно впечатление, че въ цялата тая история се тропна на отворени врата съ прочути законъ за тая собственост. И при все това, че трудовата поземелна собственост е фактъ въ България, азъ пакъ подчертавамъ, че аграренъ въпросъ въ България съществува. Той съществува, затова, защото ние имаме една безпредѣлна, безспирна парцелация на поземелната собственост; и когато утре пленумътъ ще се занимава съ коригиране или нѣщо друго въ закона за поземелната собственост, народното представителство ще има да се спиро на въпроса, дали ние можемъ да продължаваме това парцелиране дотамъ, че въ много райони земитъ да станатъ просто невъзможни за обработка и експлоатация.

Ние имаме друго едно положение — това е тѣй наречената разхвърленост на поземелното владѣние и свързания съ нея въпросъ за комасацията. Азъ разбирамъ добре, че комасацията, въ европейски смисълъ на думата, въ много наши райони, или скоро нѣма да бжде, или е невъзможна; говоря за планинскитъ и предпланински райони и не изпускамъ изъ предъ видъ извършената даже днесъ поземелна комасация, доброволно, по взаимно споразумение между много стопани, комасация създадена отъ

необходимостта за събиране земитъ. Минавамъ бѣгло кадастралния въпросъ и още въпроса за меритъ, които винаги се стремятъ да направятъ единъ имотъ неприкосновенъ отъ гледнище на отчуждаване и раздаване за частна експлоатация. И тогава, когато се прави поземелна реформа, за да се раздаватъ земи на безземели и мало-земели, чрезъ отчуждаване на частни притежания, меритъ се оставятъ въ положението на вѣчно ползуване, както си е то, съ надежда и при убеждението, че тѣ сж абсолютно необходими за прехраната на нашия добитъкъ. Спомеявамъ само за моментъ въпроса за владѣнието на горитъ, както и лѣшалския въпросъ. И само съ тѣзи нѣколко думи ще кажа, че въ тѣсна смисълъ на думата ние фактически имаме аграренъ въпросъ, по той не е тѣй изостренъ както е билъ или е въ Ромѣния, както е билъ или е той въ Русия, или на други мѣста въ Европа. Нека си помислимъ предъ почитаемото народно представителство, че въ течение на много години нашиятъ селски народъ прѣживя епохата на кредита, на частния кредитъ и на лихварството и на експроприацията по начинъ известенъ на винаги ни — това, което нѣкога даваше поводъ за специално законодателство съ целъ да се охранятъ притежанията на селскитъ стопани — и ние, които имаме едно учреждение като Българската земеделска банка, натоварено да охранява и да кредитира нашиятъ земеделци, нашиятъ селски стопани, всѣкога сме обещавали въпросъ за необходимата намѣса за откупуване на това, което се отчуждава, и съсредоточаването му въ ръцетъ на този нашъ банковъ кредитенъ институтъ, за да може да се даде земята на ония, които сж стопани, или, ако тѣ сж неспособни да я стопанисватъ, да се даде на ония, които могатъ най-добре да уредятъ стопанисването ѝ. Всичко това, не само за менъ, но убеденъ съмъ и за васъ, е фактически поземеленъ, аграренъ въпросъ при българскитъ условия. Въ обширенъ смисълъ на думата, безъ да претендирамъ, че съмъ познавачъ на всички тия въпроси по отдѣлно, аграренъ въпросъ е и голѣмиятъ дѣлъ отъ тѣй наречения агрикултуренъ въпросъ, т. е. въпросътъ за експлоатацията на нашата земя, за техниката и за обработката на почвата и за ползуването отъ нея. И когато вземете въ съображение, че ние, които сме привикнали постоянно да говоримъ, че сме останали назадъ и постоянно да бждемъ недоволни — качество, което не е тѣй лошо отъ гледна точка на една самокритика; като вземете предъ видъ, че ние въ България имаме едно голѣмо разнообразие на култури, нато почнете съ зърненитъ храни и свършите съ културата на розата; като вземете въ съображение площитъ, които се посвѣтвява на лозарството въ България; като вземете още въ съображение, особено въ последнитъ години, площитъ, които се посвѣтвява на тютюневата култура, която днесъ играе най-голѣмата роль въ нашия експортъ, — можете веднага да схванете значението на агрикултурнитъ въпроси, които, както казахъ, съставляватъ единъ дѣлъ отъ общия въпросъ на аграрното дѣло, или по-точно отъ дѣлото на селската стопанска икономия.

Имаме друга група отъ въпроси. На първо място, това е голѣмиятъ кооперативенъ въпросъ, въ връзка съ селското стопанство, съ който въпросъ Народното събрание вѣроятно ще има случай да се занимава, споредъ проектъ на правителството, или споредъ инициативата на едни или други. Трѣбва още отсега да кажа, че кооперативното дѣло, развито до голѣма степенъ въ България, днесъ преживява една криза материална и морална, една криза отъ липса на стабилност, една криза отъ липса на ръководящъ персоналъ. Този въпросъ заслужава напълно нашето внимание. Но ние имаме, споредъ моето скромно разбиране и другъ голѣмъ дѣлъ отъ нашия аграренъ въпросъ — това е отношението на нашата държава къмъ интереситъ на селското стопанство. Вземамъ, при мисълта, че изпълняваме единъ дългъ, само за да дамъ една характеристика, въпросътъ за дозавчерашнитъ експортни мита на продуктитъ отъ почвата и ако щете на продуктитъ отъ добитъка. Вземамъ въпроса за насърчението, което за служба нашето земеделие, когато то се снабдява съ модеренъ земеделски инвентаръ, или ако щете въпроса за вноса на чужди селекционирани семена. И този въпросъ тоже влиза въ общия въпросъ на нашето аграрно дѣло. Вземете, специално, голѣмия въпросъ за земеделския кредитъ; вземете, специално, въпроса за земеделското образование, въ връзка съ агрикултурнитъ въпроси, раздѣлено между нашиятъ подвижни земеделски катедри и специалнитъ земеделски училища. Това тоже е единъ въпросъ, съ който отъ време на време се срѣща народното представителство. Оставамъ на страна въ този моментъ

въпроситъ на горското стопанство, въпроситъ на риболовството и рибовъдството и се спирамъ на голѣмия въпросъ за поземелнитъ мелиорации, въ връзка съ закона за тѣй нареченитъ водни синдикати. Всичко това, желая да го подчертая, е единъ общъ, въ всичкитъ му разклонения, аграренъ въпросъ за нашето отечество. И, следователно, азъ бихъ желалъ да бъдемъ наясно, че аграренъ въпросъ у насъ, ще го има и нашъ дългъ е да се спремъ върху всичкитъ негови разклонения. Но направилъ ми е впечатление — отъ разговоритъ, които станаха тукъ-тамъ — че при толкова други горящи, паящи въпроси, като този за поземелната собственост, министърътъ на земледѣлието излиза, въ съгласие съ своитъ колеги, на първо мѣсто съ въпроса за очититъ земледѣлски и контролни институти. Мѣй дългъ е, при всичко, че добре разбирамъ да ви е известно, къде се намира нашето селско стопанство въ своя развой, да ви дамъ една малка характеристика.

Въ 40 години време, нашето селско стопанство се е развивало въ пространство, въ пиривна, т. е. въ обсебване и турение подъ рало на свободни земи, за да достигне въ този развой до едно удвоаване на работната площъ. Въ кръгли цифри, отъ 20 милиона децара нѣкога работна площъ, ние имаме днесъ кръгло 40, ако не 45 милиона децара, като вземемъ въ съображение, че точна цифра сега нѣма, предъ видъ напромянитъ въ границитъ на България.

Д-ръ Н. Сакаровъ (к): Статистиката Ви е отъ 1908 г.

П. Дичевъ (д. сг): Да. — Обсебени сж голѣми пространства мѣри. Не ме занимава въпроса по какъвъ начинъ сж обсебени, но тѣ сж влѣзли подъ култура, и това е било отъ обща полза за нашето стопанство и сж били разработени маса пространства отъ частни пасища. И най-после — може да съжалявате, може не — били сж турени подъ рало много пространства земя отъ изтрѣбени гори, съ по-голѣма или по-малка стойностъ. Това е една, така да я кажа, интензивностъ на развитие въ ширина, въ пространство.

Друго, което характеризира развой на нашето земледѣлие, въ което господствующата система е двуполната, с съкратяването на черната, непродуктивната угарь. Преди 30—40 г. тя е представлявала половината отъ работнитъ земи. Завчера ми се даде една цифра отъ г. министра на земледѣлието — 23%, за мене тя е 17%, а има райони и околии, въ които черната угарь е само 7%. Тая черна угарь се покрива съ култури по начинъ забележителенъ и характеренъ. Колкото и да не сж изучени условията на нашето селско стопанство, нашиятъ народъ има известна практическа подготовка, за да може поне приблизително да опредѣли въ кои райони какви култури могатъ да вирѣятъ. Ако вземете цифритъ на нашата статистика, ще видите, че културата на паревината — която главно покрива черната угарь — върви въ своето развитие отъ маса години насамъ отъ северозападъ къмъ югоизтокъ. Тя е въ по-малкъ размѣръ въ южна България, където черната угарь по климатически причини е въ по-голѣмъ процентъ. Културата на фасула, която бѣше нѣкогажъ само градинска култура — въ оградени пространства — днесъ въ маса мѣста е широка полска култура, и тя заема голѣмъ дългъ отъ пространства на черната угарь. Културата на картофеля, която не се шири съ бързъ темпъ, тоже заема пространства съ известно значение въ тѣй дългъ на нашата двуполна сѣидбена система. Културата на захарното цвекло сжщо заема пространство отъ черната угарь. Но въ обратна посока, отъ югоизтокъ къмъ северозападъ, вземемо тѣй, по диагоналъ, се разпространява друга една култура: това сж тѣй нареченитъ вици — урвѣ и фий — фуражни култури, безъ да изключвамъ разбира се и другитъ фуражни произведения, които тоже заематъ голѣми пространства.

Всичкото това развитие ние го характеризираме като развитие въ интензивно направление, въ смисълъ на съкратяване на черната угарь, на увеличаване тѣй нареченитъ околии и фуражни култури, до нѣкоже на културитъ и на нѣкои индустриални растения, като рапницата, макътъ, а презъ войната, а и сега — слънчогледовата култура.

Докогато това развитие слѣдва въ ширина, въ съкратяване на черната угарь и увеличаване на продуктивнитъ пространства, развоитъ на нашето стопанство въ дълбочина не върви въ сѣщия темпъ. Бихъ могълъ да кажа безъ колебание, че ако нѣкога сме орали съ дървено рало, при 35 или 4 см. дълбочина, днесъ сме при 7 или най-много 8 см. дълбочина. Вѣрно е, че преди войнитъ нашата страна

бѣше снабдена съ модеренъ земледѣлски инвентаръ — повече въ северна България, отколкото въ южна. Модерниятъ плугъ е повсемѣстно сѣчиво, даже въ политъ на нашитъ балкани. Има сѣчива, които сж необходими, по които не сж въведени; това е браната, това сж култиваторитъ, инструменти необходими за по-добра обработка на почвата.

Единъ голѣмъ въпросъ е тоя за сухата и влагата — не сме забравили тази есенъ — за охраняването на културитъ въ време на суша. Нашето земледѣлие е снабдено съ машини за прибиране на реколтитъ, но то е останало много назадъ въ методитъ на обработването на почвата. Годишниятъ валежъ на България е приблизително еднакъвъ съ валежа въ нѣкои мѣста въ Германия. Нашиятъ валежъ е 550—600 литри на квадратенъ метъръ годишно. Такъвъ е валежътъ въ Силезия, напр. въ Бреслау. Доколкото монтъ познания по този въпросъ се простиратъ, нашата страна спада въ зоната на сухото земледѣлие, където валежътъ не достига за развитието на културитъ, за вегетацията, и където въпросътъ за обработката на почвата въ дълбочина и създаването на условия за абсорбиране на влагата отъ въздуха, особено ноще, презъ известни сезони на годината, е въпросъ отъ жизнено значение за развой на нашето стопанство.

Пожеже говоримъ за увеличаване на земледѣлското производство, ще ми позволите да ви кажа тукъ само две три цифри. Отъ 45 милиона децара обработваема земя, ние имаме половината посветена на зърненото производство, а пъкъ половината отъ това пространство засема пшеницата: тя съставлява главния артикулъ на нашето производство. Какъвъ е начинътъ на обработката и доколко сж осигурени реколтитъ съ подготовлението на почвата при нашиятъ климатически условия, това се вижда отъ следнитъ цифри. Въ Дания иматъ 276 кгр. зърно добито отъ единъ декаръ; въ Белгия — 241, въ Германия — 212; въ Франция — 173; въ Романи — 118; въ България — само 98. Нѣкои искатъ да обяслятъ това, както споменахъ преди малко, съ туй, че ние имаме по-малко влага, по-малко дългъ отколкото нѣкои мѣста въ сръдна и северна Европа. Да сравнимъ валежа. Годишниятъ валежъ въ Хале е 484 литри на квадратенъ метъръ, по-малко отъ нашия сръденъ годишенъ валежъ; въ Бреслау е 559, а въ Образцовия цифрникъ при Русчукъ е 558. Може да има нѣщо, което не ни стига — по отношение на валежа — по най-главното, което не ни стига, това е добрата обработка на земята.

Г. г. народни представители! Въ продължение на много години на нашия селски народъ сж давали елементарни познания, които се касаятъ до избора на семена, до употреблението на сѣчива и машини, до начина на торене и обработване на земята. Съ изучавания, които нѣкои специалности сж правили въ нѣкои и други наши райони, съ научни изследвания извършвани въ страни по-близки или по-далечни отъ насъ, е правено нѣщо да се подпомогне въобщо за прогреса на нашата агрокултура. Презъ течение на много години усгната пропаганда и практическата литература, турени на разположение на нашето селско население, както и опити и демонстрации, сж допринесли нѣщо въ това направление. Но ще ми позволятъ г-дато, които представляватъ тукъ Народния земледѣлски съюзъ, да ми кажа откровенно едно мое съжаление — че паралелно съ нѣща научни, практически, разумни и полезни за прогреса на нашето селско стопанство, насипана е въ нашитъ села литература за селска борба, за селско недоволство, за умраза между село и градъ, по начинъ такъвъ, че е дошелъ крайниятъ моментъ да се изоставятъ постепенно елементарнитъ нѣща, които се даватъ на нашия селски народъ, да се изоставятъ съвсемъ, всички ония словесни борби и озлобления, и да се премине къмъ една по-научна постановка въ развой на нашето селско стопанство. Въ трудоветъ на единъ нашъ специалистъ чета една констатация, която ми прави впечатление. И да ви я кажа: когато нѣкога Фридрихъ Велики билъ заволавъ Силезия, пострадала отъ войнитъ, пратилъ единъ новогъ човѣкъ, Марграфъ, да види и да му каже какво има да се прави въ тая страна. Той се върналъ и отговорилъ само съ една дума: „Господарю! Страната има нужда отъ откритие“ — т. е. той искалъ да каже: какво мога да Ви представя — страната не познавамъ, тя не е изучена, следователно, за нейния развой трѣбва да стане едно изследване къде се намира. Кой би могълъ въ България да каже — освенъ нѣколкото човѣка, които пакъ тѣй, горе-долу, познаватъ работата — че ние познаваме напр. нашитъ почви, когато

говоримъ за увеличение на земледѣлското производство? Кой би могълъ да каже — ако и да има начало въ развитието на тоя въпросъ — че ние познаваме нашата пшеница? И обща, даже масова е станала грѣшката въ работата на държавата и на постояннитѣ окръжни комисии, да искатъ подобрене на нашето производство чрезъ внасянето на чужди сортове отъ чуждо производство, като мислятъ, че тамъ хората иматъ хубаво нѣщо, а ние нищо хубаво нѣмаме. Доскорошниятъ директоръ на нашата опитна земледѣлска станция въ Русе и сегашенъ професоръ въ агрономическия факултетъ, г. Ивановъ, въ продължение на 6—7 години, следъ като е изучавалъ, опитвалъ и сравнявалъ прочутата пшеница „Ное“ — произходътъ на която е отъ Одеса още отъ 1826 г., следъ това преминала въ Франция, и оттамъ се връща обратно къмъ насъ — е дошълъ до заключението, че за да подобримъ производството, трѣбва да изучимъ найлитѣ сортове и да ги поведемъ подъ една селекція, подъ единъ методъ, за да можемъ да извадимъ резултати за здраво разрешение на задачата за увеличение на производството. Въ последнитѣ 6—7 години — отбелзвамамъ тази малка подробностъ, по тя е съ голѣмо практическо значение — като е вземалъ бѣлокаласата или червенокаласа червенка отъ района на Разградска околия или отъ Добричъ, за да ги култивира въ опитното поле при Русе, като е избиралъ класоветъ още когато се намиратъ на пивата и сж още вързани на снопи, като е селекциониралъ семената имъ по тежестъ и обемъ, като ги е сѣялъ въ редове, за да види тѣ нареченото братияване, е довелъ работата — съ претенция това да е точно така — до единъ резултатъ да имаме наши сортове червенки, които отъ 90 или 120 кгр. зърно на декаръ стигнали да даватъ производство до 300 кгр. на декаръ. Тази година тая опитна станция е раздала на селяни земледѣлци близо 60.000 кгр. зърна отъ сортове нашъ производъ, селекционирани като сортове съ твърдо установено и опредѣлено производство.

Нѣкой отъ земледѣлцитѣ: Това още не е установено положително.

П. Дичевъ (д. ст.): Азъ желая да настѣра народното представителство въ една нова работа, която се изнася съ тоя законопроектъ и която, позволете ми да го кажа, прави честь на Министерството на земледѣлието и държавнитѣ имоти отъ гледище на действителното разрешаване задачата за увеличаване земледѣлското производство, защото, още единъ път да повторя, фразитѣ никога нѣма да помогнатъ. Вземете голѣмия въпросъ за възобновяването на нашитѣ лозя, възобновяване, което нѣкога се характеризираше съ това: филлоксерата унищожава лозита съ една голѣма прогресия, а ние ги възобновяваме съ бързината на охлюва. Това бѣ тѣй не само затова, защото не стигаше възобновителния материалъ въ нашитѣ пипиниери, по защото голѣмиятъ въпросъ за тѣй нареченитѣ адаптация и афинияция — т. е. изборъ на сортове, които съответствуватъ на дадена почва, и изборъ на европейски или наши сортове, които могатъ да иматъ афинитетъ съ подложката — е единъ въпросъ, върху който много нѣщо е направено и при все това онова, което е направено, все си остава нищо. Грѣшкитѣ въ това отношение сж голѣми. Много хора сж вложили трудъ и капиталъ, но лозята имъ не сж сигурни въ плодоношеніе. И тукъ работата се касае до нови и здрави научни изследвания.

Вземете въ последно време развой на нашата тютюнева култура. Може би това е нескромно да го кажа, но когато ние вземахме инициативата за организиране кооперации на тютюнопроизводителитѣ съ целъ да се обгърнатъ районитѣ на нашитѣ по-нѣжни почви въ политѣ на Ширинъ, въ политѣ на Родопитѣ, донѣкжде и въ политѣ на Сръднагора, ние имаме предъ видъ необходимостта да се увеличатъ и установи реномето на българскитѣ тютюни, да се настѣчатъ производителитѣ и да се пробие пътъ на нашитѣ тютюни въ назаритѣ подъ името български тютюни, следъ изгубването на Скеча, която късо време България владѣ. Днесъ въпросътъ се касае не само до изборъ на сортове, но и до начина на обработката на почвата, до начина на торене съ разнитѣ видове торове, до начина на приготвяне първоначално събранитѣ листа, до начина на манипулация и пр. И въ една отъ тѣзи кооперации, въ Станимака, има вече опитно поле, свързано въ своята работа съ опитнитѣ земледѣлски станции въ София и Садово, които проучватъ тѣзи въпроси. Та, г. г. народни представители, където щете да се обърнете, необходимо е изуча-

нето на нашитѣ условия по отношение на почва, по отношение на климатъ, по отношение на начинъ на обработка, по отношение на селекция, на изборъ на семена, на култури — единъ въпросъ, на който крайно време е да се даде научно отгравление.

Азъ ще си позволя да прибавя още едно нѣщо. Презъ 1914 г., когато Македония бѣше въ рѣцетъ на сѣрбитѣ — както впрочемъ е и днесъ — Мекленбургскитъ професоръ Детвайлеръ направи едно изучаване на Македонското скотовѣдство, специално това на Шаръ — неговия производъ, неговата днешна стопанска ценностъ и онова, що трѣбва да се прави за неговото подобрене. Тия негови трудове обърнаха внимание на българитѣ и презъ време на голѣмата война тоя човѣкъ биде повиканъ тукъ и заедно съ наши агрономи-зоотехници той обиколи много мѣста на България: допната на Искъръ, вътрешността на Стара-планина и вътрешността на Родопитѣ. Когато той се върна, азъ си позволихъ да поискамъ отъ него едно свиждане, за да ми каже какъс впечатленията си, да ми каже какъ оценява положението на нашето скотовѣдство, специално на нашата говежда раса, ако можемъ така да я наричаме, и какъ гледа той на всички опити, които правимъ за внасяне на чужди раси, напр. прочутитѣ монгафони, за кръстосване или за чистокръвно развъждане, и до каква степенъ въ известно време можемъ да направимъ успѣхъ. Не мога да забравя това, което той ми каза между многото друго: „Вие, казва, внасяте въ България монгафони, т. е. планински говеда, съ селекционирано съвършенство на константна раса, тогава когато вашитѣ планини, Стара-планина и Родопитѣ, сж пълни съ монгафони, но расата е издрѣбѣла, пропаднала, вие даже нѣмате основа за кръстосване. (Вие можете да внасяте, но трѣбва да разберете, това, що имате, да го изучите, да го пренесите, да го селекционирате или за въдене на породата сама въ себе, или за кръстосване. Въ всѣки случай нѣщо добро има направено тукъ-тамъ, но плавате въ неизвестностъ“.

Ето защо, г. г. народни представители, въ комисията по Министерството на земледѣлието ние имаме нѣколко среди за обмѣна на мисли въобщо върху развой на нашето селско стопанство и по-конкретно върху този проектъ, и нашето заключение е, че той заслужава народното представителство да го приеме по принципъ, а азъ отъ моя страна ви обещавамъ и внимателното му изучаване въ споразумение съ г. министра на земледѣлието, за да може да се създаде една съвършена система за научно изследване на нашитѣ условия, на нашето стопанство.

Проектътъ се касае главно до три работи: система и организация, осигуряване на средства, подготовка и стабилизирание на персонала за работа. Не мисля, че само въ тия нѣколко думи мога да изчерпя единъ такъвъ колосаленъ въпросъ, нито, въ скобки казано, азъ съмъ посветенъ по-специално по венчки тия въпроси, които следя отъ друго гледище, относително работата, която ме занимава, но азъ ще ви кажа, че давамъ такова голѣмо значение на тоя проектъ не само за прѣво практическо ползуване отъ работата на тия опитни институти въ бѣдаше между нашия народъ, но азъ му давамъ голѣмо международно значение за името на нашето отечество, на нашата страна. Защото, всичко онова, което досега стана съ насъ, и всичко онова, което тукъ се говори за изправяне на нашето положение, е великолепно, но азъ съмъ увѣренъ, че всежде, където следятъ стопанския развой на България, когато видятъ, че ние навлизаме по единъ сериозенъ и здравъ начинъ въ научното здраво и практическо изследване на въпроситѣ на нашето стопанско положение, съ целъ да увеличимъ производството, ще отбележатъ, че България се съвзема и трѣгва по пътя на културата. (Ръкоплѣскания отъ сговориститѣ)

Председателъ: Има думата народниятъ представителъ г. Тодоръ Влайковъ.

Т. Влайковъ (д. ст.): (Отъ трибуната). Г. г. народни представители! Следъ като отъ тази трибуна се произнесоха реди много хубави, дълги и обстоятелни речи по отгворя на тронното слово, относително уясняване положението на нашата страна, положението на вчерашния день, днешното положение и задачитѣ на утрешния день, азъ съ особено задоволство ида да констатирамъ хубавия фактъ, че следъ това ние пристѣпваме и къмъ многожеланото и многообачквано творчество, пристѣпваме къмъ главната задача, която времето и нуждитѣ на страната налагатъ на това ново, толкова интелигентно и компетентно народно представителство — творческата законодателна работа. И

но е случаен, чини ми се, фактът, че ние започваме съ един законопроект по Министерството на земледелието. Изтъкна се въ дългитъ дебати по отговора на тронното слово, че главната творческа задача на управлението и на народното представителство се състои въ това — да се повдигне народното стопанство, а безспорно е, всички го знаем, най-голямият и най-важният клонъ от народното стопанство е земледѣлското производство. Най-важниятъ клонъ от нашето народно стопанство е земледѣлското производство, земледѣлското стопанство, отъ една страна, затова защото то създава най-голямата частъ стопански блага и за вътрешна консомация, и за износъ, и, отъ друга страна, защото, както пакъ всички знаемъ, въ земледѣлското стопанство е ангажиранъ трудътъ и чрезъ него се създава поминъкъ на 75% отъ цялото наше население. Така че единъ пътъ признаваме, че една отъ първитъ и най-важни задачи на правителство и народно представителство е да предприематъ мѣрки, да създадатъ мѣроприятия за повдигане на народното стопанство, трѣбваше да се започне съ най-важния и най-голямия клонъ отъ народното стопанство — съ нашето земледѣлско производство, съ това производство, въ което е ангажиранъ трудътъ на широката народна маса главно въ селата.

Не може да се откаже, че отъ освобождението на насамъ, откакъ съществува българската държава, постоянно сж предприемани едни и други мѣроприятия, създавани сж закони, стѣпявани сж наредби, насочени все къмъ повдигане на нашето земледѣлско производство. Макаръ че известни срѣди сж склонни да казватъ, че за земледѣлието нищо не е направено или твърде малко е направено, трѣбва да се признае, че всѣкога, при всички управления и въ по-далечното и въ близкото минало е отдѣлно голѣма частъ отъ вниманието на народното представителство за предприемане на едни или други мѣрки за повдигане на земледѣлското производство. Не може да не се констатира оградниятъ фактъ, че никога народното представителство не е отказвало да узакони, да приеме всички ония мѣроприятия, които му сж били предлагани отъ страна на компетентното министерство; никога не е отказвало кредитъ за създаване на сѣлски и да било нови земледѣлски институти. Ако проследимъ развитието на нашето земледѣлско производство, не може да не се констатира и този ограденъ фактъ, че съ течение на времето, съ всѣки новъ режимъ се прави все повече и повече, отколкото по-напредъ. Несъмнено е, че въ първитъ години, понеже държавата е била ангажирана съ създаването на своитъ основи, политически и държавни, специално за земледѣлието по-малко е правено, а колкото отиваме по-нататкъ, все повече и повече се прави. И управлението, което се замѣсти отъ днешното правителство, управлението на Земледѣлския съюзъ, което, както и названието на партията му показва, се смѣташе, че е излѣзло отъ ордѣлата на земледѣлскитъ маси, не може да се отрече, се опита да направи доста пѣшо за повдигане на земледѣлското производство, но никой не може да каже, че въ това отношение то е направило нѣщо чувствително по-много, отколкото сж правили другитъ преди него; и то допринесе своя дѣлъ за увеличение на мѣроприятията и насърченията за повдигане на земледѣлието, така както сж правили и всички преди него.

Трѣбва да се признае и констатира другъ единъ фактъ, който не е толкова ограденъ, както е ограденъ изтъкнатиятъ отъ мене досега фактъ за готовността на правителствата и на народитъ представителства да даватъ пълна поддрѣпка, да отпускатъ всичкитъ нужни средства за повдигане на земледѣлското производство. Този другъ фактъ е: голѣмото лющкане на насокитъ, въ които сж се развивали мѣроприятията или въ които се е развивала законодателната дейностъ, насочена къмъ повдигане на земледѣлското производство. Не виждаме, за съжаление, една определена политика, която неуклонно да се следва, а виждаме голѣми зигзази: създаде се при едно управление отъ едно законодателство една система отъ мѣроприятия, тамъва, каквито въ дадено време представителитъ на земледѣлската наука и на земледѣлската специалностъ сж намѣрили за най-целесобразни: идва друго управление, и голѣма частъ отъ тѣзи мѣроприятия изоставя, захвърля, измѣнява изъ коренъ и започва отново. Какви промѣни напр. не сж претърпѣли само нашитъ земледѣлски училища. Създаватъ се при единъ режимъ по единъ типъ, дойде другъ режимъ, съвършено издѣно ги промѣни, при трети режимъ се повърнатъ нѣкакъ си пакъ къмъ старото — глобно имало е неустанны лющкания и криволичения въ политиката относително повдигането на земледѣлското производство.

На какво се дължи това? На ония, които сж ръководили земледѣлската политика ли, които обикновено сж били не специалисти, а обикновени политически дейци, които, може да се смѣта съ положителностъ, винаги сж били проникнати отъ желанието да се направя възможно най-доброто? Тѣ, като неспециалисти, не може да се смѣта, че сж били напълно уведомени и напълно подготвени да чертаятъ земледѣлската политика. Политиката относително повдигането на земледѣлското производство, трѣбва да се признае, фактически е ръководена отъ нашитъ специалисти, отъ нашитъ агрономи. Тѣ при всички министерства, при всички управления сж чертаели тази политика, давали и сж едни или други насоки.

И въ този редъ на мисли, искамъ да изтъкна и подчертая единъ не твърде красивъ, единъ безотраденъ фактъ: че и нашитъ агрономи, които сж били призовани да даватъ насока на земледѣлската политика, да я ръководятъ и уцѣлватъ, не сж имали една строго определена политика и затова не е имало оная необходимъ и наложителенъ континитетъ; непрекъснатостъ, въ следването на една система отъ мѣроприятия, които само да се усвършенствуватъ, да се допълватъ и да се поправятъ, като се прибавятъ и нови къмъ тѣхъ. За съжаление, въ повечето отъ нашитъ учени специалисти съществува една раздвоеност, съществува взаимни борби, които при нѣкои специалности докарватъ до много печални прояви. Нѣма нужда тукъ да изтъквамъ това по другитъ специалности, но изглежда, че и между нашитъ агрономи има недоразумения, има противоположни течения, отъ които при единъ режимъ взематъ преднина едни, при другъ режимъ взематъ преднина други, и единитъ унищожаватъ или отслабватъ, най-малко, занемарватъ онова, което е създадено преди тѣхъ, като смѣтатъ, че то не е право, че само оная възгледна, които тѣ поддържатъ, сж най-добритъ и най-правитъ.

И едно отъ редните пожелания, които по поводъ на първия законопроектъ за нашето земледѣлие биха могли да се изпесатъ предъ народното представителство, е да се намѣри възможностъ, щото нашитъ специалисти агрономи, следъ взаимно разбирателство, следъ една, ако е нужно, продължителна и широка конференция, да установятъ една добре обмислена система отъ възгледи за повдигане на нашето земледѣлско производство, която да бѣде трайна, която да бѣде постоянна, която да се усвои отъ всичкитъ, като се усвои, разбира се, и отъ министерството, и неуклонно да се следва.

Днесъ ние се намираме при едно щастливо обстоятелство, че начело на Министерството на земледѣлието стои единъ специалистъ, единъ добъръ специалистъ, единъ нашъ професоръ по агрономическитъ науки. И нека поздравимъ, и нека да очакваме, че по инициативата и подъ ръководството на този така добре подготвенъ ръководител на земледѣлската ни политика, ще може да се постигне съгласие между всички наши специалисти, които сж повикани да съдействуватъ за прокарването на земледѣлската политика, и че всички тѣ ще могатъ най-после да установятъ тая необходимъ и наложителна единна земледѣлска политика, отъ която само ще можемъ да очакваме трайни услуги за бързото и сигурно повдигане на нашето земледѣлско производство.

Мѣроприятията, които могатъ да се предприематъ и които би трѣбвало да се предприематъ за повдигане земледѣлското производство, доколкото азъ като неспециалистъ ги схващамъ, сж отъ три категории. Отъ една страна има мѣроприятия, които засѣгатъ основата на земледѣлското производство — земята; това е чисто аграрниятъ въпросъ, да го кажемъ, който има социална основа. За поземелната собственостъ напоследкъ се създаде единъ законъ, съ който се смѣташе, че се полага нова основа за нашето земледѣлско производство, за земеустройството въ нашата страна. Какво е значението на този законъ, дали действително той е нѣщо ново у насъ, дали и преди него отдавна още не е положено начало въ тази посока, кои сж неговитъ основни положения, неговитъ слабости и недостатѣци — по тѣзи въпроси ще има да се произнесемъ, когато ще ни бѣде представенъ законопроектъ за измѣнение и допълнение на този законъ. Въ всѣки случай, безспорно е, че този въпросъ е отъ голѣма важностъ, тѣй като отъ голѣма важностъ е основата за развитието на нашето земледѣлско производство — земята. Отъ голѣма важностъ е още и затова, защото създадениятъ отъ бившето правителство законъ за трудовата поземелна собственостъ, съ своитъ слаби страни и недостатѣци, и особено чрезъ лопното му прилагане, създаде голѣмо недоволство въ маситъ. Понеже, отъ друга страна, сега се повдига въпросътъ отъ противоположно направление, за пълното унищожаване на

този законъ, създаде се една тревога между земеделческите маси и въ последно време, трѣбва да се признае, съществува много оживено настроение по въпроса за поземелната собственост, Следователно, нужно е, отъ първостепенна необходимостъ е, въ редицата мѣроприятия, които ще ни бждатъ представени отъ Министерството на земеделството въ скоро време, като едно отъ първите мѣроприятия да ни бжде представенъ и очакваниятъ законопроектъ за измѣнение и подобрене на закона за трудовата поземелна собственостъ.

Друга една категория мѣроприятия, които косвено сѫ насочени да подпомогнатъ засилването на земеделското производство, това сѫ земеделските кредитъ и земеделските сдружавания или кооперации. Чрезъ кредити и кооперации, или комбинирани заедно — земеделскиятъ кредитъ, като задача на земеделските кооперации — чрезъ тѣзи организации на самопомощъ, несъмнено твърде много се очаква да се подпомогне за засилването на земеделското производство у насъ. Това, не ще и дума, не е никаква нова, непозната още у насъ задача, която тепърва трѣбва да се развива и изнася. У насъ отдавна е започнало да се развива кооперативното дѣло и специално земеделското кооперативно дѣло. Създаденъ е специаленъ законъ за кооперациитѣ; въ последно време кооперациитѣ разшириха своя кръгъ на деятелностъ, като се занимаватъ освенъ съ земеделския кредитъ още и съ износа на земеделските произведения, както и съ доставка на земеделски потребни и земеделски инвентаръ. Кооперативното дѣло, казахъ, въ последно време твърде много се разви и разшири, но същевременно то попадна въ много неизгодни условия, които пречатъ за неговото правилно развитие. Спомена се отъ преждеговорившия гукъ, че днесъ се чувствува една криза въ кооперативното дѣло, която се дължи на липсата на подготвени хора, и на липсата на здрава и стабилна организация, и на липсата на достатъчно законодателно поддържане на кооперациитѣ. Трѣбва да се работи, трѣбва да се създаде нѣщо, за да се закрѣпятъ кооперациитѣ. Това може да се постигне като се подготви персоналъ специално за тѣхъ и като се засили онова съдѣйствие, което държавата чрезъ специалния законъ дава на кооперациитѣ. Съ този законъ навремето се направи една решителна, една важна стѣпка за закрѣпване на кооперативното дѣло; отъ тогава, се изминаха толкова години и този законъ ще трѣбва да се измѣни, да се поправи и допълни, за да отговори на новитѣ пазрѣли и голѣми нужди на кооперативното дѣло.

Третата категория мѣроприятия за подпомагане земеделското развитие, която е най-важната, това е агрономическата или агрикултурна помощъ, чрезъ която непосредствено се въздействува за повдигане на земеделското производство. Въ това отношение не ще и дума, много е работено и досега, но това, което е направено, е недостатъчно. Понеже се очаква, понеже е необходимо да видимъ въ едно възможно по-късо време бързо и чувствително засилване на земеделското производство; понеже, отъ друга страна, това засилване ще се постигне главно чрезъ мѣроприятия отъ агрикултуренъ характеръ, ние сме въ правото си да очакваме най-напредъ по отношение на агрикултурната или агрономическа помощъ най-сериозни и най-добре обмислени и стѣпени законодателни мѣроприятия. Ние трѣбва да признаемъ, че разискваниятъ законопроектъ за земеделските опитни и контролни институти, който г. министрътъ на земеделството ни представлява като пръвъ законопроектъ отъ редицата законопроекти по земеделството, които ще ни представи, този законопроектъ е основа за всички съществуващи и бждати мѣроприятия, насочени къмъ повдигане на земеделското производство чрезъ агрикултурна помощъ. Безспорно е — това е казано и отъ г. министра въ мотивитѣ къмъ законопроекта — че чрезъ тѣзи институти, които ще иматъ за задача да правятъ научни издирвания и опити и да ги прилагатъ на практика, както и да анализиратъ всички материали, които сѫ нужни на земеделството, се създава основа, за да може здраво, сериозно и сигурно да се действува по-нататкъ за повдигането на земеделското производство. Както се забелѣзва въ мотивитѣ — и това е безспорно — навсѣкжде, където сѫ постигнати голѣми и чувствителни успѣхи въ земеделското производство, които очудватъ асинаца ни, тѣзи успѣхи сѫ имали за основа земеделските опитни и контролни институти.

Трѣбва да се признае, че макаръ за пръвъ пътъ да се внесе законъ за уреждане на тѣзи институти, тѣ отдавна сѫ въведени и създадени у насъ и безъ законъ. Доста отдавна у насъ сѫ създадени опитни станции — най-напредъ една, после две, после три, а сега сѫ петъ. Въ тѣхъ

сѫ работили доста добри труженници въ нашето земеделско дѣло; нѣкои отъ тѣхъ сѫ покойници, други и сега продължаватъ да работятъ. Тѣхната скромна деятелностъ, неоценена достатъчно отъ широкото общество, е имала и има голѣмо значение за ония успѣхи, които е постигнало досега у насъ агрономическото дѣло. Азъ съжалявамъ, дето г. министрътъ не е отбелѣзалъ по-обстойно историята и развитието на опитното дѣло у насъ. Той само споменува какъсо онова, което съществува.

Азъ искамъ мимоходомъ да отбелѣжа една несполучлива, споредъ менъ, проява въ дейността на Министерството на земеделството по отношение на единъ сравнително най-добре организиранъ и уреденъ у насъ институтъ съ тѣзи категория — опитната станция въ София. Не знамъ защо този институтъ напоследъкъ бѣ поставенъ на по-други основи, нѣкакъ пониженъ въ своето значение, поради което се лиши отъ досегашния доста подготвенъ и проявилъ голѣма вещина въ работата си ръководителъ. Желателно е, не ще и дума, вѣднѣга да се запазва единъ континюитетъ, и когато ще създадемъ едно ново или ще разширимъ едно съществуващо дѣло, трѣбва това ново дѣло да го прибавимъ къмъ съществуващото, което не бива да обезважваме, да унищожаваме, а още по-малко да разстройваме, за да създадемъ новото, като нѣщо съвършено ново.

Д-ръ Н. Сахаровъ (к): Това е много вѣрно.

Т. Влайновъ (д. сг): Това е мимоходомъ казано.

Въ законопроекта на първо мѣсто се очертаватъ задачите на земеделските опитни и контролни институти, и това е въ реда на нѣщата. Въ законопроекта правилно сѫ разрешени въпроситѣ за персонала, и за средствата, което е най-важно, защото такива чисто научни институти не могатъ да се създадатъ и да иматъ очакванитѣ успѣхи, ако не се осигури както снабдяването имъ съ подготвенъ персоналъ, който да организира и насочи добре тия институти, така и снабдяването имъ и съ средства. Доколжото разбирамъ, макаръ че не съмъ специалистъ, ми се струва, че първиятъ въпросъ е разрешенъ много добре съ настоящия законопроектъ. Липсата, която ще се поставятъ начело на тия институти, сѫ повдигнати до своето значение до степанята на професори и доценти въ Университета. Това е една много сполучлива мѣрка, отъ твърде важно естествено, чрезъ която главно ще се осигури издигането на тѣзи нови институти, които искаме да създадемъ, на нужната научна висота. По своето значение тѣзи институти, особено опитнитѣ станции, които трѣбва да създаватъ нови научни ценности, нови научни придобивки въ областта на земеделството, действително трѣбва да стоятъ наравно съ агрономическия факултетъ. И въ законопроекта така е и предвидено — ръководителитѣ на тѣзи институти се поставятъ наравно съ професоритѣ отъ агрономическия факултетъ.

Какъ ще се създадатъ такива ръководители? Не ще и дума, ще се използватъ най-напредъ наличнитѣ дейци въ тази областъ, като се подбератъ измежду тѣхъ най-подготвенитѣ. По отношение на подбора, както е уреденъ въ законопроекта, ми се струва, че би требовало да се направи една малка корекция, която, не се съмнявамъ, че въ комисията ще бжде направена. За подбора на второстепеннитѣ ръководители е предвиденъ конкурсъ съ представяне на научни трудове, а за подбора на главнитѣ ръководители е предвидена една комисия, въ която влизатъ и двама професори, които ще ги избира. Мене ми се струва, че ако за второстепеннитѣ дейци трѣбва конкурсъ, за главнитѣ ръководители още повече е необходимъ конкурсъ, който ще трѣбва да бжде произведенъ отъ една комисия, въ която ще участвуватъ и професори отъ агрономическия факултетъ — то е безспорно. Чрезъ конкурса ще се подбератъ онѣзи, които обективно ще докажатъ, че сѫ най-добре подготвени. Това пъкъ ще се докаже чрезъ тѣхнитѣ научни трудове, които ще бждатъ преценени отъ комисия отъ специалисти, така както се подбора и персоналитѣ въ Университета. Тази поправка, не се съмнявамъ, че ще бжде направена въ комисията и не се съмнявамъ, че и г. министрътъ ще се съгласи.

Разбира се, въ реда на нѣщата е, ръководителитѣ на тѣзи институти да се подбиратъ главно и предъ всичко измежду специалиститѣ по земеделството, измежду свършилитѣ висше земеделско или специално образование. Но това сѫ институти чисто научни, за ръководители на които може — ако се явятъ такива случаи — да се поставятъ и лица, които не сѫ агрономи, не сѫ специално подготвени по земеделството, но иматъ нужната научна подготовка по специалността, която има предъ видъ из-

вестен институт. И заради това умѣстно е да се допуска на конкурса, наредъ съ лицата съ висше специално агрономическо образование, и лица съ висше образование по специалности сродни съ земледѣлието, напр., по природознанието, които, освенъ образованието, иматъ и специална подготовка, която ще се изрази въ тѣхния наученъ трудъ.

И още едно смѣтамъ, че е добре да се има предъ видъ при уреждане положението на персонала въ тѣзи институти. Не е достатъчно само да се нареди добре подбиране на персонала, не е достатъчно и това — да издигнемъ този персоналъ на нужната висота, споредъ изискванията, които се предявяватъ къмъ него, нужно е още и да се осигури по нѣкакъвъ начинъ неговата несмѣняемостъ, освенъ въ случаи такива, каквито при всички длъжности, където има несмѣняемостъ, се допускатъ. Както по подготовка тѣзи лица се поставятъ наравно съ професоритѣ, така би трѣбвало и по гаранция на тѣхното положение да стоятъ наравно съ професоритѣ. Както професоритѣ не може да бѣде смѣненъ по другъ пътъ, освенъ по решение на Академическия съветъ, така приблизително да се осигури нѣкакъвъ и положението на върховнитѣ ръководители на тѣзи голѣми научни институти. Това нѣщо въ законопроекта не е предвидено, но мене ми се струва, че и на него ще трѣбва да се обърне внимание.

Безъ да се спирамъ обстойно, ще отбележа, че и втората главна задача — организацията на институтитѣ — е много сполучливо разрешена съ създаването на специални съвети, централенъ съветъ при министерството и мѣстни съвети при всѣки единъ институтъ. Дали има нужда да се допълнятъ тѣзи съвети съ нѣкои нови лица не зная, не съмъ компетентенъ, но ако има такъвъ дефектъ, навѣрно ще бѣде поправенъ отъ комисията.

Третата задача, която, може да се каже, е една отъ най-важнитѣ, е намирането на средства. Тя е най-важната, защото можешъ да създадешъ най-хубави планове, да начертаетъ най-хубави мѣроприятия въ една или друга посока, специално за повдигането на земледѣлието, но ако нѣмашъ средства, ако не осигуришъ достатъчно средствата, тѣ ще останатъ само мъртва буква, или тѣ ще останатъ въ златъчно състояние, безъ да могатъ да дадатъ резултатъ. Тукъ г. министърътъ е билъ много щастливъ, като е намѣрилъ възможностъ да осигури достатъчно средства за пълното, правилното и всестранното развитие на тѣзи институти. Той е насочилъ погледа си къмъ фонда за културни мѣроприятия по земледѣлието, горитѣ и водитѣ, специална смѣтка — „опитно дѣло“, и лихвитѣ отъ фонда „Постройка на житни елеватори и силози при Българската земледѣлска банка“. Отъ последния фондъ много милиони стоятъ нѣкъде въ банцитѣ неизползувани. Понеже тѣзи мѣроприятия, които сж очертани въ законопроекта, сж сжщо за повдигането на земледѣлието, съ пълно право г. министърътъ може да потърси оттамъ помощъ. И той е предвидѣлъ засега само лихвитѣ отъ този фондъ, най-малко 5%, да се използваватъ за нуждитѣ на създаванитѣ отъ него опитни институти, като е направилъ една по-решителна стѣпка, да вземе въ този размѣръ лихвитѣ и за изтеклата 1923 г. По тоя начинъ той ще има наединъ пътъ една голѣма сума на разположение, която ще може да използва въ една или друга посока при създаването, разширението или организирането на тѣзи институти. Това е една щастлива находка и тя е, която осигурява, чини ми се, сполучливо осъществяването на тѣзи хубави институти, които цели да създаде настоящиятъ законопроектъ.

Общо казано, азъ намирамъ, че този законопроектъ е много умѣстенъ, много навремененъ, той дойде тъкмо на мѣсто като пръвъ законопроектъ по Министерството на земледѣлието и като първо начало въ творческата работа, която народното представителство, законодателното тѣло, трѣбва да предприеме. Азъ намирамъ, че въ общитѣ си положения той разрешава добре задачитѣ, които си е поставилъ. Може, безспорно, тукъ-тамъ да има нѣкои непълноти, опущения и дефекти, които, несъмнено, ще бѣдатъ дошълпени, поправени и премахнати отъ комисията. Азъ приемамъ съ задоволство този законопроектъ по начало. Желая, разбира се, да се препрати въ надлежната комисия и дано отъ комисията излѣзе напълно съвършенъ. Пожелавамъ, следъ като бѣде приетъ отъ Народното събрание, да бѣде приложенъ въ едно непосредствено време, за да може да даде тѣзи голѣми многоочаквани и важни резултати за повдигането на най-важния клонъ отъ народното ни стопанство — земледѣлското производство. (Ръкоплѣскания отъ сговориститѣ)

Председателъ: Има думата народниятъ представителъ г. Ночо Братановъ.

Ц. Братановъ (с. д.): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Новата властъ въвести по всички ширини, че ще прави голѣми реформи въ областта на най-важния народенъ поминъкъ — земледѣлието. И действително, въ платформата на Демократическия сговоръ, напечатана и прѣсната по всички селски хижи, ние намираме отговоръ на всички онѣзи животрѣтатѣщи въпроси изъ нашия земледѣлски и стопански поминъкъ. Ние, народнитѣ представители отъ тази Камара, които имаме претенциитѣ да се смѣтаме за най-интелигентнитѣ, ще ли можемъ да отговоримъ на болкитѣ на действително най-голѣмата частъ отъ нашия народъ? Ние знаемъ, г. г. народни представители, че когато наставаха избори, когато ние бивахме принудени да се разправяме въ селата съ селската действителностъ, ние налѣво и надѣсно давахме най-голѣми обещания. Бихте ли желали ние, както всички досегашни народни представители, да зарегистрираме нашата, тъй да се каже, официална лѣжа?

Първиятъ случай, при който ще има народното представителство да се занимае съ поминъка на грамадната частъ отъ народа — това е днесъ внесенитя законопроектъ. Нека признаемъ, че земледѣлската политика, политиката за организиране производството на грамадната частъ отъ нашия народъ не е дребна работа, и понеже е така, мека ние погледнемъ съ най-голѣма сериозностъ на този въпросъ. Ние знаемъ, че може да се напишатъ много хубави закони, ние знаемъ, че могатъ да се издадатъ много хубави наредби и книги, но не това има значение въ земледѣлието; тамъ иматъ значение не приказкитѣ, но резултатитѣ: какво жито ще се добие, какво грозде ще се роди, въобще какво ще се внесе въ къщи.

Подобрението на земледѣлието, главната целъ на настоящия законопроектъ, не зависи изключително само отъ научнитѣ открития, не зависи изключително само отъ мѣроприятията на известно правителство; то зависи отъ редица мѣрки, отъ редица събития, които сж извънъ волята и желанието, ако щете, на земледѣлца. Освенъ природнитѣ явления, има и други явления, които не могатъ да не се взематъ подъ внимание, когато ще се препоръчатъ известни мѣрки за увеличението на нашето производство. Главниятъ двигателъ, който тиска земледѣлца къмъ подобрене на неговия занаятъ, това е интересътъ: има ли той полза отъ известна култура, той лесно ще се научи да я отглежда; нѣма ли полза отъ известна култура, може да му разправяте колкото щете, обаче той за опитъ само може да я сѣе една година и да спре. Като имате това предъ видъ, вие не трѣбва да мислите, г. г. народни представители, че законопроектътъ за опитнитѣ станции ще може да изиграе грамадна роля и че той е крайгълъникитъ камъкъ за повдигане на нашето земледѣлско производство. Давѣнитѣ, непосилнитѣ тежъкъ животъ и редица други обществени явления сж причина, щото най-хубавитѣ открития да не бѣдатъ приспособени, но това не зная, че не трѣбва да се създаде единъ законъ като предложения, който да се яви въ услуга на нашето земледѣлие.

Сега, г. г. народни представители, ще се спра върху законопроектъ. Законопроектътъ за опитнитѣ станции иде тъкмо навреме. Ние знаемъ, че земледѣлецътъ има опитъ; земледѣлецътъ знае на кой баиръ, въ коя долчина, на кол рѣтлина какво се ражда; нашиятъ селянинъ има въковенъ опитъ, той не може да се излѣже, защото е практиченъ. Но това не е достатъчно. Днесъ земята, поне въ по-голѣмата частъ отъ нашата страна, е недостатъчна — не всички хора иматъ земя, където да приложатъ своя трудъ. Именно въ тѣзи мѣста, където земята е недостатъчна, се явяватъ нови култури, култури, които ангажиратъ повече трудъ, каквито сж тютюнътъ, цвеклото, конопътъ и маслодайнитѣ растения, които култури, запомнете, ще турятъ началото на една нова земледѣлска политика въ България. И ние трѣбва да знаемъ, че зърненото производство у насъ при сегашния начинъ на производство, безъ паренъ плугъ, безъ машини, не може да конкурира зърненото производство на напредналитѣ страни и съ това трѣбва своевременно да се справимъ.

Опитността на българския земледѣлецъ е винаги вземана предъ видъ отъ тѣзи, които сж се заимавали съ земледѣлскитѣ въпроси; винаги при действията си агрономитѣ и другитѣ хора, заемавши се съ земледѣлието, сж вземали за основа тази опитностъ. Въ нашия животъ не за пръвъ пътъ се повдига този въпросъ, да се създадатъ опитни земледѣлски институти. Всички учреждения подведомствени на Министерството на земледѣлието въ своята дейностъ безспорно сж правили опити, безспорно сж въвели пѣшо нове въ начина на обработването на различнитѣ култури. Висши, полувисши, срѣдни и низши земледѣлски училища, земледѣлски расадници, овощарски раз-

садници — всичките сѣ правила опити. Независимо отъ това сѣ правени редица изучавания, които могат да се взематъ предъ видъ и могат да се използватъ. Жалото е, г. г. народни представители, че резултатитѣ отъ тѣзи опити не сѣ доста добри. Това се дължи може-би на много причини. Тѣзи опити отъ 30 години насамъ сѣ написани въ много книги, но жалото е това, че тѣзи книги като нѣкои свѣтилници сѣ заклупени въ шкафовеѣ на Министерството на земледѣлието или на нѣкои агрономически катедри и много малко сѣ стигнали до този, за когото сѣ писани.

Опитни станции въ България има 5: три общи и две специални. Общитѣ сѣ въ Садово, Образовъ чифликъ и София. Това сѣ онѣзи станции, които сѣ се занимавали съ всичкитѣ въпроси на земледѣлието и неговитѣ отрасли: изучаване на почвата, изучаване на разнитѣ култури, изучаване болеститѣ на разнитѣ растенія, изучаване на доходността и т. н. Специалнитѣ станции сѣ въ Плъвенъ и Враца. Въ Плъвенъ опитната станция се е занимавала изключително съ лозарството. Тя е проучвала де, при какви подложки, на кои почви, на какви изложения, кои български сортове вирѣятъ. Въ Враца пъкъ се е изучавало бубарството, единъ доста цененъ нашъ поминъкъ, който напоследъкъ е на зачинване. Опититѣ въ тѣзи станции не сѣ толкова лоши, но резултатитѣ за народа не сѣ толкова много, за да могат да ги издигнатъ въ очитѣ на този народъ. Централниятъ опитенъ институтъ, който отъ нѣколко години съществува въ София, въ краткото си съществуване е направилъ тоже изучавания изъ Софийското и други мѣста върху редица култури. Тѣй напр. изучвалъ е тютюна, единъ важенъ артикулъ за нашето производство, какъ да бѣде по-ароматиченъ, какъ да даде по-големо количество, какъ да се суши, какъ да се реже и т. н. Той е изучвалъ тѣй сѣщо и розовата култура, една култура, която се отглежда въ единъ кътъ на нашата държавка за друго негоденъ. Тази култура у насъ пропада, тя се загубва; розата се напада отъ болести и загубва силата на своитѣ цвѣтове. Отъ положеніята, които имаме, г. г. народни представители, въ законопроекта, личи, като-те-ли тоя законопроектъ се прави на едно чисто бѣло поле, безъ да е имало по-напредъ нѣщо направено въ тази областъ. Азъ смѣтамъ, че ние трѣбва да преценимъ това, което сѣ ни дали досега опитнитѣ станции. Ако въ Министерството на земледѣлието е съществувало досега едно таково положение, че всѣки министъръ като дойде туря кръстъ на старото и се заема да прави ново, азъ смѣтамъ, че най-малко въ тази областъ трѣбва да се правятъ опити. Ако е общо-признато, че нѣма стабилна политика по земледѣлието, най-малко се пада на тази Камара да следва тая политика.

Тоя законопроектъ ние ще трѣбва да го гласуваме, защото е необходимъ, защото е належащъ. По неговото съставяне азъ искамъ да дамъ предъ васъ известни обяснения. Г. г. народни представители! Нека да донесе до вашето знание, че тоя законопроектъ, който на пръвъ погледъ прилича като нѣщо руско, по заповѣдъ написано, е съставенъ, безъ да се вземе предварително мнението на научния земледѣлско-стопански институтъ, който съществува тукъ въ София. Това е една печална история. И вчера когато членовеѣ на тоя институтъ заседаваха и разискваха върху тоя законопроектъ, тѣ намѣриха много дефекти, които непременно трѣбва да се премахнатъ, за да може като законъ да излѣзе въ една съвършена форма. Нѣма да навлизамъ въ подробности и да ви посочвамъ кои сѣ тѣзи дефекти. Азъ смѣтамъ, че опитнитѣ ни станции и контролни институти трѣбва да проявятъ дейностъ научна и практична. Научната дейностъ ще се състои въ това: хората на науката да разглеждатъ различнитѣ въпроси изъ областята на земледѣлието. Тогава се поставя въпросътъ: имаме ли майсторитѣ за тази работа въ България, имаме ли хората, които ще изпълнятъ тая работа? Споредъ моето скромно мнение, нѣмаме ги. Манталитетътъ на българския чиновникъ, манталитетътъ на българския ученъ; ако щете, винаги е свързанъ съ това, колко заплатата ще му дадешъ и дали за вѣчни времена ще бѣде пощъ, да не бѣде разпопванъ. Ние още не сме родили синове на науката, които да могат да мратъ и въпрѣки туй да казватъ: азъ съмъ посветилъ живота си на науката. Доколкото моитѣ сведения се простиратъ, ние имаме много малко хора, които могат да изпълнятъ тая научна работа. Практичната дейностъ ще се състои, по простому казано, да свърже науката съ практиката. Азъ смѣтамъ, че досегашнитѣ опити, г. г. народни представители, сѣ правени откъснато, безъ да се въвлѣче масата, безъ да се въвлѣче непосредствено производителътъ и затова не сѣ донесли добри резултати. И съ този законопроектъ на производителъ на заинтересования, на масата се дава малко мѣсто. Въ законопроекта се

предвижда върховенъ съветъ по опитното дѣло, въ който влизатъ чиновници, представители на разни специалности — безспорно и тѣ трѣбва да влизатъ — но много малко сѣ застъпени хората на труда, хората, които непосредствено ще прилагатъ опититѣ. Последнитѣ сѣ тоже малко застъпени и въ локалнитѣ съвети при разнитѣ опитни станции. И тамъ е застъпенъ повече чиновническиятъ елементъ, а не е застъпенъ непосредствено земледѣлецътъ. Азъ смѣтамъ, г. г. народни представители, че единъ законъ, който трѣбва да се прилага, преди всичко, на практика, и отъ практиката да се черпятъ научнитѣ доводи, може да има смисълъ само тогава, когато той непосредствено се прилага отъ дейцитѣ, за които се прави. Затова ще ми позволите да ви прочета заключението отъ отговора на председателя на Международния земледѣлски институтъ Бурезани, отъ Италия, който изглежда, че добре познава нашитѣ условия. На въпроса, зададенъ му отъ единъ нашъ специалистъ, той отговаря: „Най-после мога да кажа отъ моята опитностъ въ Италия и другаде въ Европа и колонитѣ, най-превзходното нѣщо за вашата страна е необходимостта отъ единъ голѣмъ институтъ, който да обхваща добре координирани различнитѣ клонове на земледѣлската наука.

Този институтъ трѣбва въ сѣщото време да бѣде въ контактъ съ земледѣлскитѣ сръди; въ крайна нужда — съ съществуващитѣ съвети за изучаване мѣстни проблеми“. Даже и неговото мнение е, че опитното дѣло трѣбва да бѣде въ контактъ непосредствено съ земледѣлскитѣ сръди. Но ще се запитаме, кои сѣ тѣзи земледѣлски сръди? Ние, г. г. народни представители, въ България имаме хиляди души съ сръдно земледѣлско образование, които се занимаватъ съ своя занаятъ. Независимо отъ това, ние имаме кооперации. Кооперациитѣ — каквото и ще да се прави, нѣма друго спасение за дребнитѣ слаби селски съществуванія — ще се развиватъ и за въ бъдеще и тѣ трѣбва да станатъ представители на опитното дѣло. По-нататъкъ ние виждаме въ практиката, че захарнитѣ фабрики иматъ специални агрономи, които изучаватъ колко захаръ съдържа цвеклото; тютюневитѣ фабрики, тютюневитѣ компании тоже си взематъ агрономи и сами си правятъ опити; по-едритѣ производители тоже си взематъ специални агрономи, защото въпросътъ се касае за увеличение доходността. Ето защо азъ смѣтамъ, че трѣбва да се вземе подъ внимание, първо, да се подбератъ достатъчно учени, майстори, и, второ, да се свърже теорията непосредствено съ практиката. Само при тия условия, г. г. народни представители, законопроектътъ за опитнитѣ станции може да изиграе своята роля. Днесъ, при създаденото положение, при създадената конкуренция отъ вънъ на нашето земледѣлско производство, ние трѣбва да приемемъ не само този законопроектъ, но редица още законопроекти, и не само да ги приемемъ и да ги заключимъ въ шкафовеѣ на Народното събрание или на катедритѣ, но непременно да ги оживотворимъ, да ги действително приложимъ. Връзката между селското население и правителството може да бѣде създадена само съ добритѣ мѣроприятія на това последното. То до сега си е създавало много връзки само чрезъ стражаритѣ, бирничитѣ и акцизнитѣ, когато връзкитѣ между правителството и селското население трѣбва да бѣдатъ мѣроприятія, пелници подобрене благосъстоянието на селското население. Азъ смѣтамъ, г. г. народни представители, че ако възприемемъ принципъ, тѣзи опитни станции да легнатъ преди всичко върху гърба на широкитѣ земледѣлски сръди, ще се разреши единъ другъ общественъ въпросъ. Вие, знаете, г. г. народни представители, че днесъ има едно поголовно бѣгство на интелгенцията отъ селото къмъ града и всички го изпитваме на гърба си. Чиновници искатъ да ставатъ и нищо повече! Азъ смѣтамъ, че въ политиката на Министерството на земледѣлието трѣбва да се обмисли този въпросъ и се създаде препитание и работа на тия хора, за да могат да се задържатъ въ село, защото селото ще остане безъ интелгентни хора, ще остане безъ хора, които да поддържатъ знанията му. Тѣзи положения азъ смѣтамъ, че е необходимо да легнатъ въ законопроекта и тѣ ще се наложатъ впоследствие.

Свършвамъ, като заявявамъ, че този законопроектъ, разширенъ и допълненъ, трѣбва да се приеме, да го занесемъ между яшния селски народъ и да му докажемъ, че безъ наука нѣма сполука. (Ржкоплѣскания отъ социалдемократитѣ и нѣкои отъ стовориситѣ и земледѣлцитѣ)

Председателъ: Има думата народниятъ представителъ г. Стефанъ Бояджиевъ.

С. Бояджиевъ (д.сг): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Предложениятъ ни законопроектъ отъ г. ми-

нистра на земледелието е единъ законопроектъ съ сухо наименование, но обемистъ по своето съдържание. Отъ тази трибуна тукъ се каза, че да се стабилизира курсътъ на нашия левъ, да се създадатъ условия за по-евтинъ животъ, необходимо е да се засили стопанскиятъ животъ въ нашата страна. А на всички насъ е известно, че болшинството отъ населението въ България се занимава съ земеделски трудъ, е зато въ земледелското производство. Ние знаемъ, че имаме малка индустрия — тя е родната индустрия, свързана съ земледелското производство въ нашата страна. Търговията така сжшо е свързана съ земледелското производство, та единственото най-главно стопанство днесъ, утре и за въ бъдеще у насъ си остава земледелското производство въ всичкитъ негови отрасли и клонове.

Преди войнитъ ние знаемъ, че продуктитъ на земледелското производство претърпѣха една криза, защото имаше едно свръхпроизводство на тия предмети, на тия артикули и тѣхната цена бѣше слаба. Нашиятъ земеделецъ-производителъ изнемогваше въ своя трудъ; неговиятъ трудъ не се възнаграждаваше добре. Отъ войнитъ насамъ, отъ 1915 до 1922 г., опова икономическо разстройство, което настъпи въ цѣлия свѣтъ, естествено, че настъпи и въ стопанския животъ на земледелието. И вследствие унищожението на живия и мъртавъ инвентаръ, вследствие лишаването на милиони работници отъ това производство, отъ този трудъ, отъ това стопанство, продуктитъ на земледелския трудъ се ценѣха, и тѣ редъ години получаваха своята стойностъ, и земеделецътъ, на само у насъ, но и въ цѣлъ свѣтъ, бѣше добре възнаграденъ. Но какво виждаме днесъ? Ние виждаме, вече че тия именно страни въ Европа и задъ океана, където техниката въ разработването на земята, където техниката въ производството на различнитъ видове земледелски култури е свършена, е приложена, където въ почвата се поставятъ вече химически торове, които даватъ по-добра храна за виреенето, вегетацията на известни земледелски култури, на известни земледелски продукти — тамъ производството на тия земледелски продукти е по-евтино. И тази година ние особено почувствувахме на Цариградското пазарище конкуренцията отъ страна на Америка, която носѣше съ параходи своитъ брашна и жита. Ние виждахме Италия, Германия да ни конкуриратъ съ своитъ картофи и лукове; ние виждахме нашата тютюнева култура да прекарва една криза, понеже Югославия, Ромъния, Гърция, централна Европа и Египетъ произвеждатъ усилено тѣзи тютюни. И тоя пазаръ на това наше производство се застрашава. И, естествено, дългъ се налага на насъ, на българското правителство, на българския Парламентъ да създадемъ всички онѣзи необходими условия, за да може производството на българския земеделецъ да се усъвършенствува, да стане по рационално, да се приложатъ всички онѣзи необходими научни условия, за да може то да стане по-по-ходно и да можемъ ние съ туй наше производство да устоимъ на конкуренцията на западнитъ държави. Ние знаемъ днесъ, че въ Дания, въ Холандия на единъ декаръ земя сж стигнали производство на пшеница до 300 кгр., когато у насъ нѣмаме производство повече отъ 180 кгр.; ние знаемъ, че въ Германия сж стигнали едно производство отъ 6.000 кгр. картофи на декаръ, когато у насъ е 3.000 кгр.; ние знаемъ, че въ западнитъ земледелски държави производството на царевичата е достигнало 600 кгр. на декаръ, когато у насъ не е превишило повече отъ 400 кгр.; ние знаемъ, че производството на цвеклото въ западнитъ държави е достигнало до 6 тона на декаръ, когато у насъ е 2—3—4 тона максимумъ. Веднъжъ това иде да докаже, г-да, че въ нашето земледелие не сж приложени всички необходими условия, за да го направятъ по-походно. Ето защо, предложениятъ отъ Министерството на земледелието законопроектъ е единъ законопроектъ, който, ако се приложи и изпълни тѣй както би трѣбвало да бжде, ще допринесе голѣми блага за нашия земледелски трудъ. Между другото, считамъ за нужно да кажа, че у насъ при миналото управление на земледелцитъ — тѣзи, именно, които работѣха за интереситъ на това земледелско сѣсловие — най-малко се допринесе, най-малко се направи, за да се създадатъ сдни по-добри условия на земледелския трудъ, на земледелското производство, и да се създадатъ блага на земледелския производителъ. Даже въ дружбашко време, въ времето на земледелцитъ, много земледелски култури у насъ се убиваха!

Д-ръ И. Караджовъ (з): Кой, напр.?

С. Бояджиевъ (д. сг): Единъ случай ще ви кажа, г-да. Въ Търновски окръгъ имаше едно засилено производство на семска. Тя е една култура, която, благодарение на специалната работа тамъ, при малко декари, даваше на производителите голѣми материални блага. Тѣ, съ своята нерабория, съ своята безсистемна работа, наложиха едно мито шестъ пѣти по-високо, отколкото бѣ цената на артикула, и парализираха това производство. Нѣщо повече, тѣ го компрометираха и го убиха. Тѣ, чрезъ своитъ синдикати събираха това производство на кооперативни начала, изнасяха го въ чужбина и, две години стана, хората не сж получили нито стотинка, и по всичко личи, че нѣма да получатъ нито левъ. По този начинъ се експлоатира съ труда на работника-земеделецъ въ Търновския окръгъ и се компрометира една добра култура, която даваше животъ на стотици и хиляди семейства въ тоя край.

Има ли нужда да казваме каква спекулация се върнеше отъ дружбашкото правителство съ производството на цвеклото въ нашата страна? Ние знаемъ, че тогава сжществуваше единъ дружбашки цвеклопроизводителенъ съюзъ, за управителния съветъ на който ставаха борби до Бога — кой да се настани тамъ — защото който се настанѣше тамъ, той водѣше преговори, той третираше съ картела на захарнитъ фабрики за цената на цвеклото. Какъ ставаше това оценяване на цвеклото отъ захарнитъ фабрики? Въ началото на тази година, презъ м. февруарий, въ Търново стана конгресътъ на цвеклопроизводителския съюзъ. Тамъ борбата бѣше до гуша: Недѣлко Атанасовъ и Радоловъ дойдоха до бой, за да могатъ да се настанятъ въ управителното тѣло на този съюзъ и впоследствие да третираатъ съ захарнитъ фабрики за цената на това цвекло — което третиране ставаше за смѣтка на българския цвеклопроизводител. И какво ставаше миналата година? Захарнитъ фабрики плащаха по 500 л. на тонъ цвекло, а продаваха по 38 л. килограма захаръ, когато днесъ плащатъ по 800 л. на тонъ цвекло, а продаватъ захарта по 28 л. Значи днесъ, при сжщитъ условия на работа въ фабрицитъ, захарта се продава съ 10 л. по-евтино на килограмъ, а за цвеклото се плаща 300 л. повече на тонъ, когато миналата година бѣше обратното. Това ставаше, защото тия приятели въ управителния съветъ на цвеклопроизводителния съюзъ търгуваха съ интереситъ на българския цвеклопроизводител. (Ръкописания отъ нѣкои отъ стовориститъ)

Д-ръ И. Караджовъ (з): Кажете . . .

С. Бояджиевъ (д. сг): Какво да кажа?

Председателъ: Моля Ви се, г. Караджовъ, ако искате да се изкажете, вземете после думата. Вашата група затъ би трѣбвало да се изкаже по този законопроектъ.

С. Бояджиевъ (д. сг): Съ какво защитиха тѣ, г-да, интереситъ на българскитъ земледѣлци, производители на зърнени храни? Съ тѣхния Консорциумъ. Тогава, когато цената на зърненитъ произведения въ чужбина бѣше 650 л. килограма, тѣ изземваха тия храни отъ българскитъ земледѣлци производители по 3 л. Съ тоя бюрократизъмъ, който сжществуваше въ Консорциума, се пропуснаха редъ благоприятни моменти, когато на чуждитъ бѣрен, където продавахме нашитъ храни, ценитъ бѣха най-добри, за да продаватъ впоследствие тѣзи храни на по-евтина цена. Ние знаемъ какъ тѣхнитъ синдикати въ Русе и Ломъ хвърляха храна за милиони левове въ Дувава! И въ всички останали направления на земледелското производство, на земледелския трудъ абсолютно нищо дружбашкото правителство не направи, за да възнагради труда на българския земеделецъ. То го заблуждаваше само, че не плащалъ данъкъ върху земята, а фактически го облагаше стократно повече съ всичкитъ тия ковени данѣци въ форма на износни мита, които плащаше той върху своитъ зърнени храни, тютюнитъ, лѣщата и всичкото това, което той произвежда.

Опитнитъ институти, тѣй както ни се предлагатъ съ настоящия законопроектъ, се раздѣлятъ на: опитни и контролни станции, опитни полета — опитни лозя, опитни градини, опитни обори, опитни бубарници и пр. — и опитни участѣци и наблюдателни пунктове. Тѣй систематизирана работата, е много добре, понеже въ самитъ опитни станции ще се прилага научна работа; тамъ ще се даватъ идеитъ, а въ самитъ опитни полета практически ще се работи върху нѣкои нови открития, върху нѣкои нови способи за по-рационално, по-ефикасно обработ-

ване на известни земеделски култури или върху отглеждане на известен род добитък.

Тъзи станции се раздѣлят на общи, специални и районни. Общи станции сѫ тѣзи, които се занимаватъ общо съ всичкитѣ култури въ земеделското производство; специални сѫ тѣзи, които се занимаватъ въ известни мѣста само съ известни специални култури или специални скотовъдни заводи или обори; едни отъ районнитѣ заематъ известна частъ отъ нашата страна, а други обслужватъ цѣлата страна. Иобщо, съ този начинъ на подраздѣляне, азъ памирамъ, че законопроектътъ напълно отговаря на своето предназначение: всички тѣзи мѣтроприятия и опити, които ще се вършатъ, ще бѣдатъ най-правилно извършвани въ тѣзи станции. Контролнитѣ станции г-да, ще служатъ да се подлагатъ на анализъ, на изпитание всички оубзи материяли, които сѫ необходими за земеделското производство, за земеделския трудъ, да се избавятъ производителитѣ по този начинъ отъ експлоатация съ имитирани стоки или материяли. Така сѫщо чрезъ тѣзи контролни институти ще могатъ да се правятъ анализи на всички оубзи земеделски произведения, които служатъ за консомация на българското население. По този начинъ, чрезъ тѣзи институти, ще се допринесе много, щото българскитѣ консоматори да не бѣде експлоатирани.

Какви реални резултати ще можемъ да получимъ, г-да, отъ тѣзи контролни и опитни институти, които се въвеждатъ съ настоящия законопроектъ? Първо, ще могатъ да се направятъ опити съ засѣване на тѣзи зърнени произведения, за които въ нашата страна съществуватъ най-добритѣ климатически и почвени условия да вегетиратъ, да се развиватъ и да се добие най-голямъ урожай за нашия земеделецъ. Ще може за тѣзи зърнени храни да се приложатъ всичкитѣ оубзи технически пособия и средства за обработване на почвата, впоследствие за обработването на тѣзи земеделски култури, за тѣхната вършидба и за наторяване на почвата съ всичкитѣ тия необходими химически торове, които засега сѫ едно отъ най-съществени условия за единъ добъръ урожай отъ известна култура въ нашата страна.

Отъ грамадно значение, за да могатъ нашитѣ зърнени храни да намѣрятъ добъръ пазаръ навънъ, е, частъ по-скоро да се реализира идеята за постройката на елеватори и силози, безъ които за дълги години нашитѣ земеделци, производители на зърнени храни, ще страдатъ, нѣма да намиратъ таква охотници-купувачи, каквито намиратъ земеделцитѣ въ западнитѣ държави.

Нашето лозарство. Преди 20—25 години, когато почна да се работи новото лозарство, американската прѣчка — когато умрѣха нашитѣ стари лози отъ филлоксера — ние знаемъ, че тогава нѣмаше достатъчно опитни и научни ръководители, които да дадатъ правилна насока на посаждането на тия лози, и сега, следъ 25-годишенъ животъ на тия лози, ние виждаме, че много отъ тѣхъ мратъ, гинатъ — едно грамадно богатство се губи. Това е вследствие на тогавашната наша неопитност, поради която не можа да се посочи начинъ на посаждането, не можа да се види каква подложка подходжа, и вследствие тия лози не можаха да бѣдатъ рационално отглеждани. Сега съ тия институти ще може много правилно да стане анализътъ на почвата, ще може много правилно да се посочи подложката, която отива на различнитѣ видове и сортове лози и самиятъ лозаръ ще може да се бори съ всички видове белези, които презъ последнитѣ години все повече и повече нападатъ нашето лозарско производство.

Сѫщо така и по отношение на винарството, което е продуктъ на лозарството, чрезъ научни анализи, ще може да се пресѣче пътя на фалшификациитѣ на пригответването на петититѣ, които, съ засилването на виненото производство, ставатъ единъ опасенъ конкурентъ на истинското винопроизводство въ нашата страна.

Фуражната растителност. Ние знаемъ, г. г. народни представители, че нашитѣ земеделци половината отъ своето зърнено производство изхавява за изхранването на своя добитък; той още не е приложилъ всички ония фуражни култури, които могатъ да икономисатъ, да спестятъ 50% отъ това зърно, което той дава за изхранване на своя добитък. У насъ още не се развива фуражната растителност, било въ форма на кръмно цвекло, било въ форма на кръмна рѣпа, било въ форма на кръменъ морковъ, било въ форма на кръмна паревина, било въ форма на кръмно зеле, било въ форма на аспержа, било въ форма на всички ония фуражни растения, които западнитѣ държави развиватъ и които сѫ доста хранителни за отглеж-

дането на добитъка и икономисатъ 50% отъ това зърно, което днесъ българскитѣ земеделци изразходва за отглеждането на своя добитък. Това икономисано зърно ще може да се използва, като се продава на пазаритето, и селянитѣ ще може да подучи много повече материални блага за себе си, отколкото когато го прахосва по този начинъ.

Тютюнарството. Г-да! Напоследъкъ ние срѣщаме голѣма конкуренция на нашия тютюнъ, който изнасяме. Въ тази областъ ще трѣбва да се направи много нѣщо; да се намѣри по-ефикасенъ начинъ да се подбиратъ, сортиратъ тютюнитѣ, да се създадатъ кооперативни сдружавания, за да може да се построятъ модерни сушилни, за да може елпезиранитѣ тютюнъ да се запазва за по-дълго време и да бѣде по-доброкачественъ, за да намира винаги пазаръ въ чужбина, защото нашитѣ тютюнъ на европейското пазарище е силно компрометиранъ въ своето качество.

Маслодайтѣ растения. Г-да! Чрезъ тия опитни станции ще могатъ да се въведатъ у насъ още много маслодайтѣ растения, които още сѫ непознати на нашия земеделецъ. Преди войната абсолютно никакви маслодайтѣ семена не се произвеждаха у насъ и ние внасяхме такива отъ чужбина въ грамадни количества. Днесъ ние почваме съ слѣночогледа, съ мака, съ рапницата, съ соя, а други денъ ще почнемъ съ други, и по този начинъ ще произведемъ достатъчно количество маслодайтѣ семена, отъ които ще получаваме необходимото масло за нашитѣ нужди, а това още повече ще улесни нашия търговски балансъ.

Овощарството. Г-да! Чрезъ тѣзи опитни институти ще може да се поощри и тази култура, която напоследъкъ взема единъ важенъ характеръ въ стопанския животъ на много народи, защото тя е единъ поминъкъ много доходенъ. Не трѣбва у насъ да развиваме овощарството само за да варимъ ракия, защото утре ще срѣцнемъ сериозна конкуренция отъ виненото производство. У насъ ще трѣбва да се построятъ модерни сушилни за да можемъ да изнасяме голѣма частъ отъ нашитѣ плодове, както изнася такава съ милиони килограми Сърбия, която е сключила конвенции съ Австрия и Чехословакия, кждето намира добъръ пазарентъ, и по този начинъ си е създадала едно доста голѣмо доходно перо за бюджета си отъ тая своя култура. Ще трѣбва за ообщията у насъ да се създадатъ работилници за мармалади и разни видове петмези, за да могатъ плодоветѣ, въ формата на фабрикати, да бѣдатъ изнасяни въ чужбина и по таквъ начинъ да бѣде по-добре възнаграденъ нашитѣ производителъ. Така сѫщо чрезъ тия опитни институти ще трѣбва да се намѣри начинъ да се води борба съ всички ония изтрѣбители на ообщията, които напоследъкъ сѫ станали много опасни — изтрѣбватъ цѣли градини — и нашитѣ овощаръ се чуди и мае какъ да се бори съ тѣзи зловердни неприятели на неговото производство.

Зеленчукарството. Г-да! Сѫщо така то е една култура, която напоследъкъ все повече се засилва, вследствие поскъпването на всички мазинии у насъ. Тази култура става като една отъ главнитѣ храни за човѣчеството. И въ това отношение така сѫщо трѣбва да се направи едно поощрение на това производство, като се насърчи ранната култура, така нареченитѣ тощици. По този начинъ трудътъ на българския зеленчукаръ ще бѣде възнаграденъ по-добре, отколкото сега, когато работи по единъ примитивенъ начинъ. Той ще трѣбва да се научи да използва почвата два и три пати презъ годината съ една и сѫща култура. Това ще възнагради неговия трудъ повече, отколкото сега, когато работи съ една и сѫща култура презъ едно и сѫщо лѣто.

Скотовъдството. И тукъ ние не сме направили никаквъ прогресъ. Въ това отношение ние стоимъ много назадъ въ сравнение съ нашитѣ съседи Сърбия и Ромъния, кждето ще видите, че скотовъдството — било на коне, на крави, на волове, било на свине, било на кокошки и пр. — успѣло да получи една подобрена раса, чрезъ кръстосване, която раса дава много по-голямъ доходъ на стопанина, отколкото у насъ. И въ това отношение чрезъ опитнитѣ обори ще трѣбва да се направи нѣщо, за да може да се облагороди скотовъдството въ нашата страна.

Пчеларството. Така сѫщо и въ тази областъ трѣбва да се направи единъ прогресъ, като се въведатъ Дадагъ-Блатовитѣ кошери, а старитѣ кошери се унищожаватъ, и като чрезъ опитното пчеларство се доставятъ ония преси, центрофуги и въобще ония модерни открития и машини, които най-добре ще изработватъ меда, за да се даде въз-

можността на това производство у насъ да намѣри добъръ пазаръ.

Въ много отъ тия области, които споменахъ, чрезъ тия опитни институти ще се получатъ грамадни резултати по отношение тѣхното подобрене, за да може българскятъ земледѣлецъ да получава по-голѣми материялни блага отъ своя трудъ. Но споредъ мене, тѣзи институти не трѣбва да останатъ като едини академически институти, т. е. тѣзи, които ги завеждатъ, да работятъ само за себе си. Въ всички тѣзи нововъведения, въ всички тѣзи новооткрития трѣбва да бѣде посветена земледѣлската маса; тя трѣбва да ги възприеме и тя трѣбва да ги използва въ своето стопанство, въ своето производство. Затуй, казвамъ, тѣзи институти, тѣзи опитни полета, тѣзи опитни станции трѣбва да се организиратъ така, че да има опитни демонстративни дни, опитни демонстративни седмици, да се устройватъ изложби, да се създаватъ музеи, да се ангажиратъ курейсти, въобще да се устройатъ по такъвъ начинъ, че всички хора на земледѣлския трудъ, въ различнитѣ негови отрасли, да могатъ да видятъ тѣзи нововъведения на науката, които се прилагатъ въ отдѣлнитѣ отрасли на земледѣлското производство. Това, споредъ мене, е една отъ най-съществениѣ и една отъ най-важниѣ страни на тѣзи институти, за да могатъ тѣ да дадатъ реални резултати — такива, за каквито тѣ сѫ предназначени.

По отношение на персонала, който ще обзавежда тѣзи институти — началници, директори на тѣзи станции или ръководители на тѣзи полета — споредъ законопроекта ще бѣдатъ назначавани само специалисти, а тѣхнитѣ помощници ще бѣдатъ назначавани по конкурсъ. Това е хубаво, но азъ се съмнявамъ дали ще се намѣрятъ достатъчно чиновници за тѣзи институти. И затова за да могатъ тѣзи чиновници да бѣдатъ подготвени своевременно, Министерството на земледѣлието още отъ сега трѣбва да вземе мѣрки да бѣдатъ изпратени въ чужбина наши младежи-агрономи, които да се специализиратъ по отдѣлнитѣ отрасли на тѣзи опитни институти, които да се посветятъ впоследствие за по-дълго време на тази работа, за да могатъ пълно да приложатъ своитѣ знания. Така също стабилитетътъ на чиновническия персоналъ отъ тѣзи институти трѣбва да се гарантира, а това въ законопроекта го нѣма. Защото ако на единъ чиновникъ, на единъ организаторъ, на единъ ръководител, на единъ директоръ на такъвъ институтъ не му гарантирате стабилитетъ въ пеговото положение, азъ ви увѣрявамъ, нѣма да се постигне абсолютно нищо. Ако единъ чиновникъ работи две години и после бѣде замѣненъ съ другъ, абсолютно нищо нѣма да излѣзе отъ тази работа. Той трѣбва системно, 5—10 и повече години да работи, за да приложи всичкитѣ си познания въ известни отрасли въ тѣзи опитни институти, за да се получи нѣщо реално, нѣщо положително. Азъ настоявамъ, прочее, г. министърътъ на земледѣлието да вмъкне въ този законопроектъ едно положение, съ което стабилитетътъ на чиновницитѣ, на ръководителитѣ въ тѣзи институти да се гарантира.

По отношение на управителнитѣ съвети, които парѣжда законопроектътъ, било въ опитнитѣ или контролнитѣ станции, било въ опитнитѣ полета, било въ организираниѣ пунктове или участъци или въ съвета при Министерството на земледѣлието, и азъ поддържамъ мнението, че въ всички тѣзи съвети трѣбва да влѣзе и практическитѣ деецъ въ областта на земледѣлското производство. Защото у насъ, г. г. народни представители, много хора на практическия трудъ сѫ създали много нововъведения, вложили сѫ ги въ известни земледѣлски стопанства, за които земледѣлски стопанства виждаме лѣсътъ да се пишатъ километрически сотатии отъ професори въ нашия агрономически факултетъ. Такива именно практики на земледѣлския трудъ, споредъ мене, не трѣбва да бѣдатъ игнорирани, а трѣбва да бѣдатъ ангажирани въ управителнитѣ съвети на тѣзи опитни и контролни институти въ нашата страна.

По отношение на възнаграждението законопроектътъ е така също добъръ, понеже възнаграждава добре ръководителитѣ на опитнитѣ полета, началницитѣ и пр. — приравнява ги съ доцентитѣ и редовнитѣ професори отъ агрономическия факултетъ.

Но за да могатъ тѣзи институти да бѣдатъ създадени, да бѣдатъ обзаведени съ всички необходими лаборатории, съ всички кабинети и библиотеки, съ чива, орджия и механизми, трѣбватъ средства. Споредъ мене не е достатъчно

тсва, което се предвижда въ законопроекта — лихвитѣ, вѣй-малко 5% отъ сумитѣ на фонда „Постройка житни елеватори и силози“ и нѣкои други възаграждения, които ще се получатъ отъ опитнитѣ и контролнитѣ станции. Това е недостатъчно. Преди всичко дължа да заявя, че съ постройката на житни елеватори и силози трѣбва да се бърза; не бива да се мисли да се създаде една система отъ Министерството на земледѣлието — лихвитѣ отъ този фондъ да се използватъ за поддържането на тѣзи институти. Ако този фондъ не е достатъченъ тази година, нека се капитализиратъ лихвитѣ, за да може следъ година — две най-късно да се почне постройката на тѣзи елеватори и силози, които сѫ отъ грамадно значение за нашето зърнено производство. Тѣзи елеватори и силози трѣбва да се поставятъ като първа точка въ земледѣлската политика на днешното правителство. Та, казвамъ, нека Министерството на земледѣлието не разчита на тѣзи лихви, нека се откаже отъ тѣхъ и нека поиска отъ Министерството на финанситѣ още отъ сега да отдѣля редовно суми за издържането на тѣзи институти.

Едини отъ най-важнитѣ институти, споредъ този законопроектъ, сѫ контролно-изпитателнитѣ институти. Нека тѣзи контролно-изпитателни институти се обзавеждатъ добре, за да отговорятъ на своето предназначение, защото ще ви кажа, г. г. народни представители, че миналата година дружбашкото правителство създаде единъ законъ за насърчение на земледѣлското производство и въ него се предвиждаха контролни станции за проверка кълняемостта на извесни семена, които се внасятъ или изнасятъ. Този законъ влѣзе въ сила, обаче нѣмаше създадени добри семяконтролни станции и ние сме изложени на едно унижение по отношение на агрономическата наука. При земледѣлската катедра въ Търново има единъ семяконтроленъ институтъ, който се състои отъ единъ маггалъ и отъ едно тенече, на което директорътъ-агрономъ поставя семената, за да изпита тѣхната кълняемостъ — една невещствена работа, за която се смѣятъ съ насъ всички градинари отъ този край. По този начинъ се компрометира и дискредитира агрономическата наука предъ тази маса, предъ която ние искаме да издигнемъ тѣзи нововъведения. Азъ ще ви кажа, че чрезъ такива институти се дискредитираме не само у насъ, но и въ чужбина. Въ Ромъния знаятъ за тѣзи наши институти; въ Букурешъ ми казваха подигравателно: „Ние знаемъ какви сѫ вашитѣ институти; тѣ сѫ направени само за да лъжете и да заблуждавате чуждия свѣтъ“. А има, г-да, семяконтролни институти, които могатъ само за два дена да изпитатъ кълняемостта на едно семе, което е съ мекъ зародишъ, а за четири дена — съ твърдъ зародишъ. Стига да има желание, може да се организира лесно такъвъ институтъ, та да не издаваме предъ българския производителъ и предъ чуждия свѣтъ въ положение на подигравки и гаври. Освенъ това, въ семяконтролнитѣ институти въ Пловдивъ, Садово и София манипулацията съ семената става много бавно; трѣбва да чакате месецъ и половина или два месеца, за да се изпитатъ нѣкои семена за износъ, а презъ това време, като борсови артикули, се проучва моментътъ да могатъ да се пласиратъ на изгодни условия въ чужбина. При това положение, азъ съмъ длъженъ да подчертая, че не трѣбва само да създаваме закони, но трѣбва да се помажимъ да организираме тѣхното приложение. А това организиране и приложение ще стане като се отпуснатъ достатъчно средства, за да бѣдатъ снабдени опитнитѣ, и др. институти съ всички необходими съчива, орджия и машини за тѣхното правилно развитие.

Г-да! Въ печата стапа въпросъ за Централния земледѣлски изпитателенъ институтъ въ София, единъ институтъ, който има много отдѣления: отдѣление земледѣлско, отдѣление земледѣлско-химическо, отдѣление ботаническо, отдѣление машинно, отдѣление скотовъдно, отдѣление ентомологическо, отдѣление семяконтролно и редъ други отдѣления. Този Централенъ изпитателенъ институтъ — това се писа въ пресата и не зная дали е вѣрно, ще искамъ отъ г. министра на земледѣлието да чуя — действително ли минава въ владение на агрономическия факултетъ при Софийския университетъ? Азъ мисля, че този институтъ ще трѣбва да остане и за въ бъдеще самостоятеленъ, съ всички свои отдѣли, защото той играе една важна роль въ земледѣлското стопанство на нашата страна, а агрономическия факултетъ, ако има нужда, той може да се ползува отъ него.

Съ тѣзи нѣколко думи, г-да, азъ ще завърша. Нека г. министърътъ на земледѣлието излѣзе тукъ ~~же~~ само съ

този законопроектъ, но и съ редъ други законопроекти, какъвто е този за трудовата поземелна собственост, съ който трѣбва да се поправятъ всички грѣшки, създадени отъ дружбашкото правителство; какъвто е този за земеделския кредитъ, за задължителното осигуряване отъ градобитнина, за земеделскитѣ кооперации и редъ други послѣствия необходими за засилването на нашето земеделско производство — всички тия законопроекти трѣбва да дойдатъ тукъ на зелената маса и да бждатъ разглеждани. Нека направимъ напня земеделецъ да не е робъ на своята земя, но съ удоволствие да влага своя трудъ, уметвенъ и физически, за да получи отъ него максимумъ блага и да го издигнемъ на едно ниво на културно и стопанско превъзможване. (Ръкоплѣскания отъ стовориститѣ)

Председателъ: Има думата народниятъ представителъ г. Георги Данаиловъ.

Г. Данаиловъ (д. ср): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Излъзохъ да направя само нѣколко бележки. Нѣмамъ за задача да държа речъ, толкозъ повече, че сега не е въпросъ за началата на нашата аграрна политика, а се касае само за уреждането на една твърде малка работа, на единъ институтъ въ нашето научно земледѣлието. Искамъ да кажа нѣколко бележки само, за да бжда чутъ отъ носителя, г. министра, и отъ комисията, нѣмайки честта да бжда членъ на комисията по Министерството на земледѣлието.

Нито съ законъ, нито съ заповѣдъ отгоре може да се преобразува техниката на което и да е производство, а особено на земледѣлското. Другаритѣ ми г. Братановъ постави въпроса много правилно, много рационално: нѣма ли интересъ на пазара, земеделецътъ може да слуша умни, хубави, добри и увѣквателни речи, но той нѣма да прибегне къмъ туй, което му се проповѣдва, защото ще го заведе къмъ продаване на неговия имотъ и неговия добитъкъ. Не следователно, съ закони и не съ наредби отъ горе, които иматъ често лѣти характеръ на чиновнически, бюрократически нареждания, които често сж недостъпни и по своята интелектуална форма за оня, който стои долу, става това. И тѣкмо тукъ азъ искамъ да ви припомня името на единъ покойникъ, отличенъ агрономъ, който, когато въ Министерството на земледѣлието се повдигаха въпроси за проповѣждане земеделската наука верѣлъ населението, каза една мисль, която искаше да проведе въ политиката на земледѣлското правителство, обаче безъ особени успѣхъ; това бѣ покойникътъ агрономъ Веровъ. „Не отгоре, а отдолу“, т. е., не съ нареждания, а съ частната инициатива, къмъ която трѣбва да се отиде и къмъ която трѣбва да се проникне, частна инициатива проповѣждана отъ когото и да било въ нашата страна. И когато ние разглеждаме този законопроектъ и искаме да го облъчемъ въ една жива форма, непремѣнно трѣбва да имаме предъ видъ следното: смѣтаме ли ние да създадемъ само едни чисто научни учреждения — тѣ не сж безъ полза за нашата агрономическа наука, ще бждатъ отъ голѣмо значение — чито практически резултати ще бждатъ съмнителни, а може би и нула? Защото, г-да, туй, което създава горе науката, то не може да слѣзѣ долу така лесно. И азъ бихъ казалъ, ако е въпросъ само науката да работи въ тѣзи земеделски опитни станции, тогава и безъ законопроекти тамъ ще се работи, както се е работило. Азъ мога да спомена тѣй сжщо името на единъ покоенъ работникъ въ туй поле, отличенъ човѣкъ и ученъ. Малковъ, отъ Садовското училище, който безъ законопроектъ работѣше и създаде работи, които донесоха известностъ и на него и на българската агрономическа наука въ странство. Азъ бихъ могълъ да покажа единъ другъ институтъ, който има характеръ на такава опитна станция, който сжществува въ насъ отъ освобождението на България, за който се харчатъ огромни средства, начело на който стои единъ твърде добъръ, честенъ и трудолюбивъ човѣкъ, но който институтъ не е далъ резултати. Това е тѣй наречената Метерологическата станция, която, заради това, защото не е свързана съ земедѣлието и не показва нито едно уществено положение: да четете сега въ нейнитѣ бюлетини какво е било времето презъ м. августъ и какво е било тогава състоянието на посѣвитѣ. И дължа да обърна вниманието на г. министра, че това е единъ институтъ отъ първостепенно значение за земедѣлското производство, единъ институтъ, който другаде е нареденъ по начинъ, да бжда близо до самия земеделецъ — и тамъ е смисълътъ на този ин-

ститутъ — за да му дава упатвания всѣки денъ. Повечето отъ насъ сте посещавали голѣмитѣ градове на Германия и на други нѣкои културни държави и знаете онѣзи будни, въ които виждате бюлетини, дето се предсказва времето какво ще бжде три дена напредъ на еди коя планина, на еди кое мѣсто, въ еди коя долина. Това е отъ значение за земеделеца, той трѣбва да го знае, за да може да го приспособи къмъ своитѣ нужди — да знае дали ще има скоро дъждъ, дали може да отиде на пазаръ или трѣбва да остане въ село. Нашата Метерологическа станция като институтъ е добре наредена: тамъ се работи научно, записватъ се сведенията отъ различнитѣ телеграми за атмосфернитѣ промѣни и влияния, но тѣзи сведения иматъ само научно значение; тѣ сж още необработени — и затуй нѣмаме издадена никаква статистика на метерологическитѣ явления у насъ — тѣ си иматъ чисто научно значение, а азъ бихъ прибавилъ думата бюрократическо. Пари се харчатъ, институтътъ е раг excellentъ земеделски, за нуждитѣ на земедѣлското население, обаче резултати нѣма. И затуй, когато прочетохъ този законопроектъ, решихъ се да излъза предъ васъ не да го критикувамъ — инициативата е добра — но да забележа, че не чрезъ законоположения ще може да се внесатъ онѣзи подобрения — на които г. министърътъ е прителъ още отъ млади години — които сж необходими за напредѣла на нашето земедѣлие. Моята критика е само въ тази смисль — че цѣлиятъ законопроектъ трѣбва да се поправи. Въ него трѣбва да има две положения: опитни полета верѣлъ самото население и опитни станции въ научна смисль на думата. Аслж, г-да, опитнитѣ станции въ Америка, за които се говори въ мотивитѣ къмъ законопроекта, сж чисто научни учреждения, първоначално създадени само за изследване на болеститѣ у растенията — отъ тамъ тѣ се появиа — сетне преминаватъ къмъ изследване подобрението на семената и отъ тамъ къмъ сѣнето и опитването. Но забелѣза се тукъ отъ другаритѣ: ние имаме опитна станция въ Садово. Бихме, прочее, желали да знаемъ, кое отъ онѣзи научни наблюдения, които сж правени тамъ, е преминало у земеделцитѣ около Садово? Ние имаме и учени лозари въ смисль, че познаватъ добре лозарската култура, но всѣки отъ насъ въ различнитѣ краища на България е гледалъ какъ българинътъ съ своето трудолюбие и самопожертвователностъ работи въ областта на лозарството: кули прѣчка отъ Сухиндолъ, отъ Сливенъ, безъ да знае каква е, мжчи се, сали върху тази прѣчка, учи се години наредъ; докато я изхаби или пъкъ успѣе да направи нѣщо отъ нея. Опитна станция сжществува нѣкъде, но тя не е слѣзла до самия лозаръ да му покаже какъ тая прѣчка може да даде по-голѣми резултати.

Ето защо, казвамъ, трѣбвало би цѣлиятъ законопроектъ да се поправи въ комисията — ако това се възприеме отъ г. министра, а вѣрвамъ, че той ще се вслуша въ моя гласъ — като се приеме да има само два вида учреждения: единитѣ да бждатъ опитни, за чисто научни издирвания въ най-строгата смисль на думата и другитѣ да бждатъ опитни полета при самото население. Азъ лично, колкото и голѣмъ успѣхъ да има Централната опитна станция въ София, бихъ я махналъ, защото никъде не е тѣй излишна, както въ София. И тия хора, които я създадохъ, щѣха да направятъ една разумна работа, ако бѣха я турили въ Вѣла-Слатина, Пѣвненъ или Стара-Загора, където щѣше да има действителни резултати за мѣстното население и нѣмаше агрономическиятъ факултетъ да намѣри наредено единъ институтъ и да го присвои за свои цели. Туй учреждение е безъ полза, тѣй като нито климатическиятъ, нито почвенитѣ условия въ София, нито условията за отглеждане на добитъкъ и на птици отговарятъ на срѣднитѣ условия на българското земедѣлско производство. Та казвамъ, има нужда отъ опитни станции въ чисто научна смисль на думата, но тѣзи учреждения ще трѣбва да бждатъ a part, на страна. Ако държавата иска да прави опити съ нѣкои семена, може да ги прави, и длъжна е да ги прави. Но туй, което се говори за Америка, че имало въ всѣки щатъ централна и други станции, то, споредъ моитѣ сведения, е нѣщо по-друго-яче уредено. Каква полза ще има за българския овочаръ въ Кюстендилъ, ако опитната станция тукъ — както това правятъ въ Америка — се опита да облагороди постепенно прасковата въ такъвъ видъ, че да изгуби кочиката и да остане само месестата частъ? Това за науката може да има значение, но опитниятъ овочаръ, който, като присади дървото и види, че на третата година е похабена културата,

на която не знае първоизточника, ще остане смаянъ. Американскиятъ стацион и рускиятъ опитни полета, за които се говори въ законопроектъ, сѫ тѣсно свързани съ земледѣлието. Въ Русия тѣ бѣха тѣсно свързани съ практицитѣ земледѣлци; въ Америка тѣ сѫ кореспонденти на агрикултурата. Тамъ всѣко нѣщо, което ще се направи въ централата, ще се пренесе на мѣстото, на истинското опитно поле на земледѣлца. Въ България това да направимъ е твърде мъчно, защото нѣма такива голѣми земледѣлци, които биха могли да отдѣлятъ частъ отъ имота си за такива опитни работи, тъй като полето, съ което разполага българскиятъ земледѣлецъ е само за неговитѣ нужди. Тогава какво трѣбва да стане? Тукъ, споредъ мене започва втората половина отъ задачитѣ на законопроектъ. Азъ смѣтамъ, че вмѣсто такива опитни полета съ научна целъ, които въ България не бива да бждатъ много, защото ще се изхарчатъ много пари безъ полза, ще трѣбва да се направятъ опитни полета въ тази смисълъ: опитнитѣ полета да бждатъ между самото население и да му покажатъ разликата между едно семе, което е очистено отъ болести, и друго, което не е очистено, да види, че то, преминало презъ известни смѣси, не само не губи отъ своята кѣлняемостъ, а напротивъ добива друга сила, която дава по-големо плодородие. Напр. ако се направи централна станица за тютюневата култура и въ нея се изследва и почвата, и тютюневиятъ листъ, и резултатъ отъ различнитѣ вещества, които сѫ въ тютюневия листъ, не ще съмнение, ще имаме единъ наученъ резултатъ, но практическата целъ нѣма да бжде на лице. Затуй друго би трѣбвало да се направи въ това отношение — и тази е втората задача на законопроектъ. Ако можемъ да вземемъ опитни работници отъ Скеча или не зная отъ къде, които познаватъ мѣстата за тютюнева култура, да ги поставимъ заедно съ учени агрономи да работятъ въ известни пунктове, дето у насъ има тютюнева култура и да видимъ какви резултати може да има отъ тѣхната работа. Азъ зная, че между преселницитѣ тракийци, онѣзи, които сѫ работили въ областта на Скеча и Кавала и сѫ запознати съ обработването на тютюна, когато сѫ се пренесли около Свиленградско — мѣсто, където тютюнъ не може да става съ онѣзи хубави качества, както другаде — благодарение на знанието на обработката му, начина на беридбата и момента на изсушаването и пазенето му, сѫ добили много по-благоприятни резултати, отколкото другитѣ, които не знаятъ този начинъ на обработване. Така щото опитното поле, споредъ моето разбиране, трѣбва да се мѣсти заедно съ културата и заедно съ задачитѣ му да внася подобрене въ една или въ друга областъ, не да стои неподвижно на едно мѣсто, а да отиде между населението. За тия земледѣлски катедри, които днесъ познаваме, долето бждатъ въведени въ практиката, въ живота, много борба се води въ министерството. Едни смѣтаха, че земледѣлското подобрене трѣбва да става по често проповѣднически ученъ пътъ, чрезъ ученитѣ агрономи; други смѣтаха, че трѣбва да се покаже на земледѣлското население чрезъ опитъ обработката на едно или друго растение, за да може то да види резултатитѣ нагледно. И тия земледѣлски катедри, които се възприеха отъ Италия, които днесъ обикалятъ страната въ едно или друго мѣсто, сѫ именно онѣзи учреждения, които, споредъ разбирането на покойния Берровъ, влизатъ въ кръга на частната инициатива, въ той смисълъ, че макаръ да бждатъ държавни, тѣхната дейтелностъ се слива съ желанието на отдѣлния земледѣлецъ, да работи и да възприеме тѣкой новъ методъ за обработката на известни растения и по такъвъ начинъ да може да се получи единъ реаленъ резултатъ.

Втората частъ на този законопроектъ, следователно, трѣбва да се състои въ учредяването на такива опитни полета, които да могатъ да се движатъ отъ едно мѣсто на друго, разбира се, съ опитни ръководители, за да показватъ на населението истинскиятъ, технически по-високи похвати за обработката на една или на друга култура.

Направи ми силно впечатление мѣрката, която нашиятъ министеръ още въ първо време, когато пое управлението, възприне, въ смисълъ да накара агрономитѣ и хората, които служатъ около тѣхъ, не да обикалятъ околията — защото отъ това не се получаватъ реални резултати — но да ги събрѣдоточава въ единъ пунктъ, въ едно село, въ една дадена култура и тамъ да ги накара да работятъ година, две, три, за да може околното население да види има ли нѣкои резултати наистина, когато учениятъ земледѣлецъ се явява на работа на полето. Но, сѣщия начинъ

азъ разбирамъ, че трѣбва да се нагоди и втората частъ на тоя законопроектъ въ смисълъ да се отиде тамъ, долу, между практическия работникъ и да му се говори не високага теория, защото нѣма да я разбере, но като се пригоди къмъ неговитѣ материални условия, не само духовни, т. е. къмъ туй, което той може да произведе, да можемъ да видимъ дали действително туй, което му се предлага като нѣщо ново въ земледѣлската наука, може да даде резултати.

Имаше едно време единъ голѣмъ споръ въ кръга на ученитѣ агрономи, трѣбва ли България да тргне по пътя на Дания — да стане една скотовѣдна страна? Азъ лично съмъ вземалъ голѣмо участие и съмъ спорилъ, особено съ покойния Берровъ, който бѣше на мнение, че ние можемъ да развиемъ скотовѣдството. Тукъ се каза отъ г. Дичевъ, че въ северна Германия, макаръ че валило сѣщото количество дъждъ, както у насъ, тамъ почвата е по-влажна, отколкото у насъ, и суша не става. Има, следователно, нѣкои естествени причини, които ние не знаемъ и които влияятъ за това. Ако напр. трѣбва да предполагаме, азъ предполагамъ, че тамъ топеното на сѣгшовитѣ става по-бавно и затуй влагата се запазва презъ едно по-продължително време въ земята. Може и да не е вѣрно това.

В. Молловъ (д. ст.): Обиколена е отъ море; какъ да нѣма влага?

Г. Данаиловъ (д. ст.): Въ всѣки случай, има причини, които влияятъ върху самия животъ на растението и които ние знаемъ, има и причини, които влияятъ, безъ ние да ги знаемъ, безъ ние да ги угаждаме. И ако ние мислимъ, че можемъ да се преобразимъ и да приемемъ формата на стопанството на Дания, ние сме на съвършено погрѣшенъ пътъ. Защото, когато и да отидете въ Шлезвигъ — Холщайнъ, както казваше г. Дичевъ, или въ Дания, въ най-горещитѣ месеци и въ есенята, ние ще видите, че полето е зелено, когато у насъ, въ северна България особено, където има по-големо пространство естествени ливади, още въ края на м. юний полето пожълтява. Значи, има естествени условия и ако ние не ще можемъ да ги разберемъ и се мѣчимъ чрезъ науката отгоре да проповѣдаме това, което е дадо другаде стлечни резултати, ние ще достигнемъ до погрѣшенъ пътъ. А когато, обратно, учениятъ земледѣлецъ съ своето опитно поле чувствава, че трѣбва да се движи отъ мѣсто на мѣсто и да носи практически знания, той самъ ще влѣзе въ практическия животъ, той може-би ще отсѣгли отъ известни принципи на своитѣ учени знания, но ще се доближи къмъ наблюдението на по-практичното и ще стане една смѣсца на системитѣ на учения агрономъ съ онова, което животътъ, практиката ни е дала въ България, и ще имаме безспорно по-добри резултати.

Азъ смѣтамъ, че така трѣбва да се поправи този законопроектъ.

Но не само това. Министерството на земледѣлието би могло и безъ съществуването на този законопроектъ да употреби средства за постигане на едни резултати въ смисълъ на подобрене на нашето земледѣлие и да подкрѣпи онѣзи хора, които въ туй отношение сѫ дали доказателства, че могатъ да направятъ нѣщо. Ние имаме единъ случай въ културния, ако мога да кажа, въ научния животъ на България, който другаде, ако би се явилъ, би произвелъ голѣмо впечатление и за него биха говорили всички, и всички биха се интересували. Единъ скроменъ членъ на нашия Университетъ, професоръ Методи Поповъ, съ своитѣ научни опити ни показва, че действително човѣкъ може да се намѣси и въ израстването на растенията и да направи нѣщо, което по-рано сѣщиятъ този човѣкъ не е познавалъ. Г. Методи Поповъ ви показа съ неговитѣ опити направени вече и провѣрени тукъ-таме, разбира се не съ онази пълнота и ширина, съ каквата би трѣбвало това да стане, че можете да извадите съ 30% и съ 50% и пѣкъде съ повече процента отъ сѣщото пространство земя продукти тъй ценни за земледѣлца. Когато го слушашъ и когато четѣхъ неговитѣ описания на метода, който е употребилъ, и резултатитѣ, които е получилъ, азъ си спомнихъ, че действително г. Методи Поповъ съ своето изобретение единъ денъ — и това е моето убеждение — ще остане записанъ като единъ отъ първитѣ творци на човѣшката култура и, може-би ще му издигнатъ паметници, но ние малко го разбираме и малко го поддържаме. Ето въ какво отношение г. министерътъ на земледѣлието може да дойде на помощъ. Трѣбва да прибавя, че всички

опитни станции и въ миналите управления и сега сж до- дохождали на помощ на г. Методи Поповъ и сж правили опити, тъй както той е нареждалъ; обаче, въпрѣки това, което той е направилъ за голѣмата идея, къмъ която се стреми и която той върва, по своите кратки, мънички научни опити, правени само въ лабораторията, че може да даде отлични резултати, ние не сме го поддрѣпили, и страхъ ме е, че единъ денъ ще бжде упрѣкнато нашето по- колѣние за туй отвасяне къмъ работата на единъ такъвъ великъ споредъ менъ човѣкъ.

Д-ръ Н. Сакаровъ (к): Той, споредъ този проектъ, може да бжде, напр., директоръ на Института.

Г. Данаиловъ (д. сг): Нѣма нужда да бжде директоръ на Института.

Д-ръ Н. Сакаровъ (к): Има право да бжде.

Г. Данаиловъ (д. сг): Споредъ менъ, Институтътъ ще може да върши своето, а г. Методи Поповъ ще може въ лабораторията съ своите ученици да върши тъй сжщо своята творческа работа.

Д-р Н. Сакаровъ (к): То се знае.

Г. Данаиловъ (д. сг): Азъ искамъ само да ви припомня, г-да, че една отъ най-тежките проблеми, която е спъвала развитието на човѣчеството, е, безспорно, онази, за която ни говориха още по-миналия въкъ английскитѣ икономисти начело съ Малтусъ, че ако има спѣнка въ нашата култура, тя е, безспорно — нѣма защо да я повтарямъ, ние всички я знаеме — въ туй, че има едно несъответствие между стремлението на човѣка къмъ размножаване и средствата, които сж необходими за неговото съществуване. И, следователно, тази тежка проблема, която всежиди пъкъ е тежала, тежи и ще тежи на човѣчеството, по пътя, който ни показа г. Методи Поповъ, може да бжде, ако не съвършено разрешена, все-таки облекчена въ този смисълъ, че ще се даде възможност на едно по-малко пространство земя да живѣятъ повече хора.

Като имаме единъ такъвъ човѣкъ, единъ такъвъ случай, смѣтамъ, че ще бжде отъ по-голѣмо значение, отколкото самиятъ законопроектъ, ако министерството или дори цѣлото правителство се заинтересува въ тази област и даде необходимата си помощ, за да се направятъ широки опити въ туй отношение. Азъ знамъ, че ще ми се отговори: опититѣ, които г. Методи Поповъ предприема въ своята област, ще се повторятъ не само въ България, ще се повторятъ въ Германия, ще се повторятъ въ Унгария, ще се повторятъ въ Америка, ще се повторятъ може би и въ цѣлия свѣтъ; но ние имаме — да не употрѣбимъ силна дума — амбицията, щото, като българин, цѣлата тази работа да излѣзе отъ туй, отъ нашето отечество, защото смѣтамъ, че чрезъ тази работа повече ще се повдигнемъ предъ очитѣ на възшия свѣтъ, отколкото съ много други опити, които смѣтамъ, че въ туй направление ще можемъ да направимъ.

Правейки тѣзи бележки върху законопроекта на г. министра, азъ имамъ сжщо така да забележа, че е крайно погрѣшно и друго едно постановление въ законопроекта, което не вървамъ да е измислено отъ г. министра на земледѣлието, а е резултатъ на една привычка на нѣкои чиновници, срещу която г. Ляпчевъ постоянно се е опячвалъ въ всичнитѣ времена и режими, да втикватъ въ законопроектитѣ непремѣнно нѣща, които тѣмъ се харесватъ и по такъвъ начинъ да смѣтатъ, че облекчаватъ сждбата на своитѣ законопроекти. Ние едвамъ създадохме единъ фондъ за слеватори, който ще служи така сжщо на земледѣлието и на неговитѣ цѣли, въ най-културния смисълъ на думата, и ето ви сега, че нѣкой чиновникъ при Министерството на земледѣлието туря една бележчица: 5% отъ лихвитѣ на този фондъ ще се употрѣбляватъ сега за тѣзи научни институти. Г. Ляпчевъ пакъ би се изказалъ, че това е спъване на цѣлия животъ на страната. Ние трѣбва да дадемъ кредитъ на г. министра на земледѣлието за тѣзи институти; той ще ги иска въ държавния бюджетъ по единъ редовенъ пътъ, тѣ сж необходими, безъ тѣхъ не могатъ да съществуватъ тѣзи институти. Защо трѣбна отсамъ-оттаткъ, по околии пактица да смѣтаме, че, ако не закачимъ бюджета, институтиътъ ще бжде осигуренъ? Това не е хубаво. Предполагамъ, че и тази мѣрка ще се вземе предъ видъ и въ комисията това ще бжде поправено по такъвъ начинъ, че, ако създаваме институти, тѣ

да бждатъ държавни институти — както държавата поддѣржа училищата, така тя ще поддѣржа и тѣзи институти.

Д-ръ Н. Сакаровъ (к): Не се касае за чиновнишка работа, а за агрономическа болестъ.

Г. Данаиловъ (д. сг): Азъ предполагамъ, че това е повече чиновнишка работа, защото не само въ агрономі, но почти въ всички чиновници навредъ, дето е проникналъ нашиятъ бюрократизъмъ, такива замашки съществуватъ. Ние трѣбва туй да туримъ единъ край. Разнеситѣ, които държавата прави, ще трѣбва да се взематъ отъ едно определено мѣсто, като народното представителство знае какво вотира, а не по пактица неузнати и неконтролирани отъ насъ. И азъ съмъ сигуренъ, че г. министърътъ на земледѣлието ще се съгласи съ мене.

Завършвайки своитѣ бележки, позволете ми още единъ пътъ да повтора, че целта на този законопроектъ трѣбва да бжде да създаде не само чисто научни опитни институти, но да създаде опитни полета, които да бждатъ между самото население, които да въздействуватъ върху българския земледѣлецъ, за да възприеме той по-модерни похвати, които ще дадатъ и по голѣми стопански резултати. (Ръкоплѣскания отъ сговориститѣ)

Председателътъ: Има думата народниятъ представител г. Петъръ Стефановъ.

П. Стефановъ (з): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Прави впечатление, че единъ такъвъ важенъ законопроектъ, който е отъ голѣмо значение за българското земледѣлко стопанство, не интересува голѣма частъ отъ народното представителство и затуй банкитѣ на Народното събрание въ този моментъ сж празни. Знаемъ, че благосъстоянието на България зависи преди всичко отъ засилването на земледѣлското производство; то е достатъ, който ще движи за напредъ българската култура, изобщо България.

Н. Рачевъ (д. сг): Това се знае.

П. Стефановъ (з): Отъ това, което говориха браторитѣ по законопроекта, на пръвъ погледъ прави впечатление, като че ли щомъ се прожара законопроектътъ за организиране функцията на земледѣлскитѣ опитни полета и контролни станции, всичко вече е свършено, прави се една крачка напредъ и ще сме отишли вече толкова далече, че трѣбва да очакваме само да беремъ плодове.

Отъ сговориститѣ: А-а-а!

П. Стефановъ (з): Въ сжщностъ, обаче, ние жестоко се мамимъ, защото имаме опитъ въ миналото — дейността на земледѣлскитѣ опитни полета. Въ мотивитѣ къмъ законопроекта азъ съвсемъ не виждамъ да се рисува сжщинското положение, въ което се намира нашето опитно дѣло преди и въ какво положѣнието се намира сега, кой сж били ратниците въ туй дѣло, за да можемъ съ огледъ на туй да наредимъ този тъй важенъ законъ. Некои отъ господата казаха, че тази работа е съвсемъ нова и че тя била начало на една друга култура въ България. Това не е истина. Г. г. народни представители! За насъ е важно да знаемъ, кой сж ратникитѣ въ земледѣлското опитно поле. Покойниятъ Малковъ, както преди малко каза г. професоръ Данаиловъ, е единъ свѣтлинникъ за България; покойниятъ Малковъ е далъ такива трудове, че тѣ непремѣнно трѣбваше да се споменатъ въ мотивитѣ.

Нѣкои отъ сговориститѣ: Въ закона ли?

В. Моловъ (д. сг): Значи да се споменатъ въ специаленъ членъ отъ закона. (Смѣхъ)

П. Стефановъ (з): Трѣбваше да се направи една преценка, една малка история на нашето опитно дѣло, та съ огледъ на това да можемъ да приказваме, дали е то старо или ново, и като знаемъ какъ е вървѣло, да го редимъ за въ бъдаше.

П. Стояновъ (д. сг): Ако знаете, вие ще го кажете.

П. Стефановъ (з): Азъ ще го кажа, имайте търпѣние.

П. Стояновъ (д. сг): Имамъ търпѣние.

А. Ляпчевъ (д. сг): Сега ще трѣбва да кажешъ много нѣщо и за мене по тази работа; щомъ ще почнешъ да казвашъ.

Д-ръ Н. Сакаровъ (к): Ама ти не си покойникъ (Смѣхъ)
(Председателското мѣсто заема подпредседателътъ Н. Найденовъ)

П. Стефановъ (з): Също и за покойния Досневски и за други трѣбваше да се каже нѣщо въ мотивитѣ, какво сѫ направили въ земледѣлското опитно поле.

Г-да! Тукъ се разви една теория, една мисълъ, отъ г. Дичевъ, какво въ България земледѣлски въпросъ не е съществувалъ.

Н. Рачевъ (д. сг): Не каза това, точно обратното каза.

В. Молловъ (д. сг): И той разбира отъ земледѣлие!

В. Поповъ (з): Сега нѣмате търпение да изслушате речъ по единъ наученъ въпросъ, а одеве слушате една политическа речъ.

Председателстваващъ Н. Найденовъ (Звъни): Моля, тишина!

В. Поповъ (з): Послушайте единъ човѣкъ, който излиза непосредствено отъ сръбата на земледѣлицитѣ.

П. Стефановъ (з): Каза се отъ г. Дичевъ, че въ България земледѣлски въпросъ съществувалъ въ смисълъ, че нѣмало прилагане на научни методи въ земледѣлското производство, обаче той отрече да съществува въ България земледѣлски въпросъ въ смисълъ, че има пужда отъ уреждане на земледѣлска собственостъ въ България.

П. Стояновъ (д. сг): Моля Ви се, може ли такъвъ абсурдъ да се говори?

П. Стефановъ (з): Това е единъ голѣмъ фалшъ, защото, ако бѣше тъй . . .

Нѣкой отъ сговориститѣ: Не сте слушали.

Председателстваващъ Н. Найденовъ (Звън): Моля, тишина!

П. Стефановъ (з): Моля. Азъ смѣтамъ, че трѣбва да имате търпение да ме изслушате, защото тукъ се говори по единъ важенъ законопроектъ, който трѣбва да се осветли много правилно и по който трѣбва да се изкажемъ.

Н. Рачевъ (д. сг): Ако не сте го разбрали, да побикаме г. Дичева да Ви го повтори.

П. Стефановъ (з): Азъ нѣмамъ пужда отъ вашитѣ вторення.

Н. Рачевъ (д. сг): Но не сте разбрали това, което се говори отъ него.

А. Додовъ (д. сг): Той го е разбралъ, но умишлено превначавалъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Този законопроектъ поне да мине безъ дебати.

П. Стояновъ (д. сг): Поне въ тази работа може да нѣма послѣдство.

П. Стефановъ (з): Г-да! Изтъкна се отъ г. г. преждеговорившитѣ оратори пожеланието, щото този законопроектъ да не остане само написанъ на книга, като се подчерта е също така, че досега въ областта на земледѣлството се е вършила повече книжовна работа, отколкото дѣлова. Азъ смѣтамъ, че този законопроектъ, на който по принципъ рѣкопѣскамъ, въ тази му форма ще остане не само книжовенъ, ами той съвсемъ малко ще допринесе за развитието на земледѣлското производство, защото днесъ пуждитѣ на земледѣлското стопанство сѫ съвсемъ други. Задачата на земледѣлскитѣ опитни полета и контролни станции е да правятъ научни изследвания въ областта на земледѣлството и добититѣ да ни да се предоставятъ на земледѣлскитѣ стопани, за да могатъ да се ползватъ отъ тѣхъ, като ги прилагатъ при обработката на земята си. Обаче нѣкой отъ г. г. ораторитѣ не забелязва, че преди

всичко ние нѣмаме подготвенъ народъ, който да възприема всичко онова, което се дава отъ науката. Азъ даже си спомнямъ, че въ с. Червена-вода, което се намира до образцовия чифликъ край гр. Русе, въ 1909 г. имаше около шестъ плуга. Това иде да покаже, че не е важно само да създадешъ законъ, ами е важно да може населението да се ползува отъ него.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Да чакаме съ зимбулъ да ни падне отъ небето!

Председателстваващъ Н. Найденовъ: Недейте прекъсва. Продължавайте, г. Стефановъ.

П. Стефановъ (з): Азъ не смѣтамъ така; само вие може да мислите така.

Азъ смѣтамъ, че този законопроектъ ще има значение за земледѣлското производство, обаче неговото значение нѣма да бѣде за настоящето и за близкото бъдеще, а за далечното бъдеще. Обаче днесъ-заднешъ за повдигане на земледѣлското производство намъ ни трѣбватъ реални работи. Трѣбватъ на учители, пионери на земледѣлската наука, които да я разнасятъ въ селскитѣ стопанства и тамъ чрезъ демонстрации да показватъ какъ трѣбва да се прилага земледѣлската наука. Досега се издаваха хвърчащи листовце отъ опитнитѣ станции, които се прѣскаха въ хиляди екземпляри, обаче резултатътъ е съвсемъ малкъ. Тоя резултатъ се усѣща само тукъ-тамъ — при лѣкуването на пшеницата съ синъ камѣкъ противъ главната, при нѣкои други научни работи, които ползватъ земледѣлца, които обаче сѫ възприети чрезъ голѣма пропаганда. Така че, ако законътъ не се облече въ такава форма, че да може да се оживотвори, ако не се свърже преди всичко съ органиитѣ, които трѣбва да го прилагатъ, ако не намѣри своето правилно приложение отъ тия органи, той ще остане една мъртва книга, която нѣма да ползува въ нищо българското земледѣлско стопанство.

Земледѣлскитѣ катедри, по подобие на италианскитѣ такива, ще трѣбва съвмѣстно съ българската кооперация да разпространяватъ научнитѣ изследвания, които ще правятъ земледѣлскитѣ опитни и контролни станции. Живъ примѣръ може да се даде само отъ кооперацията и отъ подвижнитѣ земледѣлски катедри, които най-напредъ сѫ основани въ Италия и които сѫ допринесли твърде много за повдигане интензивността на италианското земледѣлие. Ето защо смѣтамъ, че преди създаването на този законъ, който по принципъ възприемамъ, трѣбва да се издигне въ просвѣтно отношение нашиятъ народъ, за да може да се ползува отъ научнитѣ изследвания, които не сѫ резултатъ на едни прости опити съ рало или съ плугъ. Подвижнитѣ земледѣлски катедри сѫ дали действително добри резултати и затова тѣхната дейностъ въ селата ще трѣбва не да се прекрати, не да се спре, а да се засили въ бъдеще. Само по този начинъ ще можемъ да добиемъ реаленъ резултатъ. Само съ говорене и добри пожелания азъ смѣтамъ, че нищо не ще може да се допринесе. Трѣбва да се създаде нѣщо, за да се разбере, че България наистина се приближава къмъ западноевропейскитѣ културни народи. Ние трѣбва да почерпимъ поука отъ българската действителностъ — не трѣбва да гледаме само това, което е въ Европа. Европейскитѣ народи сѫ вървели постепенно. Нашата българска действителностъ не може да се сравни съ тая въ Германия, Америка или другаде. Г. министерътъ ни каза, че за колосалния успѣхъ на земледѣлството въ Америка и Германия сѫ допринесли най-много опитнитѣ и контролни станции. Да, но въ Америка и Германия земледѣлската наука е твърде отдавна развита, разпространена и прилагана, а пъкъ ние нѣмаме още пионеритѣ, най-преднитѣ хора, които да разнасятъ тая наука.

А. Додовъ (д. сг): Значи вие стѣ противъ тѣзи институти, понеже не сѫ изучени.

П. Стефановъ (з): Ако ние мислимъ, че като създадемъ този законъ, ще подобримъ земледѣлското производство, тежко ни и горко!

Азъ свършвамъ, като подчертавамъ, че преди да се създаде този законъ, трѣбва да се разшири земледѣлската просвѣта, да се разпространятъ земледѣлски познания. Само производството е, което може да спаси отъ мизерия българското село, което може да издигне благосъстоянието на българската нация, а производството безъ наука, безъ просвѣта не може да има. Азъ не съмъ видѣлъ въ никакво село да се интересуватъ, какъвъ химически съ-

ставъ има почвата, какви елементи съдържа, какви елементи ѝ липсват и съобразно съ това да искаме наставления от надлежния агрономъ кои култури да садятъ, обаче опититъ на подвижнитъ земледѣлски катедри сж били винаги добре оценявани и сж дали много добри резултати.

Свършвамъ съ това.

Н. Рачевъ (д. ср): Ще гласувате ли за законопроекта?

П. Стефановъ (з): Азъ казахъ, че съмъ за законопроекта.

Нѣкой отъ сговорититъ: Защо даяхте досега?

П. Стефановъ (з): Азъ свършвамъ, г. г. народни представители, като ви обръщамъ вниманието, че този законопроектъ . . .

М. Дилиановъ (з): Този законопроектъ е аслѣ нашъ, г. Рачевъ.

И. Хрелопановъ (д. ср): Отъ 1920 г. го държахте въ канцеларитѣ и не сте го разгледали.

М. Дилиановъ (з): Противъ принципа нищо не сме казали и нѣма да кажемъ.

П. Стефановъ (з): Азъ мисля, че за да има действителна полза за българския земледѣлски народъ отъ този законъ, ще трѣбва да му се даде нужната форма.

Нѣкой отъ сговорититъ: Кажете я коя е? Недейте приказва приказки!

П. Стефановъ (з): Азъ я казахъ, азъ я посочихъ; ако имате уши трѣбваше да чуете. Когато ще се дебатира законопроектъ на второ четене, ще си кажа думата.

Н. Рачевъ (д. ср): Не знаете какво искате!

П. Стефановъ (з): Азъ зная какво искамъ. (Ржкоплѣскания отъ земледѣлцитѣ)

Председателстващъ Н. Найденовъ: Има думата г. министърътъ на земледѣлието и държавнитѣ имоти.

Министъръ Я. Молловъ: Г. г. народни представители! Известно е — и нѣма нужда отъ данни, за да се потвърди това — че земледѣлието е единъ отъ най-важнитѣ клонове въ нашето национално производство; за това свидетелствуватъ всички изследвания, и всички изучавания, които сж правени въ тази областъ досега. Известно е, че почти $\frac{1}{2}$ отъ населението на България се занимава съ земледѣлие; известно е, че въ земледѣлското производство сж хвърлени милиарди; известно е, отъ друга страна, че най-голтмото перо въ нашата износна търговия съставятъ произведенията на земледѣлския трудъ; известно е също, че 60% отъ приходитѣ, отъ капиталитѣ и отъ труда, вложени въ националното производство на България, сж приходи, получени отъ земледѣлското производство. За всѣкиго, прочее, е ясно, че България е една предимно земледѣлска страна и че най-важниятъ клонъ на нашето национално производство е земледѣлието.

Като подчертавамъ това, трѣбва веднага да отбележа, че грижи за засилване на нашето земледѣлско производство сж полагани, обаче, най-много грижи сж полагани за засилване на нашето индустриално производство, на нашитѣ занаяти и следъ това, за засилване на нашето земледѣлското производство. За това свидетелствуватъ всички законоположения, всички административни мѣрки, и всички суми, които сж предвиждани въ държавнитѣ бюджети. Тѣзи административни мѣрки, законодателни мѣроприятия и бюджети показватъ обаче, че държавната политика, следвана въ областта на земледѣлието, за засилване на земледѣлското производство, може да се характеризира и се характеризира като колеблива и, бихъ казалъ, пълна съ случайности. Не сж липсвали желаниа да се направи нѣщо, правено е твърде много, започвано е твърде много, обаче почнатото не е следвано и вследствие на това не сж получавани очакванитѣ резултати. Не винаи никого, не искамъ да оскърбявамъ никого, обаче азъ констатирамъ единъ печаленъ фактъ — отъ нашата действителностъ, отбелзвамъ

го, и минавамъ по-нататъкъ съ желание да се тури край на това положение, защото мѣроприятията въ областта на земледѣлието могатъ да дадатъ и даватъ резултати само тогава, когато се следватъ редъ години. Едно мѣроприятие въ областта на земледѣлието не може да даде резултати въ една година, въ две, въ три; естѣството на работата е таково, че то дава резултати въ единъ по-дълтъкъ периодъ време — 6, 7, 8, 10 години, ако щете. Отбелзвамъ съмъ и другъ пѣтъ — особено съмъ доволенъ, че и г. Влайковъ го изтъкна тукъ, — че трѣбва да се направи нѣщо, за да се направи политиката въ областта на земледѣлието нѣкакъ си по-стабилна, да не зависи отъ капризитѣ на отдѣлни лица, за да могатъ да се чакатъ резултати отъ нея.

(Председателското мѣсто заема подпредседателътъ д-ръ Б. Вазовъ)

Г. Влайковъ отбелзва, че политиката въ областта на земледѣлието е чертана отъ специалиститѣ и че хората, които сж били министри на земледѣлието, единъ видъ сж изпълнявали или прокарвали политиката, която специалиститѣ сж чертаели. Това може да е вѣрно. Желателно е, обаче, да се тури край на това положение, като се очертае една по-стабилна политика, която да бѣде следвана отъ правителствата, които ще се смѣняватъ, та да може въ края на крайщата да се получатъ резултати.

Нашето земледѣлско производство, обаче, отбелзва твърде незадоволителни резултати. Ако човѣкъ вземе да сравни даннитѣ за производството на зърненитѣ храни у насъ и другаде, за което отчасти говорн г. Дичевъ — ще види колко е ниско у насъ производството. Дания, единъ скотовъдна страна, за която г. Данайловъ каза, че не може да бѣде взета като образецъ за подражение, понеже ние живѣемъ при други условия на земледѣлското производство — Дания отбелзва срдно производство на декаръ 276 кгр. пшеница, тогава, когато България, чисто земледѣлска страна, съ твърде благоприятни условия за производство на пшеница, ако не за друго, отбелзва средно 108 кгр. на декаръ. Нѣма да дамъ данни за производството на пшеницата въ други страни, но ще приведа още нѣколко цифри, които могатъ да характеризиратъ въобще положението на земледѣлското производство въ България. Въ Холандия, пакъ, ако щете, скотовъдна страна, само 1% отъ културната земя е угаръ, когато въ България, споредъ последнитѣ данни, около 23% отъ културната площъ ежегодно се остава на почивка и не се засѣва съ никави културни растения. Това показва, колко назадъ се намираме ние въ областта на земледѣлското производство, въ сравнение съ ония страни, които сж ни надминали и сж твърде далечъ отъ насъ. Нѣма да ви давамъ данни, за да ви убеждавамъ, колко назадъ ние стоимъ въ производството и на ржжътъ, и на цвеклото, и на картофитѣ и на всички културни растения, които отгледваме у насъ, както и за да ви покажа, колко назадъ ние стоимъ по отношение на добитъка. Въ всѣки случай и по отношение на добитъка, ние заемаме последно или предпоследно мѣсто. Действително ние имаме единъ добитъкъ, който се ценн отъ турцитѣ, които напоследъкъ изпатиха у насъ една мисия да загуби добитъкъ за Авладоа; ние имаме единъ издрѣжливъ, работоспособенъ добитъкъ, но който има само това качество, а другитѣ негови качества, макаръ и ценни, сж качества на една примитивна раса, неусъвършенствувана, която не дава онова, което даватъ усъвършенствуванитѣ раси въ други страни.

Давани сж средства за засилване на земледѣлското производство, но трѣбва да отбележа, че тѣзи средства сж били винаги твърде оскудени. Може би условията сж налагали това. Данитѣ показватъ, че България отъ бюджетнитѣ си средства харчи срдно годишно една 149% за подобрене на своето земледѣлско производство, тогава когато Швеция харчи 47%, Финландия 46% и Дания 42%. Не ща да казвамъ други страни, ще кажа само, че и Ромъния дори въ това отношение стои малко по-напредъ отъ насъ.

Много отъ мѣроприятията, които сж вземени за засилване на земледѣлското производство у насъ, не сж дали очакванитѣ резултати само поради обстоятелството, че тѣ сж прилагани при условия съвършено различни отъ условията на другитѣ страни. Характерно за отбелзване въ областта на земледѣлското производство е, че онова, което е приложимо нѣкъде другаде, напр: въ една Дания или въ една Белгия, ако щете въ една Германия, не може безъ рискъ да бѣде приложено и въ нашата страна. Зем-

ледѣлското производство се характеризира съ това, че всѣко мѣсто си иска своето, т. е. онова, което е добро въ Германия и може да успѣе тамъ, може да не бѣде добро и да не успѣва у насъ; онова, което дава резултати въ Дания, или въ Холандия, или въ Германия, може би не ще даде резултати у насъ, при нашитѣ условия, при нашитѣ почви и при нашия климатъ. Всичко онова, което трѣбва да намѣри приложение въ нашитѣ земеделски стопанства, трѣбва предварително да бѣде опитано при условията на всѣки отдѣленъ край. България е твърде разнообразна по своитѣ естествено-исторически условия, по своитѣ почви и по своя климатъ и се налага всичко онова, което ще бѣде препоръчано на селското население, за да бѣде приложено въ неговото стопанство, предварително да бѣде опитано, и когато бѣде изпитано, установено категорично, тогава да бѣде препоръчано. Дълженъ съмъ веднага да подчертая и да отбележа, че се прави една смѣствена грѣшка, като се смѣватъ опитнитѣ институти и опитнитѣ полета съ демонстративнитѣ опити. Бдно е да изпитате, друго е да препоръчате или да занесете въ селското стопанство единъ опитъ и тамъ да покажете, че действително дава доходъ. Ще си послужи съ примѣра, съ който си послужи г. Дичевъ. Въ Русенската опитна станция, благодарение на редъ годишни усилия, на упоренъ наученъ систематиченъ трудъ, по методиченъ начинъ сж получени отъ нашата пшеница мѣстни сортове пшеница, нумера 16, 64 и т. н., които даватъ на декаръ, въ сравнение съ пшеницата, отъ която сж получени, отъ 50 до 100 кгр. повече; срѣдно взето, тия пшеници даватъ на декаръ по 30 кгр. повече. Това преведено на езика на цифритѣ значи следното: ако вземете, че въ България се засѣва една площъ отъ 10 милиона декара съ пшеница; и ако тѣзи нови сортове пшеница намѣрятъ приложение въ селското стопанство и достигнатъ до селскитѣ стопани, тия 30 кгр. на декаръ ще дадатъ едно увеличение отъ 300 милиона килограма, което преведено въ пари, при стойността, която има житото днесъ, ще се получи огромната цифра 1½ милиарда лева. Оставамъ настрана онова, което може да се добие при единъ систематични опити, които могатъ да бѣдатъ направени, съ кукуруза; ония опити, които могатъ да бѣдатъ направени съ ражбата, ечемика, овеса и т. н. Азъ привеждамъ тѣзи цифри, само за да ви убедя и да ви покажа, какво значение могатъ да иматъ опититѣ поставени научно, водени систематично, когато действително сж създадени условия, за да може да се работи по систематиченъ и наученъ пътъ.

Опитнитѣ станции и опитнитѣ институти иматъ за задача да разрешатъ редица въпроси, които интересуватъ нашето селско стопанство въ дадени конкретни условия. Ще си послужи съ единъ примѣръ, за да бѣда ясенъ. Въ Дунавската равнина и южна България се отглеждатъ кукурузъ и пшеница, по Дунавската равнина по почва и климатъ се съвършено различава отъ южна България; Старозагорска, Новоагорска, Ямболска и Бургаска околии съвършено се различаватъ отъ балканската частъ на България. По севернитѣ и южнитѣ склонове на Стара-планина и въ Кюстендилския край, населението се занимава повече съ овощарство, по-малко съ скотовъдство и само отчасти съ земледѣлие. Значи, имаме типични области съ своя почва, климатически условия и съ известни традиции въ обработката на почвата. При тия климатически и почвени условия ще трѣбва да се работи, за да се получи нѣщо, и туй, което ще се получи тамъ, да се препоръча по-нататъкъ на населението, за да намѣри приложение въ селското стопанство.

Опитнитѣ станции сж институти малко по-скъпи, отъ опитнитѣ полета. Опитнитѣ станции обхващатъ пошироки райони. Ако вземемъ за примѣръ, че Дунавската равнина може да бѣде обхваната отъ една опитна станция — бихъ отишълъ по-нататъкъ, за да бѣда ясенъ, понеже тукъ се бърка нѣщо, ако мога така да се изрази — то въ този районъ, Дунавската равнина, ще се наложи да има редица опитни полета, понеже онова, което е типично за Плъвенския районъ, дѣто се сѣе кукурузъ, може да не бѣде типично и характерно за Видинския край, дѣто почвата е съвършено друга и дѣто дъждоветѣ и вѣтроветѣ сж съвършено различни отъ дъждоветѣ и вѣтроветѣ които има въ Плъвенския край. Ето защо въ района на всѣка опитна станция се налага да се създадатъ опитни полета, които при дадени конкретни условия да разрешаватъ въпроситѣ, които интересуватъ населението въ една по-малка, или по-голяма областъ отъ този районъ. Вънъ отъ това — пакъ съ примѣръ ще си послужи — може да се наложи създаването на опитни полета или откри-

ване и на известни институти съ по-ограничени задачи и поради обстоятелството, че въ даденъ районъ може да има една култура, която да не е господстваща култура въ района на дадена опитна станция. Садовската опитна станция застъпва преди всичко онязи култури, които се отглеждатъ въ Пловдивското поле. За Пловдивското поле сж характерни ориза, пшеницата, кукуруза, характерни сж и нѣкои други южни култури, но за Пловдивското поле не е характерна културата на тютюна и вследствие на това се налага въ района на Садовската опитна станция да се открие опитно поле, което да се занимава изключително съ културата на тютюна, понеже полето, което е при опитната станция въ Садово, не може при даденитѣ почвени условия и климатъ да даде такива качества тютюнъ, каквито се отглеждатъ по склоноветѣ на Родопитѣ. А известно е, че цѣлиятъ Пловдивски родопски край произвежда доброкачествени тютюни, които не могатъ да се получатъ при условията на Садовското опитно поле. Садовската опитна станция обхваща въ своя районъ и Казанлъшката долина, която по своитѣ почвени условия, по своя климатъ, по своитѣ валежи, по своитѣ наклони и по културитѣ, които се произвеждатъ представлява нѣщо типично. Тамъ се отглежда розата, и затова се налага да се създаде въ Казанлъшката областъ опитно поле изключително за културата на розата. Спомена се тукъ, че розата, една характерна и типична за насъ култура, днесъ пропада, и като че ли се отбѣлзва, че това се дължи на липсата на грижи при отглеждането на тази култура. Това е право въ нѣкои отношения. Пропадането на културата на розата не се дължи само на липсата на технически знания или само на болеститѣ; дължи се и на обстоятелството, че нашето розово масло не може да намѣри въ чужбина онязи пазаръ, който по-рано то е имало. Чуждитѣ пазари днесъ не дирятъ розово масло, вследствие на скъпоцията. Розовото масло не може да намѣри онязи цена, която трѣбва да намѣри, за да се рентира неговото производство, и вследствие на това се полага въ по-малко грижи за отглеждането на културата на розитѣ.

Туй че опитнитѣ институти иматъ за задача да изпитатъ и да провѣрятъ доколко при условията на даденъ край, на даденъ районъ, могатъ да успѣватъ отдѣлни култури и отдѣлни видове домашни животни, и по-нататъкъ, съ редица систематични опити, да изпитатъ, какво може да се направи за подобриенето на културитѣ въ този районъ, въ който е организирана опитна станция. Напр. подобриенето на пшеницата, на кукуруза, на лена, на конопа и на всевъзможнитѣ култури, които преуспѣватъ у насъ, е отъ голѣмъ интересъ за нашето селско стопанство.

Действително, за опитното дѣло въ България е направено нѣщо, по дължа да отбележа, че направеното е твърде малко и твърде недостатъчно. Опитното дѣло, създадено по инициатива на добри българи, общественици, днесъ не се подпомага и не се удостоява съ грижитѣ на ония, които би трѣбвало да се грижатъ за него туй, както се е замислявало на времето. Действително нашето опитно дѣло се създаде, може да се каже, преди 22 години: първата наша опитна станция е създадена въ 1901 г.; втората, Садовската, се създаде въ 1903 г., по инициативата на единъ вече покойникъ, г. Малковъ; въ 1905 г. се създаде Русенската опитна станция, а другитѣ станции сж по-нови — въ 1910 г. е създадена Софийската станция — но всичкитѣ тѣзи опитни станции, замислени като нѣщо добро и ценно, бихъ казалъ, сж оставени на произвола и безъ грижи. Обвинявайте когото щете, кажете лопатъ дума за когото щете, фактътъ си е фактъ, азъ го отбѣлзвамъ. Нашето опитно дѣло не е удостоявано съ достатъчно много грижи и вследствие на това не е могло да даде онязи резултати които сж се очаквали отъ него.

Покойникътъ Малковъ започна своята работа въ Садовското училище, въ Садовското опитно поле, и понеже значението на опитното дѣло навреме не бѣше оценено, покойникътъ Малковъ трѣбваше да работи при едно опитно поле на земя, която не представляваше нищо типично за почвенитѣ условия на Пловдивския край, ако щете, и на с. Садово: Садовското опитно поле бѣше направено върху мѣсто, на което имаше постройки и на което до денъ днешенъ още не сж очистени керемидитѣ. Първото Русенско опитно поле бѣше организирано върху мѣсто, на което имаше цигански постройки. Едва следъ упорита борба, водена отъ г. Козаровъ, се даде на Русенското опитно поле по-подходящо мѣсто въ училищното стопанство. Опитната черничева градина на Врачанската опитна станция се намира на такава чакълеста почва, каквато едва ще се на-

мъри другаде въ България. Лозарското опитно поле на лозарската опитна станция въ Плъвненъ се намира на изложение и на мѣсто, за което всѣки месецъ, ако бихъ могълъ така да се изразя, г. директорътъ на опитната станция повдига въпросъ за неговото измѣстване. Гръшки сж правени поради капризи, ако щете, поради незнание, поради неумение, ако щете — бихъ се изразилъ така — по гръшките сж си гръшки. Едно опитно поле, за да може да отговаря на въпроси, които интересуватъ отдѣленъ край или отдѣленъ районъ, типиченъ по своитѣ почвени условия, трѣбва преди всичко да представлява типа на господстващата почва въ даденъ районъ. Ако имаме Дунавската равнина съ своята глинесто-пѣсъклива почва, трѣбва полето, което ще се създаде въ тази областъ, почвено-климатично — ако мога така да се изразя — да бъде организирано непременно на земя, почвата на която преди всичко да бъде планинско-пѣсъклива и да отговаря на господстващия типъ почва въ даденъ районъ. Сжщото е и съ опитнитѣ полета, които бѣха създадени, да кажемъ, въ южна България — въ Новозагорска, Старазагорска и Ямболска околии. Господстващиятъ типъ тамъ е, да кажемъ, общо взето, черноземътъ; опитното поле, което ще има да задоволява отдѣлни нужди и да отговаря на опредѣлени въпроси, не трѣбва да бъде поставено при изключителни условия или на съвършено неподходяща почва, каквато е напр. тази на Садовското опитно поле.

Второ. Сжществентъ дефектъ, голѣма грѣшка въ организацията на нашитѣ опитни полета е и обстоятелството, че редица факти, които сж отъ значение за работата въ опитнитѣ станции, не сж били наблюдавани и изучавани. Ще си послужа съ единъ примѣръ. Въ Софийското опитно поле — което е създадено, организирано върху земята, която е била притежание на бившия князь Ватембергъ, сега държавно стопанство, държавна земя, върху едно парче първоначално отъ 65 декара — въ това опитно поле изложението е съвършено неподходящо, почвата е такава, че въ долната частъ водитѣ се събиратъ и въ него дълго време не бѣха водени никакви наблюдения върху валежитѣ, върху вѣтроветѣ, върху всички ония фактори, които сж отъ значение за развитието на растенията. Това се оправдава може-би съ липсата на средства, оправдава се може-би съ нѣщо друго, но въ всѣки случай фактътѣ си е фактъ и азъ го отбелѣзвамъ. Въ редица наши опитни станции не сж водени системни наблюдения върху всички онези фактори, които влияятъ за резултата отъ опититѣ и вследствие на това заключенията сж твърде непълни, твърде неправилни. Опититѣ значи не сж били съвършени, ако бихъ могълъ така да се изразя, и резултатитѣ не могатъ да бждатъ така убедителни. Плъвоветѣ, програмитѣ за работа на нашитѣ опитни институти сж чертани отъ лица, които, бихъ казалъ, случайно сж заемали мѣстата си. Покойниятъ Малковъ бѣше действително достоенъ мъжъ и заемаше мѣстото си съ достоинство, следъ него дойде другъ, сжщо покойникъ, който може-би пакъ съ достоинство заемаше мѣстото, но редѣха се една редица лица, които заемаха мѣстата главно, ако щете, поради липса на хора, които въ програмитѣ и плановетѣ на опитнитѣ полета и опитната дейностъ прокараха свои лични разбирания. Така че програмитѣ, плановетѣ и задачитѣ на опитнитѣ институти се чертаеха отъ лица, които случайно заемаха тия мѣста. На тия опитни станции у насъ сж се редѣли редица специалисти съ добри желаниа да направятъ нѣщо; поради обстоятелството, обаче, че тия хора или не сж били гарантирани съ мѣстата си, или сж били мѣстени случайно, програмитѣ, които сж чертани за работа въ тия опитни полета, сж били случайни и вследствие на това не сж могли да бждатъ получени отъ работата такива резултати, каквито сж били очаквани.

Трето едно нѣщо. Никога нашитѣ опитни полета и нашитѣ опитни станции не сж разполагали съ достатъчно материялни средства за работа; никога нашитѣ опитни станции и опитни полета, не сж имали достатъчно добре подготвени специалисти за работа. Обяснява се това, първо, съ обстоятелството, че българската държава не е подготвила достатъчно хора специалисти за работа въ това отношение и, второ, че средствата, които сж били предвиджани, сж били твърде оскъдни. Единъ примѣръ пакъ. Бихъ казалъ, цѣлиятъ законопроектъ е граденъ върху ония дефекти, които сж констатирани въ нашето опитно дѣло, и върху ония опити, които ние имаме съ опитното дѣло въ другитѣ страни. Трѣбваше да минатъ редъ години, за да може въ Русенската опитна станция да се създаде една вегетационна къща. Вегетационна къща

— това значи една изкуствена обстановка, при която се правятъ опити. Тази вегетационна къща трѣбваше да бъде създадена и се създаде, благодарение усилията на единъ директоръ, който заемаше мѣстото си тамъ, днесъ професоръ въ агрономическия факултетъ. И за да се създаде тази вегетационна къща, г. Ивановъ — директорътъ тогава на опитната станция — трѣбваше да използва параграфи отъ друго мѣсто, защото не му позволяваха да изразходва пари за такава една нужда. Опитната станция въ Русе, поради липса на средства, не можа да си създаде и да си построи единъ специаленъ хамбаръ за сортови семена, които, за да бждатъ сортови, трѣбва да бждатъ преди всичко чисти.

М. Дилиановъ (з): Плъховетѣ, прояха материялитѣ презъ време на войната само затуй, че нѣмаше хамбаръ.

Министъръ Я. Молвъ: Най-сетне ще отбележа и другъ единъ фактъ като дефектъ въ нашето опитно дѣло — това е, че персоналитѣ въ нашето опитно дѣло не се е застоявалъ. Отбелѣзвамъ го като фактъ — само единъ отъ директоритѣ, който се застоя 6—7 години въ Русенската опитна станция, можа да поработи системно 6—7 години, обаче на седмата година той трѣбваше да бжде премѣстенъ оттамъ, понеже не бѣше угоденъ на министра, който заемаше случайно поста, който азъ заемамъ днесъ — поста министъръ на земледѣлието. Г. Ивановъ, по капризъ и желание, трѣбваше да бжде премѣстенъ оттамъ и да прѣнесе своята твърде плодотворна, извънредно полезна и отъ извънредно голѣмо значение за страната работа. Той бѣше премѣстенъ, въпреки неговитѣ протести, въпреки неговото желание, за главенъ инспекторъ въ Министерството на земледѣлието, което му даваше морално и, ако щете, материялно повишение. Той не трѣбваше да остане въ Русенската опитна станция, защото не можеше по силата на капризитѣ да остане тамъ.

Въ нашето опитно дѣло хората сж смѣнявани, вследствие на което не е могло да се работи системно и задоволителни резултати не сж могли да бждатъ получавани. Това е въ Плъвненската опитна станция, това е въ Врачанската опитна станция, това е въ Садовската опитна станция.

Като отбелѣзвамъ така дефектитѣ въ нашето опитно дѣло, азъ дължа да кажа, че опитна работа въ областта на земледѣлието е възможна само тогава, когато ще ѝ се гарантиратъ средства и когато ще има хора, които да работятъ. Наложно се, чрезъ създаването на специаленъ фондъ за опитното дѣло, или, по-право, чрезъ създаването на отдѣлна смѣтка въ фонда за културни мѣропрития по земледѣлието, горитѣ и водитѣ, създаденъ, по закона за насърчение на земледѣлието, да се гарантиратъ средства, за да може опитното дѣло да не зависи отъ колебанията на редовния държавенъ бюджетъ или отъ случайнитѣ разбирания и схващания на лицата, които случайно стоятъ начело на управлението. Опитното дѣло се нуждае отъ постояненъ източникъ на средства; тия средства трѣбва да му бждатъ дадени, и чрезъ смѣтката, която предвиждамъ въ фонда, азъ мисля да създамъ такива средства.

Казаха нѣкои, че не трѣбва да се посѣга на фонда за „Постройка житни елеватори и силози“, че тѣ сж отъ граматно значение за нашата страна, че ако трѣбватъ средства, тѣ трѣбва да се дадатъ отъ министра на финанситѣ по редовния бюджетъ или по другъ нѣкакътъ начинъ. Азъ нѣмамъ нищо противъ и не бихъ ималъ нищо противъ, ако нѣкой може да ми посочи източници, за да създамъ този фондъ. Само едно съображение ще изтъгна, което съмъ ималъ предъ видъ азъ, когато съмъ вземалъ лихвитѣ отъ сумитѣ на фонда „Постройка житни елеватори и силози“.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Г. министре! Извинете.

Министъръ Я. Молвъ: Азъ ще свърша.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Г. г. народни представители! Ще трѣбва да продължимъ заседанието, за да изслушаме г. министра. Председателството прави предложение да се продължи заседанието додето г. министъръ на земледѣлието свърши речтѣта си.

Който приематъ туй предложение, моля, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Министър П. Тодоровъ: Азъ ще искамъ да се мине на трето четене законопроекта за запрещение вноса на стоки, които не сж отъ първа необходимостъ. Само ще се прочете. И вървамъ, че няма да има дебати, защото въ финансовата комисия е отдавна обсъденъ.

С. Савовъ (д. ст.): 8 ч. стана.

А. Ляпчевъ (д. ст.): Късно е вече.

П. Палиевъ (д. ст.): Въ срѣда, г. министре.

Министър П. Тодоровъ: Ако Събранието приеме това, добре, ако не го приеме, то е друга работа.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Сега ще изслушаме г. министра на земледѣлието.
Моля, г. министре, продължете.

Г. Данаиловъ (д. ст.): (Къмъ министъръ П. Тодоровъ) Има направени предложения. Има да говоримъ по този законопроектъ и ще отиде най-малко 2 часа.

Министъръ П. Тодоровъ: А, два часа!

Г. Данаиловъ (д. ст.): Азъ знамъ, че другари сж направили предложения, а и азъ съмъ направилъ. Оставете за въ срѣда.

Министъръ П. Тодоровъ: Ако има такива предложения, нека остане за въ срѣда.

Председателстващъ д-ръ Б. Вазовъ: Продължавайте, г. министре.

Министъръ Я. Молловъ: Посегнахъ на лихвитъ отъ сумитъ на фонда „Постройка житни елеватори и силози“ по съображение, че елеваторитъ и силовитъ иматъ за задача да обслужватъ нашата износна търговия съ зърнени храни. Обаче дълбоко съмъ убеденъ, че нашето зърнено производство, благодарение на трансформацията, която преживява нашето земледѣлско производство, скоро ще бѣде преобърнато отъ зърнено въ друго производство. И днесъ още ваджате, че на много мѣста площта, която по-рано бѣше земама съ зърнени храни, се зема съ окопни растения, предимно съ цвекло, картофи, слънчогледъ, фуражния растения, бобъ и т. н. Мѣстото на зърненитъ храни се зема отъ култури, които, бихъ казалъ, иматъ за задача да индустриализиратъ нашето земледѣлие, и никакъ не ще бѣде чудно, че следъ единъ периодъ отъ 10—15 години, когато може би едва ще построимъ елеваторитъ, ние не ще изнасяме зърнени храни, а ще изнасяме съвършено други произведения.

Г. Данаиловъ (д. ст.): Тамъ не мога да се съглася съ Васъ. Зърненото производство ще бѣде господстващо въ България съ вѣкове, ако мога да кажа така. Цвеклото няма да измѣсти зърненото производство никога. Първиятъ продуктъ ще бѣде зърното и тамъ трѣбва да насочимъ нашето внимание.

Министъръ Я. Молловъ: Ще отговоря на г. Данаилова съ единъ примѣръ. Цѣлата Дунавска равнина, която днесъ дава единъ значителенъ износъ на царевича, вмѣсто да дава зърно за износъ — царевича — трѣбва да бѣде преобърната на една област, която да дава за износъ месо. И ние не можемъ да направимъ нищо повече и не трѣбва да направимъ нищо повече въ това отношение, освенъ да се стремимъ да изнасяме отъ тамъ вмѣсто зърно — месо, тъй както направиха сѣрбитъ съ Моравската долина.
Но въ всѣки случай, казвамъ, въпроситъ е да се създадатъ средства за работата въ опитнитъ институти. Имаше и друга идея: напр. да се обложи тютюнътъ, който се изнася, съ два лева на килограмъ. Нѣмамъ нищо противъ — ако желае народното представителство, да го обложимъ. Въ всѣки случай ще се събератъ достатъчно много пари за фонда по опитното дѣло. Средства обаче сж нужни, тѣ се необходими. Опитното дѣло безъ средства не може да съществува и, азъ бихъ казалъ, че ние няма да имаме опитно дѣло, ако нѣмамъ достатъчно материални средства за работа.

На второ мѣсто законопроектътъ предвижда — и общо взето, всички, които говориха, се изказаха одобрително по този въпросъ — да се създадатъ съвети по опитното

дѣло. Тѣзи съвети по опитното дѣло иматъ за задача да иззематъ случайното очертаване отъ отдѣлни лица задачитъ и плановитъ на опитнитъ институти. Цѣлата е, тѣзи опитни институти, опитна полета и опитни станции, въобще ръководството на цѣлото опитно дѣло въ страната да бѣде повѣрено на по-широкъ кръгъ компетентни лица, та по този начинъ да се избѣгнатъ случайнитъ грѣшки, които сж правени досега не по умисълъ. Говорй се за мѣстния елементъ, който трѣбва да намѣри мѣсто въ съветитъ при опитнитъ институти. Този елементъ намира мѣсто. Ако го намирате за малкъ, недостатъченъ, разширете го, нѣмамъ нищо противъ, обаче едно е желателно да се има предъ видъ — че мѣстниятъ елементъ може да даде съветъ въ смисълъ да каже кое му е необходимо, за да бѣде провѣрено и изучено, та следъ това да му бѣде посочено. Мѣстниятъ елементъ трѣбва да каже къде го боли — ако мога така да се изразя — но ни новече, ни по-малко отъ това.

По-нататъкъ законопроектътъ предвижда стабилизиране на персонала, който се вика на работа въ опитнитъ институти. Искане се една солидна подготовка на хората, които трѣбва да работятъ въ опитното дѣло; иска се едно по-високо образование, специализация и заемане мѣстата чрезъ конкурсъ. Това е необходимо поради естеството на самата работа. Конкурсътъ се предвижда, предвижда се и стабилизиране, т. е. назначаването и смѣната на персонала да става не по заповѣдъ на министра, но отъ една комисия, компетентна да направи преценка на научнитъ достижения на хората, които ще заематъ тѣзи мѣста — като директори, началници на отдѣли, на отдѣлни секции, помощници и т. н. Това е необходимо, понеже работата е отъ чисто научно естество. И колкото г. Данаиловъ да говори и да изтъква, че опитнитъ институти трѣбва да се дѣлятъ на научни и на демонстративни или, чисто показателни, азъ бихъ казалъ, че опитнитъ институти сж преди всичко опитни институти. Тѣ иматъ за задача да провѣрятъ доколко отдѣлни научни истини и отдѣлни положения, които се препоръчватъ, могатъ да намѣрятъ приложение на практика. Тѣ не сж нищо друго, освенъ проводници между науката и практиката. Онова, което се провѣрява, онѣзи резултати, които се намѣрятъ за цѣли, ще могатъ да бѣдатъ приложени въ селското стопанство следъ като бѣде доказано, че сж ценни и ще отидатъ до селското стопанство не чрезъ опитнитъ полета, а чрезъ отдѣлни демонстративни ниви и отдѣлни демонстративни полета, ако щете ги наречете. Законътъ предвижда създаването на цѣла редица демонстративни полета и ниви. Това сж тъй нареченитъ колективни опити. За да ви дамъ една по-ясна представа, азъ ще си послужи съ единъ примѣръ за изкуственото торене на ниви. Опититъ въ опитнитъ полета у насъ показватъ, че известни изкуствени торове, при известни условия и при известни култури могатъ да намѣрятъ приложение въ нашата страна. Опититъ въ Русенската опитна станция показаха, че известни изкуствени торове могатъ да се приложатъ въ района на тази опитна станция, приложиха се и се добиха ценни резултати. Директорътъ тамъ трѣбваше съвършено скрито отъ населението да разхвърля торовитъ по нивитъ, та следъ туй населението да се заинтересова и да пита: „Това отъ какво е; отъ какво сж се получили тия резултати?“ Обаче изкуственитъ торове, селекционитъ и редица други резултати, трѣбва да бѣдатъ проучени въ опитнитъ станции, за да могатъ следъ това да намѣрятъ — и трѣбва да намѣрятъ — приложение въ селското стопанство, чрезъ една система отъ демонстрации, ако бихъ могълъ да се изразя така. Единъ торъ, който ще препоръчате, за да намѣри мѣсто въ селското стопанство, трѣбва да бѣде поставенъ за демонстрация или за показъ отъ компетентни лица, отъ агрономъ, отъ специалистъ — какъто щете го наречете — обаче какъ споредъ точно определена програма и при условия, които се наблюдаватъ — почва, климатъ и т. н. И тамъ се предвижда създаването на една система отъ колективни опити и демонстрации, които да се ръководятъ отъ опитнитъ станции, отъ опитнитъ полета, съ участието на агрономитъ при подвижнитъ земледѣлски катедри, които да се поставятъ въ услуга на селското население. Трѣбва да се прави съществена разлика между опитнитъ институти и подвижнитъ земледѣлски катедри. Агрономитъ и цѣлата редица специалисти при подвижнитъ земледѣлски катедри не сж нищо друго, освенъ хора, които отиватъ непосредствено въ срѣдата на селското население да му говорятъ, да му показватъ, да го убеждаватъ да приложи онова, което може да намѣри приложение въ сел-

ското стопанство. Агрономът отъ една подвижна земеделска катедра не може да прави опититѣ, които прави агрономът отъ една опитна станция.

М. Дилиановъ (з): И не бива.

Министъръ Я. Молловъ: И не бива и не може. — Той си има своя работа, той отива въ селото да говори, както казахъ, да убеждава и да показва. Върно е това, което г. Данаиловъ изтъкна, че подвижнитѣ земеделски катедри — отъ както азъ съмъ вазел поста министъръ на земледелието — не сж вече въ града, но имъ сж дадени точно опредѣлени задачи въ единъ опредѣленъ районъ: да се види и да се покаже, че действително въ областта на земледелието може да се направи твърде много, когато усилията и работата сж съсредоточени. Единъ специалистъ въ областта на земледелието не може да направи много, когато неговата дейностъ е прѣсната въ единъ огроменъ районъ, даже въ една околия, ако щете. Спомнямъ си мосто положение на времето: азъ като агрономъ въ Софийската околия, която броеше около 180 села, трѣбваше да върша агрономическа пропаганда. Азъ не разполагахъ нито съ единъ плугъ, нито съ едно средство за демонстрация. Селата въ околията бѣха 180 и ако бихъ билъ въ постоянно движение, азъ не бихъ могълъ да ги обиколя за една година, камо-ли да се добера до резултати. Моята работа щѣше да се свежда къмъ едно постоянно движение безъ всѣкакви резултати; движете се, чакатъ отъ васъ резултати, обаче не ви даватъ никакви средства, за да можете действително да покажете какво може да се направи при дадени конкретни условия. Ето защо, наложки се — и днесъ това е фактъ — всички специалисти при подвижнитѣ земеделски катедри и агрономитѣ въ всѣки отдѣленъ районъ да се намиратъ въ едно село или въ нѣколко близки села, та дейността имъ да бѣде групирана. Тамъ да се изяснява всичко онова, което трѣбва да намѣри приложение въ селското стопанство на даденъ районъ, съ дълбокото убеждение, че по-нататкъ онова, което ще намѣри приложение тукъ, ще може да бѣде пренесено и другаде. Твърде естествено е, че ще има недоволства — то е фактъ, чухъ въ своитѣ агитации да казватъ: „А ние не плащаме ли данѣкъ“ — отъ това, че дейността на агрономитѣ и на специалиститѣ е била съсредоточена само въ нѣкои села, а другаде ги нѣма. Нѣма ги затова, защото нѣма достатъчно специалисти, които да бждатъ въ услуга на населението. Тогава, когато ще разполагаме съ достатъчно специалисти-агрономи и съ достатъчно специалисти по отдѣлнитѣ отрасли на селското стопанство, тогава ще можемъ да дадемъ на селското население и повече специалисти. Тази задача има да я разрешава агрономическиятъ факултетъ.

Едно начало, което е прокарано още въ законопроекта, то е приравняването на специалиститѣ по опитното дѣло съ професоритѣ и доцентитѣ въ Университета. Това е правилно и необходимо, защото ние се намираме при следното положение днесъ — пакъ ще си послужи съ примѣръ. Всичко най-добро, всичко най-ценно, най-подготвено, което имаме, трѣбваше, поради слабото възнаграждение, което дава държавата, да напусне държавната служба и да отиде да служи въ захарнитѣ и тютюневитѣ фабрики. Отъ една страна държавата не може да възнагради добре хората и отъ друга страна тия хора, които работѣха въ опитното дѣло, не бѣха гарантирани за себе си, че ще останатъ на мѣстата си. Вследствие на това се предвиди, поне за сега, приравнението на тѣзи хора, които работятъ въ областта на опитното дѣло, по заплатата съ професоритѣ и доцентитѣ въ Университета. И това възнаграждение е недостатъчно.

Г. Данаиловъ (д. ст): Тѣ и въ захарнитѣ фабрики, и въ тютюневитѣ фабрики сж полезни, г. министре, тѣ и тамъ вършатъ хубава работа.

Председателствуващъ д-ръ Б. Вазовъ: Не е прието да се прекъсва, г. Данаиловъ.

Министъръ Я. Молловъ: Г. Данаиловъ! Тѣ тамъ вършатъ една малко по-друга работа. Тѣ тамъ отиватъ да сключватъ контракти, но не отиватъ да използваватъ и да приложатъ своитѣ познания, за които държавата специално ги е подготвила. — Тѣй че това приравняване по заплатата на тѣзи специалисти съ професоритѣ и доцентитѣ отъ Университета се наложи още повече поради това,

че всички тѣзи специалисти по опитното дѣло сж хора преди всичко съ висше образование, специализирали сж се следъ това, а освенъ това отъ тѣхъ се искатъ и печатани научни работи и специаленъ конкурсъ. Твърде естествено и твърде оправдателно е да имъ се даде това, което се предвижда въ законопроекта.

Това сж основнитѣ положения, които сж предвидени въ законопроекта. Нѣкому може да се покаже, че тѣ не сж отъ голѣмо, сжществено значение. Бихъ казалъ, че тѣ биха могли да се покажатъ и ще се покажатъ като такива само на ония, които не познаватъ нашето опитно дѣло и още по-нататкъ, на ония, които твърде малко познаватъ какво нѣщо е опитна работа, при какви условия се развива и при какви условия може да даде резултати. На опитното дѣло, като една необходимна база, която ще даде резултати, и върху която ще трѣбва да се градятъ всички мѣрноприятия въ областта на земледелието, трѣбва да се дадатъ всички условия, за да може това опитно дѣло да даде резултати. Инакъ — може-би е малко силно казано — всичко онова, което ние ще градимъ, е работа, която ще се гради на пѣськъ.

Ще си послужи съ още единъ малъкъ примѣръ. Ние работимъ въ областта на овощарството редъ години въ България и сме имали добри начинания. Ще спомена покойния Геннадиевъ, който внесе на времето маса овощни сортове, които не сж били опитани тукъ; развъждани въ разсадницитѣ, тѣ сж били разселени въ разнитѣ краища на България. И днесъ, поради обстоятелството, че туй, което е било внесено, не е било опитано, ние сме принудени да ги изхвърлимъ отъ нашитѣ градини, когато населението е вложило доста голѣмъ трудъ и капиталъ, за да се създадатъ овощни градини, защото овощнитѣ градини е работа, която изисква своето време. Тѣзи грѣшки не трѣбва по никакъвъ начинъ за въ бъдеще да се повтарятъ. Сжщото нѣщо е и въ областта на лозарството, и въ областта на скотовѣдството. И тукъ ще си послужи пакъ съ единъ малъкъ примѣръ — ще ме простите, че се отклонявамъ съ примѣри да ви изяснявамъ нѣкои работи, по това е необходимо.

Твърде споренъ у насъ въпросъ е въ какво направление и съ какъвъ добитъкъ трѣбва да се работи за подобрието на скотовѣдството у насъ. Дали трѣбва да се върви съ метода на селекцията на това, което имаме въ страната, да спремъ на мѣстното, да изучаваме неговитѣ ценни качества и да вървимъ къмъ неговото подобрието, или нѣкъ трѣбва да внасяме и чужди раси и какви чужди раси. Ако решимъ да внасяме чужди раси, по какъвъ пътъ трѣбва да вървимъ за подобрието на нашия добитъкъ, само чрезъ селекция ли или чрезъ селекция и кръстосване, или изключително чрезъ кръстосване. Това сж въпроси, които не могатъ да бждатъ решавани само канцеларски — ако бихъ могълъ така да се изразя — това сж въпроси, които изискватъ изучаване при дадени конкретни условия отъ специалисти зоотехнически институти и опитни обори, които се предвиждатъ у насъ. Въ областта на скотовѣдството, като изключимъ коневѣдството, е направено твърде малко, за да не кажа нищо. Нашиятъ добитъкъ не е добре проученъ. Ние не го познаваме нито по отношение на неговата работоспособност, нито по отношение на способността му да дава мѣло, нито по отношение на месото. Ние не познаваме неговитѣ ценни качества, вървимъ въ една тъмнина и не можемъ да кажемъ какво може да ни даде и какво трѣбва да се получи отъ този добитъкъ. Сжщото е и съ овощнитѣ дървета: ние имаме ценни сортове, които могатъ да намѣрятъ пазари и въ другитѣ страни, но всичкото това ценно е хвърлено въ нашитѣ планини. Тукъ-тамъ има нѣщо неизвестно, непроучено, не се знае: нѣкой случайно попадналъ на нѣкое овощно дърво, казва, че то било ценно, обаче какви сж неговитѣ ценни качества, неговата трайност, неговата ароматичност — никой не знае. Нашиятъ сортове грозда не сж проучени, нашиятъ сортове пшеница не сж проучени, нашиятъ сортове кукурузъ не сж проучени. И азъ бихъ казалъ, цѣлата област на земледѣлското производство у насъ представлява една девствена област, която чака своитѣ работници, чака една обстановка, при която действително ще може да се направи нѣщо за засилване на нашето земледѣлско производство.

Законопроектътъ за земледѣлскитѣ опитни институти има за задача да отговори на голѣми пужди и да създаде условия, при които може да се задоволятъ тѣзи голѣми пужди. Азъ апелирамъ къмъ васъ да го приемете по принципъ и да го препратите въ комисията, дето всичко онова

ценно, което ще ми бъде препоръчано, бждете увърени, азъ ще го възприема съ голъма благодарностъ, стига да бжде действително мотивирано, че е ценно и полезно за нашата страна. (Ръкоплъскания отъ сговориститѣ)

Председателствуващъ д-ръ Б. Вазовъ: Г. г. народни представители! Разискванията по този законопроектъ се привършиха. Ще пристъпимъ къмъ гласуването му по принципъ. Които отъ васъ сж съгласни да се приеме по принципъ законопроектъ за земеделскитѣ опитни и контролни институти и да се изпрати въ комисията, моля, да вдигнатъ ръка. Болшинство, Събранието приема.

Сега, г-да, би трѣбовало да пристъпимъ къмъ следующата точка отъ дневния редъ — трето четене на законопроектъ за запрещение вноса на стокитѣ, които не сж отъ първа необходимостъ — обаче г. министърътъ на финанситѣ се съгласи да остане разглеждането му въ следующото заседание, въ срѣда.

Преди да пристъпимъ къмъ опредѣляне дневния редъ за идущото заседание, съобщавамъ ви, че сж постъпили следнитѣ законопроекти:

Законопроектъ за отмѣнение закона за допитване до народа за виновността на министритѣ отъ кабинетитѣ Иванъ Ев. Гешовъ, д-ръ Ст. Даневъ и Ал. Малиновъ, и закона за измѣнение и допълнение на закона за съдене и наказание виновницитѣ за народната катастрофа;

Законопроектъ за защита на държавата; и

Законопроектъ за амнистията.

Сега, г-да, ще пристъпимъ къмъ опредѣляне дневния редъ за идущото заседание. Моля да приемете като първа точка въ дневния редъ да туримъ на второ четене предложението за измѣнение чл. 83 алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на обикновеното Народно събрание. Това предложение е изпратено вече въ комисията и моля комисията по Вътрешното министерство да се събере въ срѣда въ 10 ч. сутринта, за да го разгледа.

Като втора точка първо четене законопроектъ за отмѣнение закона за допитване до народа.

Министъръ П. Тодоровъ: Азъ моля като първа точка на дневния редъ за идущото заседание да се постави трето четене законопроектъ за запрещение вноса на стокитѣ, които не сж отъ първа необходимостъ. Нека се свърши съ този законопроектъ.

Председателствуващъ д-ръ Б. Вазовъ: Тогава като първа точка на дневния редъ за следующото заседание ще поставимъ трето четене законопроектъ за запрещение вноса на стокитѣ, които не сж отъ първа необходимостъ.

Втора точка, ще бжде второ четене предложението за измѣнение чл. 83 алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на обикновеното Народно събрание.

Трета точка, — първо четене предложението за приемане на държавна и окръжна служба по ведомството на Министерството на земеделството и държавнитѣ имоти руски подданица, специалисти по ветеринарната медицина. Това е по искането на г. министра на земеделството.

Председателъ: **Д-ръ Т. КУЛЕВЪ**

Секретарь: **А. СТАЛИНСКИ**

Началникъ на Стенографското отдѣление: **Д. АНТОНОВЪ**

СЪДЪРЖАНИЕ

Отпуски, разрешени на народнитѣ представители: Петъръ Миновъ, Никола Атанасовъ, Стефанъ Гочевъ, Велико Стефановъ, Петко Търпановъ, Върбанъ Николовъ, Владимиръ Такевъ, Йосифъ Марудевъ и Александъръ Цаневъ. 251

Предложение за измѣнение чл. 83 алинея втора отъ правилника за вътрешния редъ на Народното събрание (Първо и второ четене — изпратено въ комисията по Министерството на вътрешнитѣ работи) 251

✓ Четвърта точка — първо четене законопроектъ за отмѣнение закона за допитване до народа и пр.

✓ Пета точка — първо четене законопроектъ за защита на държавата.

✓ Шеста точка — първо четене законопроектъ за амнистията.

Седма точка — първо четене законопроектъ за общественитѣ осигуровки, и

Осма точка — провѣрка на избори.

Г. министъръ-председателътъ има ли да забележи нещо по дневния редъ.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Нѣмамъ.

Председателствуващъ д-ръ Б. Вазовъ: Моля отъзвиг. г. г. народни представители, които приематъ този дневенъ редъ, да вдигнатъ ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Следующото заседание ще бжде въ срѣда, въ 14 ч. следъ обѣдъ.

Г. г. народни представители! Това е последното наше заседание отъ тази година. Тази година биде отбелѣзана съ печални дати на гражданско падение и междуособици, но същевременно презъ нея се прояви едно велико събуждане на общъ къмъ отечеството, което е гаранция, че България нѣма да загине. Въпе завършихте тази година съ една полезна и добросъвестна работа. За това свидетелствуватъ както законопроектитѣ, които бѣха внесени и разисквани отъ васъ, така сжщо за това свидетелствуватъ и благороднитѣ и пълни съ отговорностъ прения, които досега станаха и които говорятъ, че въ Народното събрание наддѣлява духътъ на гражданско помирение.

Българскитѣ народъ може да бжде гордъ съ своя Парламентъ и може да се надѣва, че ще му бжде най-после възможно да се отдаде на миренъ и спокоенъ напредъкъ подъ закрилата на конституцията и законитѣ. Пожелавамъ ви отъ страна на председателството да посрещнете участливо новата 1924 г. Нека новата година бжде по-щастлива за нашето отечество — България, и за българския народъ, дето и да се намира той. (Бурни ръкоплъскания отъ сговориститѣ)

Има думата г. министъръ-председателътъ.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Г. г. народни представители! Отъ името на правителството и азъ ще поздравя народното представителство съ настъпващата нова година и ще пожелаая дано 1924 г. бжде годнна на миръ, на спокойствие и на творчество за благо на българския народъ и на България. Дано, Всевишния чуе нашата молба и благослови българския народъ, и му даде по-честити дни, откопото той е ималъ досега. (Бурни ръкоплъскания отъ сговориститѣ)

Председателствуващъ д-ръ Б. Вазовъ: Вдигамъ заседанието.

(Вдигнато въ 20 ч. 30 м.)

Подпредседатели: **Н. НАЙДЕНОВЪ**
Д-ръ Б. ВАЗОВЪ